

MASTEROPPGAVE

Emnekode: ECO5005

Kandidatnr.: 1,6

Masteroppgave innen regnskap og revisjon:

Forbedringer, men kun for de store:

-Endring i revisjonskvalitet etter innføring av uavhengig tilsyn

Av Erica Pedersen og Jonas Kvenseth

Bodø

Dato: 02.06.2020

Totalt antall sider: 149

Abstract

This is the final assignment in our master's in accounting and Auditing at Nord University, Bodø Graduate School of Business.

The purpose of this thesis is to explore in what way introducing an independent supervision have changed the audit quality over a period of 13 years in Norway. There is no clear method of measuring audit quality, and in our assignment, we measured audit quality based on audit notes. We conducted a qualitative document analysis where we reviewed 37 of the audit reports from the Norwegian Financial Supervisory Authority “Finanstilsynet”, and 13 audit reports from the international PCAOB. The audit reports are from the period 2006 – 2019 and belong to 11 Norwegian corporations that audit companies of general interest.

Our findings show that audit quality for Norwegian audit firms differs for audit firms depending on the size of the audit firm. Our research showing that the big 4 have improved audit quality. Our findings also show that the quality of all phases in the audit process has improved, except for the quality of the closing phase, which remains unchanged. Further, our research shows a slight improvement in current balance sheet items. For the four major audit firms, we found a link between inspection findings from the international PCAOB.

For other audit firms, our findings show a reduction in audit quality in the period following the introduction of independent audit requirements. The findings show that the quality of all phases in the audit process is reduced, except for the quality of the closing phase, which remains unchanged.

The introduction of independent audit requirements appears to have been appropriate for the big 4 firms. For other companies, our findings show that the goal of increased quality has not been achieved. The question may be if the current audit quality requirements, are aimed at large audit firms and in less extent to other audit firms. Are smaller audit firms able to meet all the requirements, in terms of time, capacity and expertise, at the same time as profitable operations?

We therefore want our findings to contribute to increased focus on the audit quality of the smaller companies, as our findings indicate this need.

Forord

Følgende oppgave er skrevet som avsluttende del i vår master i regnskap og revisjon ved Handelshøgskolen Nord som fakultet ved Nord universitet i Bodø. Oppgaven utgjør 30 studiepoeng og omhandler regnskap og revisjon.

Med hensyn til vår studie har vi valgt å skrive om hvordan revisjonskvaliteten har endret seg hos norske revisjonsselskaper etter innføringen av krav om uavhengige tilsyn. Oppgaven vil omhandle drøftingen av teoretiske aspekter og med fokus på revisjonskvalitet og hvordan dette har påvirket revisjonsbransjen.

Vi ønsker å rette en stor takk til våre veiledere Tine Degerstrøm Stenvold, førsteamanuensis i regnskap og revisjon ved UiT i Tromsø og Brynjar Gilberg, universitetslektor ved handelshøgskolen Nord. Deres kompetanse, veiledning og engasjement har vært til stor nytte for oss under hele prosessen. Videre ønsker vi å takke Espen Jacobsen, tilsynsrådgiver for Finanstilsynet for hjelpen med tilsendelse av upubliserte merknadsrapporter. Vi ønsker også å takke Anatoli Bourmistrov, professor ved Handelshøgskolen for gode råd og et enormt engasjement.

Arbeidet med og rundt masteroppgaven har vært utfordrende og lærerikt, og har bidratt til å gi oss en større forståelse og dypere innsikt i revisjons- og tilsynsprofesjonen. Det har også vært særdeles lærerikt å få innblikk i de intrikate problemstillingene rundt den uklare definisjonen av revisjonskvalitet.

Vi tar med oss den gode kunnskapen knyttet til masteroppgaven videre ut i arbeidslivet som praktiserende revisorer.

Bodø 02.06.2020

Erica Pedersen

Jonas Kvenseth

Sammendrag

I denne oppgaven har vi studert hvordan revisjonskvaliteten har endret seg etter innføring av krav om uavhengige tilsyn for norske revisjonsselskaper. Som følge av store regnskapsskandaler, ble det på begynnelsen av 2000-tallet innført regulatoriske endringer for å forbedre revisjonskvaliteten. I Norge ble det vedtatt krav om uavhengig tilsyn av Revisjonsdirektivet i 2006.

Det finnes ingen entydig metode å måle revisjonskvalitet på, og i oppgaven har vi målt revisjonskvalitet basert på merknader fra tilsyn. Vi har utført et kvalitativt dokumentstudium der vi har gjennomgått 37 av tilsynsrapporter fra det norske tilsynsorganet Finanstilsynet og 13 tilsynsrapporter fra tilsynsorganet PCAOB. Tilsynsrapportene er fra perioden 2006 – 2019, og tilhører 11 norske selskaper som reviderer foretak av allmenn interesse.

Våre funn viser at revisjonskvaliteten for norske revisjonsselskaper er ulik for revisjonsselskaper avhengig av revisjonsselskapets størrelse. Forskningen vår viser at de fire store revisjonsselskaper har forbedret revisjonskvaliteten. Det er i hovedsak forhold på oppdragsnivå som er forbedret, da selve revisjonsutførelsen på enkeltoppdrag. Våre funn viser også at kvaliteten på alle faser i revisjonsprosessen er forbedret, for utenom kvaliteten på avslutningsfasen som er uendret. Studiet viser også en forbedring gjeldende balanseposter. For de fire store revisjonsselskapene finner vi en sammenheng mellom inspeksjonsfunn fra Finanstilsynet og PCAOB. For øvrige revisjonsselskaper viser våre funn en reduksjon i revisjonskvalitet i perioden etter innføring av krav om uavhengige tilsyn. Funnene viser at kvaliteten på alle faser i revisjonsprosessen er redusert, foruten kvaliteten på avslutningsfasen som er uendret. Reduksjonen kan også ses i sammenheng med lavere kvalitet av revisjon av balanseposter, resultatposter samt forhold som ikke er tilknyttet regnskapsposter.

Innføring av krav til uavhengig tilsyn, synes å ha vært formålstjenlig for de fire store revisjonsselskapene. For øvrige selskaper viser våre funn at formålet om økt kvalitet ikke er oppnådd. Det kan stilles spørsmål til om dagens krav til revisjonskvalitet, herunder underlagte lovkrav for revisjon, er rettet mot store revisjonsselskaper og i mindre grad tilpasset øvrige revisjonsselskaper. Er mindre revisjonsselskaper i stand til å oppfylle alle kravene; tid, kapasitet og kompetanse, samtidig med lønnsom drift? Vi ønsker derfor at våre funn skal bidra til økt fokus på revisjonskvaliteten til de mindre selskapene, da våre funn indikerer dette behovet.

Innholdsfortegnelse

Abstract.....	i
Forord.....	ii
Sammendrag.....	iii
Innholdsfortegnelse.....	iv
Tabelloversikt.....	ix
Figuroversikt.....	x
Bildeoversikt.....	x
Forkortelser.....	xi
1. Innledning.....	1
1.1 Bakgrunn.....	1
1.2 Problemstilling.....	2
1.3 Oppgavestruktur.....	4
2. Teoretisk referanseramme.....	4
2.1 Revisjon.....	5
2.1.1 En introduksjon til regnskap og regnskapsbrukere.....	5
2.1.2 Revisjonens innhold og formål.....	7
2.1.3 Revisjonsprosessen.....	8
2.1.3.1 Oppdragsvurdering.....	9
2.1.3.2 Planlegging, risikovurdering og håndtering av anslått risiko.....	9
2.1.3.3 Innhenting av revisjonsbevis.....	11
2.1.3.4 Avslutning og rapportering.....	12
2.1.4 Revisjonsrisikomodellen.....	13
2.1.5 Regnskapsposter med høy risiko.....	14
2.2 Revisjonskvalitet.....	15
2.2.1 En introduksjon til revisjonskvalitet.....	15
2.2.2 Mål på revisjonskvalitet.....	16
2.2.3 Mål på revisjonskvalitet basert på merknader fra tilsyn.....	18
2.2.4 Revisjonskvalitet; Big 4 vs. Mid-tier firms.....	19
2.2.5 Kvalitetskontroll.....	20
2.3 Rammeverk for revisjonskvalitet.....	21
2.3.1 IAASBs rammeverk.....	21

2.3.2 PCAOBs rammeverk.....	23
2.3.3 FRCs rammeverk.....	24
2.3.4 Sammenfatning av rammeverk for revisjonskvalitet.....	25
2.4 Tidligere forskningsstudier.....	25
2.4.1 Presentasjon av tidligere forskningsstudier.....	26
2.4.2 Sammenfatning av tidligere forskningsstudier.....	27
3. Presentasjon av tilsynsorganer og tilsynsprosessen.....	28
3.1 Finanstilsynet.....	28
3.1.1 Historikk – Tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper.....	28
3.1.2 Finanstilsynets rolle og oppgaver.....	30
3.1.3 Revisortilsynet – en del av et finansielt tilsyn.....	30
3.1.4 Tilsyn av revisorer og revisjonsselskaper.....	31
3.1.5 Tilsynsmetoder.....	31
3.1.6 Gangen i et stedlig tilsyn.....	32
3.1.7 Reaksjonsformer.....	33
3.1.8 Tilsynsrapporter.....	34
3.2 PCAOB.....	35
3.2.1 Historisk bakgrunn.....	36
3.2.2 Fellestilsynsprosessen.....	37
3.2.3 Tilsynsrapporter.....	37
3.2.4 Reaksjonsformer.....	38
4. Forskningsmodell.....	38
4.1 Fremstilling av forskningsspørsmål.....	38
4.1.1 Forskningsspørsmål 1.....	39
4.1.2 Forskningsspørsmål 2.....	40
4.1.3 Forskningsspørsmål 3.....	40
4.1.4 Forskningsspørsmål 4.....	41
4.1.5 Forskningsspørsmål 5.....	42
4.1.6 Forskningsspørsmål 6.....	42
5. Metode.....	43
5.1 Bakgrunnen for vår metodiske tilnærming.....	43
5.2 De to forskningsparadigmene.....	44

5.3 Kvalitativ og kvantitativ metode.....	45
5.4 Forskningsstrategi og –design.....	46
5.4.1 Litteratursøk.....	46
5.5 Dokumentanalyse og forforståelse.....	47
5.5.1 Dokumentanalyse.....	47
5.5.2 Kvalitativ tilnærming.....	50
5.5.3 Tolkende tilnærming.....	51
5.5.4 Den hermeneutiske sirkel.....	51
5.5.5 Vår forforståelse.....	52
5.5.6 Analytisk tilnærming.....	53
5.6 Datakvalitet og kildekritikk.....	54
5.6.1 Datakvalitet.....	54
5.6.2 Validitet og reliabilitet.....	55
5.6.3 Overførbarhet.....	56
5.6.4 Svakheter ved dokumentanalyse.....	56
5.6.5 Kildekritikk.....	57
5.7 Datainnsamling og metodehjelp.....	58
5.7.1 Datainnsamling.....	58
5.7.2 Metodehjelp.....	58
5.8 Variablene og kategoriene.....	59
5.8.1 Studiets variabler – Finanstilsynet.....	60
5.8.1.1 Big4.....	60
5.8.1.2 Periode.....	61
5.8.1.3 Art.....	63
5.8.1.4 Alvorlighetsgrad.....	64
5.8.1.5 Regnskapslinje.....	67
5.8.1.6 Tilsvaret.....	67
5.8.1.7 Nivå.....	68
5.8.2 Studiets variabler – PCAOB.....	68
5.8.2.1 Periode.....	69
5.8.2.2 Art og underart.....	69
5.8.2.3 Regnskapslinjer.....	70

5.9 Forskningsetiske refleksjoner.....	70
6. Resultater.....	72
6.1 Resultater fra tilsyn utført av Finanstilsynet.....	72
6.1.1 Antall merknader.....	73
6.1.2 Alvorlighetsgrader.....	74
6.1.3 Regnskapslinjer.....	77
6.1.4 Tilsvar.....	80
6.1.5 Nivå.....	83
6.1.6 Art.....	85
6.1.7 Underart.....	87
6.1.7.1 Internt kvalitetskontrollsystem.....	87
6.1.7.2 Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering.....	89
6.1.7.3 Innhenting av revisjonsbevis.....	90
6.1.7.4 Avslutning og rapportering.....	91
6.2 Resultater fra tilsyn utført av PCAOB.....	92
6.2.1 Antall merknader.....	93
6.2.2 Art.....	93
6.2.3 Regnskapslinje.....	94
6.3 Oppsummering.....	95
7. Analyse.....	96
7.1 Forskningsspørsmål 1.....	96
7.1.1 Revisjonskvaliteten for Big 4.....	96
7.1.2 Revisjonskvaliteten for øvrige revisjonsselskaper.....	97
7.2 Forskningsspørsmål 2.....	99
7.2.1 Balanseposter.....	99
7.2.2. Resultatposter.....	100
7.2.3 Regnskapsposter med høy risiko.....	100
7.2.4 Utvikling av kvaliteten på revisjon av regnskapsposter.....	101
7.2.5 Tidligere forskning.....	101
7.3 Forskningsspørsmål 3.....	102
7.3.1 Ingen tilsvar.....	102
7.3.2 Enighet.....	102

7.3.3 Uenighet.....	102
7.3.4 Tidligere forskning.....	103
7.3.5 Utvikling av tilsvar.....	103
7.4 Forskningsspørsmål 4.....	104
7.5 Forskningsspørsmål 5.....	105
7.5.1 Utvikling av kvaliteten på revisjonen for revisjonsfaser.....	105
7.5.2 Internt kvalitetskontrollsystem.....	106
7.5.3 Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering.....	108
7.5.4 Innhenting av revisjonsbevis.....	109
7.5.5 Avslutning og rapportering.....	110
7.6 Forskningsspørsmål 6.....	111
7.6.1 Utvikling av antall merknader.....	112
7.6.2 Gjennomsnittlige antall merknader.....	113
7.6.3 Tidligere forskning.....	114
7.6.4 Regnskapsposter.....	115
7.6.5 Art.....	115
8. Oppsummering og konklusjon.....	116
8.1 Revisjonskvaliteten etter innføring av krav til uavhengig tilsyn.....	116
8.2 Revisjonskvalitet og regnskapsposter.....	117
8.3 Selskapenes tilsvar.....	117
8.4 Revisjonskvalitet og nivå.....	118
8.5 Revisjonskvaliteten og revisjonsfaser.....	119
8.6 Sammenligning av Finanstilsynets og PCAOBs merknader.....	120
8.7 Revisjonskvalitetens utvikling.....	120
9. Begrensinger.....	122
10. Forslag til videre forskning.....	123
Litteraturliste.....	I
Vedlegg 1 Forklaring av koder.....	VIII
Vedlegg 2 Kodebok Finanstilsynet.....	IX
Vedlegg 3 Kodebok PCAOB.....	XIII

Tabelloversikt

Tabell 1: Egen tabell. Periodisering av tilsynsrapporter.....	62
Tabell 2: Egen tabell. Oversikt over arter og underarter.....	64
Tabell 3: Egen tabell. Eksempler på merknader fordelt på alvorlighetsgrader.....	66
Tabell 4: Egen tabell. Eksempler på merknader fordelt på tilsvaer.....	67
Tabell 5: Egen tabell. Periodisering av tilsynsrapporter.....	69
Tabell 6: Egen tabell. Oversikt over antall merknader.....	73
Tabell 7: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på alvorlighetsgrader.....	74
Tabell 8: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på regnskapslinjer.....	77
Tabell 9: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på regnskapsposter.....	79
Tabell 10: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på tilsvaer.....	80
Tabell 11: Egen tabell. Oversikt over fordeling av tilsvaer per tilsynsrapport.....	83
Tabell 12: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på nivå.....	83
Tabell 13: Egen tabell. Oversikt over antall merknader per rapport fordelt på nivå.....	85
Tabell 14: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på arter.....	86
Tabell 15: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten internt kvalitetskontrollsystem fordelt på underarter.....	88
Tabell 16: Egen tabell. Oversikt merknader for arten internt kvalitetskontrollsystem fordelt på underarter, presenter i prosentandeler.....	88
Tabell 17: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten planlegging, risikovurdering og risikohåndtering fordelt på underarter.....	89
Tabell 18: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter.....	90
Tabell 19: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten avslutning og rapportering fordelt på underarter.....	92
Tabell 20: Egen tabell. Oversikt over antall merknader.....	93
Tabell 21: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på art.....	93
Tabell 22: Egen tabell. Oversikt over merknader knyttet til arten "Øvrige revisjonsbevis" fordelt på underarter.....	94
Tabell 23: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på regnskapslinjer.....	94

Figuroversikt

Figur 1: Egen figur. Interessenter av regnskapet.....	6
Figur 2: Egen figur. Revisjonsprosessens fire steg.....	9
Figur 3: Egen figur. Driveere av revisjonskvalitet.....	24
Figur 4: Egen figur. Finanstilsynets reaksjonsformer.....	33
Figur 5: Egen figur. Den hermeneutiske sirkel.....	51
Figur 6: Egen figur. Perspektiver for datakvalitet.....	54
Figur 7: Egen figur. Kildekritiske sjekkpunkter.....	57
Figur 8: Egen figur. Oversikt over utviklingen av antall merknader.....	73
Figur 9: Egen figur. Oversikt over utviklingen av alvorlighetsgrader presentert i prosentandeler for Big 4.....	75
Figur 10: Egen figur. Oversikt over utviklingen av alvorlighetsgrader presentert i prosentandeler for øvrige revisjonsselskaper.....	76
Figur 11: Egen figur. Merknader fordelt på regnskapsposter presentert i prosentandeler, for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.....	78
Figur 12: Egen figur. Utviklingen av tilsvar presentert i prosentandeler, Big 4.....	81
Figur 13: Egen figur. Utviklingen av tilsvar presentert i prosentandeler, øvrige.....	81
Figur 14: Egen figur. Oversikt over tilsvar presentert i prosentandeler.....	82
Figur 15: Egen figur. Oversikt over merknader fordelt på nivå, presentert i prosentandeler...84	
Figur 16: Egen figur. Oversikt over merknadsarter fordelt på andeler for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.....	87
Figur 17: Egen figur. Oversikt over merknader for arten Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering fordelt på underarter, presentert i prosentandeler.....	90
Figur 18: Egen figur. Oversikt over merknader for arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter, presentert i prosentandeler.....	91
Figur 19: Egen figur. Oversikt over merknader for arten avslutning og rapportering fordelt på underarter, presentert i prosentandeler.....	92
Figur 20: Egen figur. Utvikling av antall merknader fra PCAOB og Finanstilsynet.....	112
Figur 21: Egen figur. Utvikling av antall merknader fra PCAOB og Finanstilsynet per selskap.....	113

Bildeoversikt

Bilde 1: IAASBs rammeverk for revisjonskvalitet.....	22
--	----

Forkortelser:

AICPA – American Institute of Certified Public Accountants

AS – Aksjeselskap

DnR - Den norske revisorforeningen

Big 4 – De fire største internasjonale revisjonsselskapene på verdensbasis: KPMG, EY, Deloitte og PwC

Big 5 – I Norge er det fem store revisjonsselskaper som sammen utgjør: KPMG, EY, Deloitte, PwC og BDO

FASB – Financial Accounting Standard Board

IASB – International Accounting Standards Board.

IAASB – The International Auditing and Assurance Standards Board

Iht – I henhold til

ISA – International Standards on Auditing

ISQC – International Standard on Quality Control

IFIAR – International Forum of Independent Audit Regulators

Jf - Jamfør

NSD – Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste

PCAOB – Public Company Accounting Oversight Board

SOX – Sarbanes-Oxley Act

1. Innledning

I dette kapitlet vil vi presentere bakgrunnen for vår masteroppgave, oppgavens problemstilling med tilhørende forskningsspørsmål samt oppgavens struktur. I kapitlet blir det også redegjort for avgrensninger for vår problemstilling. Kapitlet skal være med på å introdusere og forklare bakgrunnen for valget av problemstillingen, og bidra til en forståelse av hvorfor dette er et tema som det er viktig å belyse. Innledningen vil også virke som en introduksjon til senere kapitler, og hva leseren kan forvente av oppgavens omfang. Kapitlet består av tre delkapitler.

1.1 Bakgrunn

De siste årene har det vært flere store regnskapsskandaler både nasjonalt og internasjonalt. Skandalene har ført til svekket tillit til selskapers finansielle rapportering og ledelse, herunder kvaliteten av regnskapene. Enron-skandalen er en av de mest omfattende regnskapsskandalene i USA. Skandalen førte til at et av verdens største revisjonsselskaper, Arthur Andersen, mistet tillatelsen til å revidere børsnoterte selskaper og ble dermed oppløst. I Norge er Finance Credit-skandalen en av de mest omfattende regnskapsskandalene, som resulterte i at revisor ble saksøkt og dømt til ubetinget fengsel for overtredelse av revisorloven for mangelfull revisjon av regnskapene. En fellesnevner i de fleste regnskapsskandalene er at revisor ikke har oppdaget eller latt være å rapportere kritikkverdige forhold, og dermed avgitt ren revisjonsberetning.

Som en konsekvens av mange store regnskapsskandaler er det blitt større fokus på regnskapsmanipulasjon og revisjonskvalitet. Etter tusenårsskiftet er flere tiltak iverksatt for å unngå regnskapsmanipulasjon og forbedre revisjonskvaliteten. Blant annet er det mindre fleksibilitet i regnskapsreglene. IASB og FASB har utviklet mer detaljerte regler, fjernet alternativer og fleksibilitet, og omfanget av opplysninger i regnskapet har økt betydelig. I 2002 ble det vedtatt en ny lov i USA, Sarbanes-Oxley Act (SOX), med nye og utvidede krav til alle amerikanske offentlige styrer, ledelse og regnskap- og revisjonsselskaper. Noen av hovedpunktene i loven inneholdt endringer i eierstyring og selskapsledelse, økt ledelsesansvar samt formalisering av selskapets etablering og evaluering av intern kontroll av den finansielle rapporteringen. Loven inneholdt strengere straff for økonomisk kriminalitet, mer omfattende tilsyn og strengere regulering av revisorer. Det ble begrensninger i omfang og type ikke-revisjonstjenester, og det ble krav til rotasjon av revisjonsselskaper og ansvarlig

revisor for børsnoterte selskaper. SOX krevde for første gang i historien at revisorer for amerikanske offentlige selskaper ble underlagt eksterne og uavhengig tilsyn. Dette hadde tidligere vært selvregulert. I den forbindelse ble Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) opprettet for å føre tilsyn med revisorer av registrerte offentlige selskaper i USA. I andre land ble tilsvarende innstramming i lover eller offentlig tilsyn innført. I 2006 ble Revisjonsdirektivet vedtatt med krav om uavhengig revisortilsyn i alle EØS-land. Norge var blant de første landene som etablerte et aktivt, offentlig tilsyn med revisorer. Finanstilsynet, som den gang het Kredittilsynet, hadde tilsynsansvaret for revisorer, og i 2005 fikk de tilsynsansvar for regnskapene for børsnoterte selskaper (Kinserdal, 2017). Etter kravet i 2006 ble selskapstilsynene i Norge mer omfattende. Det ble inngått et samarbeid mellom Finanstilsynet og PCAOB for tilsyn av norske revisjonsselskaper med klienter notert på amerikansk børs, og i 2008 ble det første fellestilsynet gjennomført (Aamo, 2016).

Formålet med de omfattende regulatoriske endringene i revisjonsbransjen har vært å øke revisjonskvaliteten. I dag er det 18 år siden amerikanske revisjonsselskapet ble underlagt kravet om uavhengige tilsyn, og 14 år siden kravet ble vedtatt for EØS. Internasjonalt er det utført flere forskningsstudier som viser at uavhengige tilsyn har bidratt til forbedret revisjonskvalitet (Carcello, Hollingsworth & Mastrolia, 2011; Church og Shefchik, 2011). I Norge er det derimot lite forskning innenfor dette emnet, for utenom en studie som viser at fellestilsyn utført av PCAOB og Finanstilsynet øker revisjonskvaliteten (Stenvold, 2017). Vi kjenner ikke til at det er utført studier av revisjonskvalitet målt mot Finanstilsynets tilsynsrapportering av norske revisjonsselskapet. Dette er bakgrunnen for vår studie.

Vi ønsker at oppgaven skal bidra til relevant kunnskap om utviklingen av revisjonskvaliteten for norske revisjonsselskaper. Videre ønsker vi at våre funn kan være til bidrag i fremtidig forskning og iverksetting av tiltak for utvikling av revisjonskvalitet i fremtiden.

1.2 Problemstilling

I vår studie vil vi undersøke hvordan revisjonskvaliteten har endret seg i perioden etter innføring av krav om uavhengige tilsyn for norske revisjonsselskaper. Norge var tidlig ute med tilsynsarbeid. Da det ble innført krav om uavhengige tilsyn hadde Norge allerede uavhengige tilsyn, men fra dette tidspunktet startet Norge med selskapstilsyn av et større omfang, i henhold til kravene. Vi ønsker derfor å undersøke om det har skjedd en endring i revisjonskvaliteten etter at Finanstilsynet startet med mer omfattende selskapstilsyn. Vi vil

undersøke hvordan revisjonskvaliteten har endret seg, og på hvilke områder revisjonskvaliteten er endret. Temaet for oppgaven er revisjonskvalitetens utvikling etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Vi vil svare på følgende problemstilling:

“Hvordan har revisjonskvaliteten endret seg i perioden etter innføring av krav til uavhengig tilsyn?”

Problemstillingen har følgende forskningsspørsmål:

- i. Er revisjonskvaliteten forbedret etter innføring av krav til uavhengige tilsyn?*
- ii. Hvordan er kvaliteten av revisjonen av ulike regnskapsposter?*
- iii. Blir revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvalitet reflektert gjennom revisjonsselskapets tilsvare?*
- iv. Er det sammenheng mellom funn på selskapsnivå og funn på oppdragsnivå?*
- v. Hvordan er kvaliteten på revisjonen på ulike revisjonsfaser?*
- vi. Er det sammenheng mellom PCAOB og Finanstilsynets merknader?*

Vi har avgrenset problemstillingen vår for å ikke få et overflødig blikk på oppgaven. Oppgaven har en tidsbegrensning og vi har begrenset vinklingen på problemstillingen vår med hensyn til tidsaspektet. Vi ønsker å få frem at våre avgrensninger ikke anses å være negative for analysen, og at vi likevel vil kunne svare utfyllende på vår problemstilling. Innledningsvis må vi nevne at selv om revisjonskvalitet og tilsyn er temaet for masteroppgaven vår, må vi i enkelte sammenhenger trekke inn annen teori. Videre følger oppgavens avgrensninger:

- Som mål på revisjonskvalitet har vi valgt å benytte overholdelse av lover og standarder, herunder merknader fra tilsynsmyndigheter. Vi har dermed valgt bort andre mål på revisjonskvalitet.

- Vi har valgt å måle revisjonskvaliteten for et utvalg revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse. Utvalget består av revisjonsselskaper som har vært underlagt kravene om periodisk tilsyn for revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse i hele analyseperioden.
- Som datagrunnlag har vi valgt å bruke tilsynsrapporter fra periodiske kvalitetskontroller for de utvalgte revisjonsselskaper, og har utelatt rapporter fra tematisyn og signalbaserte tilsyn. Dette for at rapporter skal være sammenlignbare over flere perioder for å kunne måle utviklingen på en best mulig måte.

Problemstillingen består av flere nøkkelbegreper som det vil være behov for en redegjørelse for, og vil bli forklart nærmere i kapittel 2.

1.3 Oppgavestruktur

Oppgaven starter med et innledningskapittel som redegjør for bakgrunnen for valg av tema, problemstilling og avgrensninger i oppgaven. I neste kapittel presenteres teori som vi anser som nødvendig for å få sentral kunnskap og forståelse av oppgaven. Her ser vi på hvordan revisjonskvalitet knyttes opp mot tilsyn, og presenterer tidligere forskning innenfor emnet. Neste kapittel er en presentasjon av tilsynsorganene Finanstilsynet og PCAOB, samt en beskrivelse av deres tilsynsprosesser. I kapittel 4 blir våre forskningsspørsmål presentert. I kapittel 5 ser vi på metode og valg av metode for vår forskning. Her vil vi argumentere for valgene våre i forskningsprosessen, samt redegjøre for etisk ståsted og kvaliteten av studiet. Videre i kapittel 5 vil det bli redegjort for vår sekundærdata, for så på funn fra dokumentanalysen. I kapittel 6 forekommer en presentasjon av resultater fra vår forskning, som videre blir drøftet og analysert i kapittel 7. I kapittel 7 blir forskningsspørsmålene besvart. Kapittel 8 inneholder en oppsummering og konklusjon av alle forskningsspørsmålene, samt en konklusjon av oppgavens hovedproblemstilling. I kapittel 9 fremkommer begrensninger av vår forskning. Avslutningsvis i kapittel 10 har vi kommet med forslag til hva vi anser som interessant til videre forskning innenfor temaet.

2. Teoretisk referanseramme

Dette kapitlet er delt opp i fire delkapitler som skal redegjøre for teori som vil være relevant og nødvendig for både forståelse og teorianvendelse av problemstillingen. I tillegg er det redegjort for det vi mener er relevant for videre forståelse av vår oppgave. Det vil bli

presentert teori knyttet til revisjon, revisjonskvalitet, rammeverk for revisjonskvalitet samt tidligere studier innenfor emnet.

2.1 Revisjon

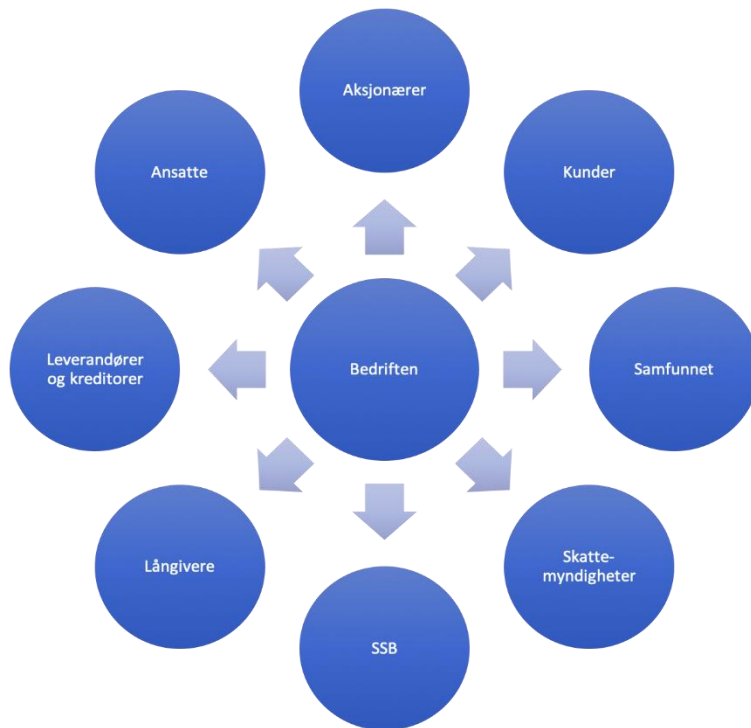
I dette delkapitlet vil vi forklare hva revisjon er. Vi vil beskrive innholdet og formålet med revisjon, revisjonsprosessen, revisjonsrisikomodellen samt en beskrivelse av regnskapsposter med høy risiko. For en bedre forståelse av dette vil vi starte med en introduksjon av regnskapet og regnskapsbrukere. Delkapitlet består av fem underkapitler hvor ett av de er videre inndelt.

2.1.1 En introduksjon til regnskap og regnskapsbrukere

Et årsregnskap består av resultatregnskap, balanse, noteopplysning, kontantstrømoppstilling og eventuelt en oppstilling av endringer i egenkapitalen. Årsregnskapet skal gi et rettviseende bilde av et selskaps eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat (regnskapsloven, 1998, § 3-2 og 3-2a). Formålet med et årsregnskap er å formidle riktig og relevant informasjon til regnskapsbrukerne. Dette for at regnskapsbrukerne skal kunne ta gode beslutninger basert på selskapets finansielle situasjon (Altinn, 2019).

Det finnes ingen generell definisjon for brukere av regnskapet, og det finnes heller ingen begrensning på hvem som kan være regnskapsbrukere. For å oppnå regnskapets målsetning om beslutningsnyttig informasjon, forutsetter det en identifisering av regnskapsbrukerne (Johnsen og Kvifte, 2008). Ulike brukergrupper vil ha ulike behov for informasjon. FASB forutsetter i sitt rammeverk at behovet for informasjon om fremtidig forventede kontantstrømmer vil være et fellestrekk for regnskapsbrukerne. På bakgrunn av dette fellestrekket regner FASB de fleste potensielle brukergrupper som målgrupper, herunder eiere, långivere, leverandører, potensielle investorer og långivere, ansatte, ledelsen, styremedlemmer, kunder, finansielle rådgivere, meglere, børser, juridiske rådgivere, forskere, skattemyndigheter, andre myndigheter, pressen, fagforeninger, handelsorganisasjoner, lærere og studenter og offentligheten. FASB mener imidlertid at primærbrukerne er investorer, långivere og deres rådgivere, fordi de bærer stor risiko og har dermed særlig interesse i regnskapet, samt deres manglende tilgang til annen finansiell informasjon (FASB, 1978). IASB identifiserer regnskapsbrukere i likhet med FASB, men har gjort en ytterligere avgrensning der långivere ikke er inkludert i IASBs primærbrukere (IASB, 1989). I Norge, herunder GRS, foreligger ikke en klar definisjon av regnskapets brukergrupper. Under GRS

er det “den generelle brukers interesser som primært skal ivaretas” herunder “... aksjonærer, ansatte, kreditorer i videste forstand, undervisnings – og forskningsinstitusjoner, lokalsamfunnet og andre samfunnsinteresser ...” (NRSF, 1986).

Figur 1: Egen figur. Interessenter av regnskapet.

For at regnskapsbrukerne skal kunne foreta rasjonelle beslutninger med bakgrunn av et regnskap, må regnskapet etterkommer kvalitetskrav. Av IASB fremkommer det fire ulike kvalitetskrav som må foreligge ved utarbeidelse, bruk og forståelsen av regnskapsstandardene. Disse kravene er forståelighet, relevans, sammenlignbarhet og pålitelighet (IASB, 1989). Graden av oppfyllelse av kvalitetskravene, vil øke kvaliteten av den beslutningsnyttige informasjonen brukerne benytter seg av.

Forståelighet knytter seg til at brukeren med en viss forståelse av økonomi og regnskap, skal kunne benytte seg av informasjonen som er presentert i regnskapet. Relevans innebærer at regnskapsinformasjonen skal kunne bidra til å øke grunnlaget brukeren har for å kunne ta en beslutning, noe som også innebærer at relevant informasjon ikke kan utelukkes eller holdes skjult. Pålitelighet krever at alle transaksjoner og målinger skal være dokumentert (Langli, 2010). Med dette menes at en skal kunne kontrollere dette i ettertid, og skal heller ikke inneha

feil og misligheter. Til slutt vil kvalitetskravet sammenlignbar, knytte seg til at regnskapsinformasjonen vil være mulig å sammenligne over tid.

2.1.2 Revisjonens innhold og formål

For et velfungerende kapitalmarked er det sentralt at regnskapsbrukerne har tillit til den finansielle informasjonen fra næringslivet. Formålet med revisjon er å gi trygghet og øke denne tilliten. Gulden (2015 s. 19) beskriver ekstern revisjon som når "... en person med høy økonomisk kompetanse, som er uavhengig av, og som ikke har særinteresser i foretaket, går inn i foretaket og gjennomfører en granskning av informasjonen foretaket gir til omverdenen, og attesterer ovenfor allmennheten at informasjonen etter vedkommende mening er uten vesentlig feil".

Det fremkommer av revisorlovens kapittel 5 (1999) noen klare holdepunkter for hvilke oppgaver som hviler på revisor. Revisjonens innhold fremkommer i revisorloven § 5-1 (1999) og kan presenteres i fem følgende punkter:

- 1) Vurdere at årsregnskapet er utarbeidet i samsvar med gjeldende lover og forskrifter.
- 2) Vurdere om revisjonspliktiges ledelse har oppfylt pliktene knyttet til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger i samsvar med lov og forskrifter.
- 3) Vurdere de opplysninger i som fremkommer i årsberetningen og redegjørelser for foretaksstyring etter regnskapsloven, da i henhold til fortsatt drift, forslag til anvendelse av overskudd og lignende.
- 4) Vurdere formuesforvaltningen til den revisjonspliktige, og at dette er gjort på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll.
- 5) Bidra med å forebygge og avdekke eventuelle misligheter og feil.

Videre fremkommer det av revisorloven §5-2 (1999) at revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, herunder å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil, samt utføre revisjonen i samsvar med god revisjonsskikk. God revisjonsskikk er et selvstendig lovkrav som referer til en eksisterende praksis i profesjonen, herunder "skikk", som er anerkjent som god. I avgjørelsen av hva som er god revisjonsskikk har kilder som de internasjonale revisjonsstandardene, tilhørende utfylling og veiledende forklaringer til ISAene, rettspraksis, uttalelser fra Finanstilsynet,

uttalelser fra Revisorforeningen, sakkyndig uttalelser og fagartikler særlig betydning (NOU 2017:15 s. 140).

Det fremkommer av revisorlovens §1-2 (1999) at revisors rolle er å være allmennhetens tillitsperson. Samme lovparagraf sier at revisor skal utøve sin virksomhet med integritet, objektivitet og aktsomhet. For å ivareta rollen som allmennhetens tillitsperson må revisor ivareta sin uavhengighet, utføre sitt arbeid på en tilfredsstillende måte og i samsvar med lovgivningen og god revisjonsskikk. Formålet med revisjonen er å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet. Dette oppnås ved at revisor gir uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Gulden (2015) beskriver at formålet med revisjon er å redusere risikoen for at regnskapet er beheftet med vesentlig uavdekket feilinformasjon til et akseptabelt nivå. Formålet med revisjon er ikke å skape absolutt sikkerhet knyttet til årsregnskapet, men bekrefte at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. En feil vil betegnes som vesentlig dersom regnskapsbrukerne vil endre sin beslutning ved kjennskap til feilinformasjon.

Selv om mange er i den tro at revisor forvalter de evige sannhetene, er ikke alltid dette tilfellet. Noen ganger må revisor attestere komplekse forhold, og det kan forekomme mangler og feil. Kompetanse og holdninger er noe som kan feile revisors arbeid, og det er i slike tilfeller det uavhengige tilsynet spiller en viktig rolle. Dette vil vi komme tilbake til i senere kapitler.

2.1.3 Revisjonsprosessen

Revisjonsprosessen er måten en går frem på når en skal foreta revisjon av et selskap.

Revisorloven sier lite om hvordan revisjonsprosessen skal gjennomføres, mens revisjonsstandardene inneholder en mer omfattende beskrivelse av prosessen.

Revisjonsprosessen kan inndeles i fire faser: “Oppdragsvurdering”, “Planlegging, risikovurdering og håndtering av risikoer”, “Innhenting av revisjonsbevis” og “Avslutning og rapportering”. Vi har valgt å knytte prosessen opp mot sentrale revisjonsstandarter som videre i oppgaven er relevante for vår problemstilling og forskningsspørsmål. Dette er illustrert i figuren under. Med grunnlag i figuren vil vi gi en beskrivelse av hvordan prosessen utøves.

Figur 2: Egen figur. Revisjonsprosessens fire steg.

2.1.3.1 Oppdragsvurdering

Revisjonsprosessen starter med en oppdragsvurdering. Før inngåelse av revisjonsoppdrag plikter revisor å gjøre en vurdering om oppdraget kan aksepteres, herunder om revisjonen kan gjennomføres etter god revisjonsskikk (revisorloven, 1999, § 5-2). Dette gjelder både revisjonsoppdrag for nye klienter, samt fortsettelse av klientforhold for oppdrag som revisor har revidert tidligere perioder. En oppdragsvurdering skal inkludere en vurdering av revisors uavhengighet, jf. ISA 220 punkt 11. Videre må revisor vurdere om revisjonsteamet har tilstrekkelig kapasitet og kompetanse til å utføre oppdraget i samsvar med gjeldende lovverk og avgi en hensiktsmessig revisjonsberetning jf. ISA 220 punkt 14. Av ISQC 1 punkt 26-28 fremgår det at selskapet skal etablere retningslinjer og rutiner for aksept og fortsettelse av klientforhold og enkeltoppdrag.

Før inngåelse av revisjonsoppdrag for nye klienter må revisor få en uttalelse fra den revisjonspliktiges tidligere revisor, jf. revisorloven § 7-2. Grunnen til dette er å vurdere om det foreligger andre forhold som tilsier at revisor ikke bør ta på seg oppdraget. I slike tilfeller er tidligere revisor pålagt opplysningsplikt, og revisors taushetsplikt gjelder ikke for opplysninger som gis i medhold av revisorlovens § 7-2. Når overnevnte krav er oppfylt inngås en engasjementsavtale mellom revisor og klienten som beskriver innholdet i revisjonsoppdraget.

2.1.3.2 Planlegging, risikovurdering og håndtering av anslått risiko

Etter utført oppdragsvurdering og inngåelse av engasjementsavtale starter planleggingsfasen. Krav til planleggingsfasen fremgår av ISA 300. Revisors mål er å planlegge revisjonen på en slik måte at revisjonsarbeidet blir utført på en mest mulig måleffektiv måte. Planleggingen innebærer utarbeidelse av en overordnet revisjonsstrategi og en revisjonsplan. Etter ISA 300

punkt 2 skal revisjonsplanleggingen blant annet bidra til at revisor fokuserer på viktige deler i revisjonen, samt identifisere og løse de eventuelle problemene i rett tid.

I planleggingsfasen må revisor utføre handlinger for å skaffe seg forståelse av virksomheten. Dette for å kunne identifisere og anslå risikoer for vesentlig feilinformasjon på regnskaps- og påstandsnivå. Dette kalles risikovurderingshandlinger, der krav til handlinger fremgår av ISA 315. Risikovurderingshandlinger gjennomføres som forespørsel til ledelsen, analytiske handlinger, observasjon og inspeksjon jf. ISA 315 punkt 6. Revisor må opparbeide seg en virksomhetsforståelse og vurdere forretningsrisikoen rundt klientens virksomhet. Dette er avgjørende for at revisor skal ha mulighet til å gjennomføre en tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjon. Revisor må eksempelvis ha kunnskap om klientens bransje, viktige kilder til inntekt, kunder og leverandører. I denne fasen skal revisor vurdere risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet før det revideres. Revisor skal også vurdere risikoen for misligheter hos klienten. Videre skal revisor opparbeide seg en forståelse av klientens internkontroll som er relevant for revisjonen, herunder kontrollmiljø, risikovurderingsprosess, kontrollaktiviteter og overvåking av kontroller jf. ISA 315 punkt 12 til 24.

For å oppnå betryggende sikkerhet for hvorvidt regnskapet ikke inneholder vesentlig feil, må revisor ta stilling til hva som anses som vesentlig. Krav til vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon fremgår av ISA 320. Ved utarbeidelse av den overordnede revisjonsstrategien skal revisor fastsette en vesentlighetsgrense for regnskapet totalt sett, samt en arbeidsvesentlighetsgrense jf. ISA 320 punkt 10 og 11. Vesentlighetsfastsettelsen skjer i planleggingsfasen, men revisor skal revurdere vesentligheten løpende gjennom revisjonsprosessen jf. ISA 320 punkt 12.

Basert på utførte risikovurderingshandlinger skal revisor fastsette videre revisjonshandlinger for de anslåtte risikoer. Krav til revisors håndtering av anslåtte risiko fremkommer av ISA 330. Det skilles mellom to typer revisjonshandlinger; test av kontroller og substanstesting. Formålet med test av kontroller er å få bekreftelse for at selskapets interne kontroll fungerer som forutsatt. Test av kontroller utføres når revisor forventer at selskapets internkontroll fungerer effektivt eller når substanstesting alene ikke vil gi tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis jf. ISA 330 punkt 8. Formålet med substanstesting er å bekrefte riktigheten av informasjon. Substanstesting omfatter detaljtester og analytiske handlinger jf. ISA 330 punkt 4a. Substanstesting skal utføres for alle vesentlige transaksjonsklasser, kontosaldoer og

tilleggsopplysninger uavhengig av den anslåtte risikoen jf. ISA 330 punkt 18. Type og omfanget av substanstesting vil avhenge av blant annet type transaksjon, konto og påstand om skal bekreftes, anslått risiko og konklusjoner fra test av kontroller. Når en risiko klassifiseres som en særskilt risiko vil det bli utløst ytterligere krav for test av kontroller og substanstesting i henhold til bestemmelsene i ISA 330 punkt. 15 og 21.

2.1.3.3 Innhenting av revisjonsbevis

Etter fastsetting av revisjonshandlinger er innhenting av revisjonsbevis neste steg i prosessen. ISA 500 beskriver hva som utgjør revisjonsbevis ved revisjon av regnskaper, samt krav ved utforming og utførelse av revisjonshandlinger for å sikre tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Revisor må vurdere relevansen og påliteligheten av informasjonen som skal brukes til revisjonsbevis. Det fremgår særskilte krav når informasjonen som underbygger revisjonsbeviset er utarbeidet av eksperter brukt av ledelsen eller er generert av enheten, jf. ISA 500 punkt 7-9. Videre skal revisor fastsette hvilke metoder som er anvendt ved utvelgelse av testing ved test av kontroll og detaljtesting jf. ISA 500 punkt 10. Dersom revisjonsbevis er inkonsistens eller revisor er i tvil om påliteligheten skal det innhentes bevis fra andre kilder, jf. ISA 500 punkt 11.

Det foreligger særskilte krav til revisjonsbeviset når den underliggende dokumentasjonen består av eksterne bekreftelser, analytiske handlinger eller stikkprøver i revisjonen. Det samme gjelder ved revisjon varelager, regnskapsestimer, nærstående parter, hendelser etter balansedagen og fortsatt drift. De særskilte kravene fremgår av ISA 505-570.

For at revisjonsbevis skal kunne underbygge revisors konklusjoner må det foreligge revisjonsdokumentasjon som underbygger revisjonsbeviset. Revisor plikter å dokumentere hvordan revisjonen er gjennomført på en måte som er tilstrekkelig til å kunne underbygge og etterprøve revisors konklusjoner (revisorloven, 1999, § 5-3). Videre omhandler ISA 230 revisors oppgaver med og plikter til å utarbeide revisjonsdokumentasjon. Det stilles krav til dokumentasjonens form, innhold og omfang jf. ISA 230 punkt 8-11, samt sammenstilling av revisjonsdokumentasjon i oppdragsarkiv jf. ISA 230 punkt 14-16. For å øke revisjonskvaliteten kreves det at dokumentasjonen utarbeides i rett tid, herunder samtidig som revisjonsarbeidet er utført, jf. ISA punkt 7. Hovedregelen er at dersom det ikke foreligger dokumentasjon av revisors vurderinger, handlinger og innhentede revisjonsbevis kan det heller ikke underbygge revisors konklusjoner.

2.1.3.4 Avslutning og rapportering

I den siste fasen av revisjonsprosessen skal revisor konkludere basert på revisjonsbevis innhentet i tidligere faser. Revisjonen avsluttes med at revisor gir en skriftlig uttalelse om foretakets finansielle informasjon, i form av en revisjonsberetning. Revisjonsberetningen kan ses på som sluttproduktet av revisjonen, og er revisors mulighet til å informere regnskapsbrukere om finansielle forhold i et selskap (Gulden, 2015). I revisjonsberetningen vil det fremkomme hva revisor mener er sentralt for revisjonen. Revisjonsberetningen og minstekrav til dens innhold følger av revisorloven § 5-6 (1999) og revisjonsstandarder. Lovgrunnlaget bestemmer hva som skal være med i beretningen, mens revisjonsstandardene definerer hvordan beretningen skal se ut. Med dette menes de krav som stilles til innhold, utforming og systematikk (KPMG, 2019). I revisjonsberetningen skal det blant annet fremkomme opplysninger om revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet for det gjeldende år. I konklusjonen skal det fremkomme hvorvidt revisor mener at årsregnskapet gir et riktig bilde av selskapets økonomiske situasjon, og om det samsvarer med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Revisor skal også uttale seg om ledelsen har sørget for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger, og om opplysninger i årsberetningen og forutsetningen om fortsatt drift samsvarer med lov og forskrifter (revisorloven, 1999, § 5-6).

Det skilles mellom normalberetning og avvik fra normalberetning. En normalberetning konkluderer med at regnskapet i det alt vesentlige er uten vesentlige feil og mangler, også kalt en umodifisert konklusjon. Innholdet i en revisjonsberetning med umodifisert konklusjon reguleres av ISA 700. Videre skilles det mellom tre typer avvik fra normalberetning. ISA 706 regulerer innholdet i revisjonsberetninger med presiseringsavsnitt eller avsnitt om “andre forhold”. Det avgis revisjonsberetning med presiseringsavsnitt eller avsnitt om “andre forhold” når revisor ønsker å trekke lesernes oppmerksomhet mot visse forhold, men forholdet ikke berører revisors konklusjoner om regnskapet. Det kan være forhold som etter revisors skjønn er relevant for brukernes forståelse av regnskapet eller revisjonen. Når revisor avdekker avvik som er vesentlige, men ikke gjennomgripende for regnskapet, skal det avgis forbehold i revisjonsberetningen. Det kan eksempelvis være forhold som indikerer at revisor har en uenighet med selskapet og/eller dersom revisor ikke har kunnet gjennomføre revisjonsarbeidet fullt ut ved å ikke ha innhentet tilstrekkelig revisjonsbevis. Når revisor avdekker avvik som både er vesentlige og gjennomgripende for regnskapet, avgis en negativ

revisjonsberetning. Det gjelder også når et selskap ikke har avlagt årsregnskapet innenfor lovens frister, og revisor dermed ikke har hatt mulighet til å utføre revisjonen. Både negativ revisjonsberetning og revisjonsberetning med forbehold reguleres av ISA 705 og omtales som modifiserte konklusjoner.

2.1.4 Revisjonsrisikomodellen

Revisjonsrisikomodellen er en teoretisk modell som kan hjelpe revisor med å bestemme omfanget av revisjonshandlinger som må utføres for at revisjonsrisikoen skal være på et akseptabelt nivå, samt hvordan angrepsvinkelen bør være for å gjennomføre revisjonen med minst mulig ressursinnsats (Descartes, 2000). Revisjonsrisikomodellen er ikke definert blant ISA'ene, men det fremkommer av ISA 200 pkt. 13c at revisjonsrisiko er funksjonen av vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko. Denne er bestående av komponentene iboende- og kontroll- og oppdagelsesrisiko og er produktet av disse. Sammenhengen mellom disse elementene er uttrykket i følgende modell:

$$\text{Revisjonsrisiko} = \text{Iboende risiko} \times \text{Kontrollrisiko} \times \text{Oppdagelsesrisiko}$$

$$RR = IR \times KR \times OR$$

Iboende risiko er det revisor må sette seg inn ved revisjon av en enhet. Dette kan være omgivelsene, som eksempelvis bransje, bestemte lover og regler for bransjen, konjunkturer og hvilken konkurransesituasjon enheten er preget av. Dette er risikoen for vesentlig feil i regnskapet før enhetens interne kontroller blir tatt hensyn til.

Kontrollrisiko er den risikoen for at enhetens interne kontroller ikke fanger opp, forhindrer eller avdekker og korrigerer vesentlig feilinformasjon. Her må revisor se hvorvidt enhetens interne kontroller faktisk fungerer slik de skal eller slik de er tenkt å fungere.

Oppdagelsesrisiko er risikoen for at revisor ikke avdekker den vesentlige feilinformasjonen ved sine kontroller. Dette vil være kontroller som substanskontroller. Ved å vurderes enhetens iboende risiko og kontrollrisiko vil revisor avgjøre hvor mye substanskontroller som må utføres for at den totale revisjonsrisikoen skal være på et akseptabelt nivå. Her må revisor bruke tid og planlegge revisjonen på en mest mulig effektiv måte. Med dette menes at den skal være kostnadseffektiv, men ikke gå ut over kvaliteten av revisjonen.

Sammen utgjør disse tre elementene revisjonsrisikomodellen, og er skildret noe i ISA 200 og legger formål og grunnleggende prinsipper for revisjon av regnskap ved bruk av videre standarder. Det reelle innholdet i risikostandardene bygger videre på denne modellen.

2.1.5 Regnskapsposter med høy risiko

Det kan inndeles i tre typer transaksjoner i et regnskap; Rutinetransaksjoner, ikke-rutinetransaksjoner og regnskapsestimater (Descartes, 2000). Rutinetransaksjoner er transaksjon som oppstår ofte i regnskapet, og kan typisk være transaksjoner tilknyttet salgsinntekter, innkjøpskostnader og lønn. Ikke-rutinetransaksjoner er transaksjoner som oppstår forholdsvis få ganger i et regnskap, og kan for eksempel være periodiseringer, nedskrivninger av eiendeler, utbytte, resultatdisponeringer og ekstraordinære regnskapsposter. Regnskapsestimater er poster der verdien er anslått i mangel av en mer nøyaktig måte å måle på. Det kan være regnskapsposter som måles til virkelig verdi og der det foreligger estimeringsusikkerhet. Regnskapsestimater kan eksempelvis være immaterielle eiendeler, investeringer, ukuransavsetning av varelager, tapsavsetning av kundefordringer og garantiavsetninger.

Noen regnskapsposter har høyere risiko for feil. Det skilles mellom bevisste feil og ubevisste feil. Regnskapsposter med risiko for ubevisste feil vil i utgangspunktet være ikke-rutinetransaksjoner og regnskapsestimater. For disse regnskapspostene vil ofte internkontrollen være mangelfull, og det er mindre sannsynlig at feil blir fanget opp av selskapet. For regnskapsestimater vil det også foreligge estimeringsusikkerhet. Grad av estimeringsusikkerhet avhenger blant annet av forhold som estimatets egenskaper, hvilke metoder som er brukt, og grad av nøytralitet ved valg av forutsetninger.

Regnskapsposter med risiko for bevisste feil er transaksjoner som selskapet på en enkel måte kan påvirke størrelsen av. I tillegg til at regnskapsestimater har risiko for ubevisste feil vil regnskapsestimater også være omfattet av en risiko for bevisste feil. Det er selskapet selv som utarbeider estimatet og underliggende dokumentasjon. Estimatet består av selskapets subjektive vurderinger, og det kan være enkelt for selskapet å “jukse” med estimater. I tillegg er regnskapsestimater vanskelig for revisor å revidere. Revisor må inneha høy bransjekunnskap for å kunne vurdere selskapets påstander som ligger til grunn i estimatet.

En annen regnskapspost som ofte har høy risiko for feil, er inntekter. Selskaper kan ha intensiver om å unngå å ta med alle inntektene i regnskapet, dette for å få en lavere skattebelastning. Selskaper kan også ha intensiver om å blåse opp inntektene for å vise et bedre resultat.

Revisor skal ha ekstra oppmerksomhet rettet mot regnskapsposter med høy risiko for feil. Revisor skal utføre flere, og i noen tilfeller særskilte, revisjonshandlinger for å kunne konkludere at regnskapsposten ikke inneholder vesentlig feil. Disse postene anses å være blant de mest utfordrende regnskapspostene for revisor å kontrollere, da grunnlaget som postene kontrolleres mot er vanskelig å vurdere.

2.2 Revisjonskvalitet

I dette delkapitlet vil vi gjøre rede for teori innenfor begrepet revisjonskvalitet. Delen vil omfatte en introduksjon av begrepet revisjonskvalitet, mål på revisjonskvalitet og relevante mål for vår oppgave. Vi vil også se nærmere på hvordan størrelse på revisjonsselskapet kan påvirke revisjonskvaliteten. Avslutningsvis vil vi presentere revisjonsselskapers underlagte krav for kvalitetskontroll. Delkapitlet består av til sammen fem underkapitler.

2.2.1 En introduksjon til revisjonskvalitet

Til tross for et økt fokus på revisjonskvalitet finnes det ingen universell akseptert og anerkjent definisjon av begrepet. For å kunne forstå revisjonskvalitet kan DeAngelos (1981, s.186) betraktninger gi utgangspunkt for en innledende forståelse av revisjonskvalitet ved følgende definisjon: "... the joint probability that a given auditor will both detect material misstatement in the client' financial statement and report the material misstatements".

Tradisjonelt tenker man altså på revisjonskvalitet som sannsynligheten for at revisor vil oppdage brudd og rapportere denne i beretningen. Revisjonskvalitet vil derfor i stor grad avhenge av revisors kompetanse, objektivitet og uavhengighet.

Revisjonskvalitet er sterkt kontekstavhengig, og vil variere alt ettersom hvem som bruker begrepet. Det er nærliggende å tenke at regnskapsbrukerne knytter revisjonskvalitet mot fravær av vesentlig feilinformasjon, mens regulerende myndigheter mener at revisjonskvalitet knyttes til etterlevelse av revisjonsstandarder. Samfunnet vurderer revisjonskvalitet som noe som hjelper til å unngå økonomiske problemer for selskaper og markedet, mens revisjonsselskaper kanskje vurderer revisjonskvalitet mot hvordan den kan forsvares ved

inspeksjon eller rettstvister. Denne variasjonen påvirker videre hvilke indikatorer som en kan bruke til å vurdere revisjonskvaliteten (Knechel m. fl, 2012). Dette vil vi komme nærmere inn på i neste underkapittel.

Revisjonskvalitet er et komplekst konsept, og er ikke noe en kan observere. Det er derfor vanskelig for både forskere og brukere å måle kvaliteten av revisjonen som leveres av revisor. Ulike definisjoner av revisjonskvalitet vil derfor påvirke forskningen av revisjonskvaliteten. Det ideelle hadde vært en klar definisjon på hva revisjonskvalitet faktisk er, men realiteten er at forskere og myndigheter ofte bare kan si noen hva revisjonskvalitet ikke er. Dette vil på mange måter være en tilstrekkelig metode, for det vil være enklere å måle revisjonskvalitet når den ikke er til stede, siden det kun er sviktende revisjonskvalitet som faktisk er synliggjort. Å definere revisjonskvalitet ut fra svikt i revisjonen vil kunne være en attraktiv måte, fordi det gjør det enklere å operasjonalisere. Svakheten med denne definisjonen er at det kun er et mindre antall revisjonssvikter som blir avdekket, og derfor vil man ikke kunne oppnå det helhetlige bildet av revisjonskvalitet ved denne negative definisjonen. Gjennom tidene er det tre ulike definisjoner på revisjonskvalitet som går igjen. Dette er: etterlevelse av revisors uavhengighet, etterlevelse av profesjonelle standarder og lover og revisors innsats (Bedard, Johnstone & Smith, 2010).

2.2.2 Mål på revisjonskvalitet

Siden det ikke finnes en entydig definisjon av revisjonskvalitet, finnes det heller ikke en entydig metode for å måle revisjonskvalitet. Hvordan revisjonskvalitet kan måles vil blant annet avhenge av hvordan revisjonskvalitet defineres. Revisjonskvalitetsindikatorer er en rekke kvalitative mål som kan gi innsikt i om høy revisjonskvalitet er oppnådd eller ikke (PCAOB, u.å.a).

Eilifsen (2005) beskriver en viktig terskel for revisjonskvalitet som tilfredsstillende minimumskrav reguleringer og standarder setter. Når revisjonskvaliteten er under denne terskelen, foreligger det en revisjonssvikt. Med begrepet revisjonssvikt menes at revisor ikke har avdekket vesentlig feilinformasjon som revisor burde ha oppdaget gjennom sin revisjonsprosess.

Supplerende til DeAngelos betraktninger, anser Francis (2004) at revisjonskvaliteten som begrep vil strekke seg fra lav til høy. Revisjonsfeil har størst sannsynlighet for å oppstå i den

nedre del av denne skalaen, mens det vil være ønskelig å ligge i den øvre delen av skalaen. Problemstillingen knytter seg til måling av revisjonskvalitet, da det ikke finnes en generelt akseptert metode for måling av kvaliteten ved revisjon. Ved tidligere forskning har en anvendt en rekke ulike metoder for å løse dette måleproblemet (Kilgore, Radich og Harrison 2011). Eksempelvis ble det brukt en metode som innebærer at en evaluerer revisjonskvaliteten ved å se på utførelsen av revisjonen, som igjen innebærer ”to look behind the audit veil” (Coram, Glavovic, Ng og Woodliff, 2003). Gjennom dette har en mulighet til å se på revisors atferd under revisjonens gang, for deretter å vurdere hvorvidt de opptrer hensiktsmessig når de utfører revisjonsprosedyrene. Metoden kalles ”dysfunctional auditor behavior”. Denne metoden baserer seg på antakelsen om at revisors atferd er reflektert i utfallet av revisjonen og således vil atferden påvirke revisjonskvaliteten (Nor, Smith og Ismail, 2009). Metoden om dysfunksjonell atferd hos revisor er ansett å være en uheldig løsning på den interessekonflikten som eksisterer mellom kvalitet og kostnad (McNair, 1991). Siden revisor vil kunne være utsatt for motstridende press hvor det på den ene siden ønskes en revisjon til lav kostnad og den andre siden en revisjon av høy kvalitet, vil dette kunne legge press på revisors reaksjoner og handlemåte. Dette vil videre kunne være med på å påvirke det endelige resultatet av revisjonen. Ut fra tidligere forskning ser vi at dysfunksjonell atferd hos revisor kan være forbundet med svekket revisjonskvalitet (Nor, Smith og Ismail, 2009).

Ved å benytte variabler som direkte, men imperfekt har en sammenheng med revisjonskvalitet, har man mulighet til å si noe om hvordan den underliggende revisjonskvaliteten er. Videre sier DeAngelo (1981) at størrelsen på revisjonsselskapet kan være med som en indikasjon på hvilken revisjonskvalitet som leveres. Denne tilnærmingen har blitt brukt flere ganger som en variabel ved flere studier. Det er også blitt brukt variabler som lengden på revisjonsoppdrag, antall timer brukt på revisjonen og bransjespesialisering (DeAngelo, 1981).

Eilifsen (2005) hevder at man må benytte indirekte mål for å måle svikt i revisjonskvaliteten. Eksempler på indirekte mål kan være omfang av etterfølgende resultatkorrigeringer, disiplinærtiltak og sanksjoner mot revisor, omfang av feilaktige rapportering og rettsaker mot revisor. I flere studier utført de siste årene ser vi at estimat for unormale periodiseringer er brukt som mål på revisjonskvalitet, herunder som en indikator på lav revisjonskvalitet (Carcello, Hollingsworth og Mastrolia, 2011; Gunny og Zhang, 2013).

Som beskrevet kan revisjonssvikt være et mål på revisjonskvalitet. Ved å undersøke hvorvidt revisjonen samsvarer med lover og standarder kan man avdekke en negativ konklusjon for revisjonskvalitet. Det er på denne måten vi har valgt å vurdere revisjonskvalitet for å svare på problemstillingen vår. Denne angrepsvinkelen vil basere seg på antakelsen om at kvaliteten av revisjon vil være høyere når det er liten sannsynlighet for at revisor avgir feilaktig revisjonsberetning. Dog vil ikke alle slike målbare hendelser innebære at det faktisk foreligger en svikt i revisjonen.

2.2.3 Mål på revisjonskvalitet basert på merknader fra tilsyn

Merknader fra tilsynsmyndigheter er en noe brukt revisjonskvalitetsindikator. I en studie utført i USA er merknader fra PCAOBs tilsynsrapporter benyttet som mål på revisjonskvalitet. I studiet er det benyttet variabler som antall merknader, type merknader og alvorlighetsgraden av disse for å vurdere revisjonskvaliteten over tid (Church og Shefchik, 2011).

Også International Forum of Independent Audit Regulators benytter tilsynsmerknader som en revisjonskvalitetsindikator. IFIAR er en global medlemsorganisasjon som består av uavhengige revisjonsregulatorer fra 55 jurisdiksjoner over hele verden. IFIARs formål er å tjene allmennheten og forbedre investorbeskyttelsen ved å øke revisjonskvaliteten globalt. For å vurdere endring i revisjonskvaliteten hadde IFIAR et delmål i 2018 om å redusere tilsynsmerknader med 25%. IFIAR hevder at delmålet er med på å gi bedre informasjon og innsikt om global revisjonskvalitetsutvikling (IFIAR, 2019).

Ved bruk av tilsynsmerknader som indikator vil målingen være basert på tilsynsmyndigheters syn på revisjonskvalitet, herunder med fokus på etterlevelse av revisjonsstandarder. Ved bruk av denne indikatoren er det flere forhold som kan ha innvirkning på revisjonskvalitetsmålingen. For at måling skal være valid kreves det at rapportene er standardisert og at beskrivelser av merknader er konsistent anvendt i alle rapporter.

Revisjonskvalitetsindikatorer kan kategoriseres på ulike nivåer, som oppdragsnivå og selskapsnivå. Et tilsvarende skille kan gjelde for tilsynsmerknader for brudd på ISQC og for brudd på ISA. Brudd på ISQC vil i hovedsak være en indikator på negativ kvalitet på selskapsnivå, mens et brudd på ISA vil være en indikator på negativ revisjonskvalitet på

oppdragsnivå. Det fremkommer av tilsynsrapportene hvilket nivå merknadene er relatert til. Det er nærliggende å tro at kvaliteten på selskapsnivå vil ha innvirkning på revisjonskvaliteten på oppdragsnivå.

Vi kjenner til at merknader i tilsynsrapportene er basert på kontroll av utvalgte områder og oppdrag. Ved bruk av merknader fra tilsynsrapporter som måling av revisjonskvaliteten bygger det på en antagelse om at merknadene i rapportene representerer den gjennomgående revisjonskvaliteten i revisjonsselskapet.

2.2.4 Revisjonskvalitet; Big 4 vs. Mid-tier firms

Størrelsen på revisjonsselskapet som utfører revisjonen kan påvirke utfallet av arbeidet, og vi skiller mellom de fire store revisjonsselskapene, også kalt Big 4, og øvrige revisjonsselskaper, også kalt mid-tier firms. Big 4 består av Deloitte, EY, KPMG og PWC. Tradisjonelt sett anser vi alle selskaper som ikke er Big 4 som øvrige revisjonsselskaper. Mange assosierer de fire store revisjonsselskapene til en bredere spekter av spesialitet og større klienter, men i løpet av de siste årene har de fire store også spesialisert seg innenfor selskaper i det mindre markedet (Townsend, 2015).

Det finnes mange grunner til at de fire store revisjonsselskapene leverer høyere revisjonskvalitet enn øvrige revisjonsselskaper. Blant annet kan en trekke frem tilgangen til globale og det brede spennet av ressurser, investeringen i humankapital, styringsprosesser og den interne kvalitetskontrollen (Kjellehold, 2018). Dette skal bidra til at nemlig de fire store revisjonsselskapene har høyere revisjonskvalitet enn øvrige revisjonsselskaper. Videre skal Big 4 være bedre på risikohåndtering enn øvrige, og derfor kunne skille mellom revisjonsklientene på en mer effektiv måte.

Det finnes ingen anerkjente tall på om revisorer fra Big 4 gjør en bedre jobb enn revisorer fra øvrige revisjonsselskaper. Dog kan vi se i flere studier at partnere som går fra mindre revisjonsselskaper til Big 4, leverer høyere grad av revisjonskvalitet enn sine kolleger i årene før bytte av arbeidsplass (Kjellehold, 2018). Selv om det ikke er knyttet noen tall til dette, vil det være for tidlig med å konkludere hvor mye høyere revisjonskvaliteten er økt i forhold til øvrige revisjonsselskaper. Studien vil derimot vise den firmaeffekten de fire store har og er derfor en viktig faktor når en studerer revisjonskvalitet.

Størrelse på selskap vil derfor kunne bidra til høyere revisjonskvalitet på bakgrunn av kapital, økonomiske faktorer og omdømme. Kapital og økonomiske faktorer bidrar til å investere penger for å øke kvaliteten for at omdømme ikke skal svekkes, og bakgrunnen for dette er at verdien av et godt omdømme i revisjonsbransjen er kritisk. Vi kan også se at høyere konkurranse i markedet og lavere prissetting kan føre til at det blir lavere revisjonskvalitet på bakgrunn av innsparinger på områder. Dette kan vi se ut fra to forskningsartikler, og gjelder spesielt for selskaper bestående av Big 4. Dette har vært typisk fra perioden 2016 til 2018 (White, 2018). Vi kan dermed ikke si at all tidligere forskning sier at revisjonskvaliteten tenderer til å være økende, men varierende over årstall når observert.

2.2.5 Kvalitetskontroll

Revisorforeningen (u.å.) beskriver høy kvalitet som en forutsetning for å være revisor. Revisorer er som mennesker flest der ikke alle har en naturgitt integritet og medfødte holdninger som er tilpasset revisorrollen. Det eksisterer dermed et behov for at instanser kontrollerer at retningslinjer følges og som sanksjonerer ved overtredelse, der instansene bør besitte stor autoritet og profesjonalitet (Gulden, 2006).

For å påse at krav og forventninger til revisor etterleves er revisjonsselskaper underlagt systematiske kvalitetskontroller. Jf. revisorloven § 5-b1 (1999) skal revisjonsselskaper etablere forsvarlige systemer for intern kvalitetskontroll av revisjonsvirksomheten. ISQC 1 beskriver etiske og tekniske krav for et kvalitetskontrollsystem for revisjonen. Standarden omhandler revisors ansvar for å ha tilstrekkelige kontrollrutiner med det formål om å sikre at revisjonsselskapet etterlever faglige standarder og relevante lovmessige og regulatoriske krav. Gjennom ISQC 1 vil selskapet langt på vei tilfredsstille lovkravet i revisorloven § 5-b1 (1999). Kvalitetskontrollsystemet er bestående av de retningslinjene som er egnet for å sikre at etterlevelse av lovfestede plikter blir overholdt (Finanstilsynet, 2019).

Revisjonsselskaper er også underlagt eksterne kvalitetskontroller, herunder periodisk kvalitetskontroll (revisorloven, 1999, § 5b-2). Revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse, skal være gjenstand for periodisk kvalitetskontroll minst hvert tredje år. Foretak av allmenn interesse omfatter børsnoterte foretak, banker, kredittinstitusjoner og forsikringsselskaper (revisorloven, 1999, § 5a-1). Øvrige revisjonsselskapet skal kontrolleres minst hvert 6 år (revisorloven, 1999, §5-2). Av samme paragraf fremkommer det at kvalitetskontrollen skal minimum omfatte en vurdering av uavhengighet, ressursanvendelse,

revisjonshonorar, revisjonsutførelsen samt en vurdering av selskapets interne systemer for kvalitetskontroll.

Det er Finanstilsynet som har ansvar for tilsyn, herunder kvalitetskontroller, med godkjente revisorer og revisjonsselskaper i medhold av finanstilsynsloven § 1 første ledd nr. 17 (1956). I 2019 var det 4 476 statsautoriserte revisorer, 3 652 registrerte revisorer og 458 revisjonsselskaper i Norge (Finanstilsynet, 2017 a). Kvalitetskontroller av revisorer og revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse gjennomføres av Finanstilsynet selv.

Jf. revisorloven (1999) §5b-2 kan Finanstilsynet utpeke andre til å gjennomføre kvalitetskontroller. Finanstilsynet har utpekt Revisorforeningen til å gjennomføre periodiske kvalitetskontroller av øvrige revisorer og revisjonsselskaper som er medlemmer av DnR. For ikke-medlemmer gjennomføres kvalitetskontrollen av Finanstilsynet. For revisorer som reviderer foretak notert på amerikansk børs blir det i tillegg gjennomført kvalitetskontroller av det amerikanske revisortilsynet PCAOB.

At offentlige organer har ansvaret for regulering, kontroll og sanksjonering skaper en distanse til profesjonen som bidrar til økt tillit til profesjonsutøvere. Senere i oppgaven vil vi presentere Finanstilsynet og PCAOB og deres tilsynsoppgaver av revisorer og revisjonsselskaper.

2.3 Rammeverk for revisjonskvalitet

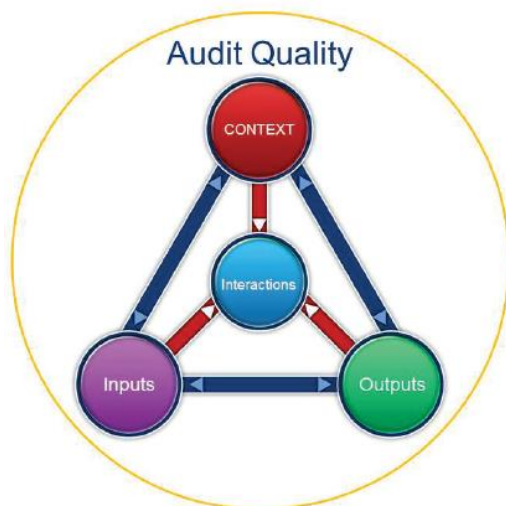
For å studere revisjonskvalitet har det vært introdusert ulike rammeverk. I dette delkapitlet vil vi presentere noen konseptuelle rammeverk som er utviklet. Rammeverkene forsøker å forklare hva som påvirker revisjonskvaliteten konseptuelt, og hvordan kontekst kan ha innvirkning på kvaliteten. Delkapitlet består av fire underkapitler, med en sammenfatning av de ulike rammeverkene til slutt.

2.3.1 IAASBs rammeverk

The International Auditing and Assurance Standards Board, kalt IAASB, er et uavhengig revisjons- og revisjonsstandardstyre med formål å sette internasjonale kvalitetsstandarder innen revisjon (IAASB, 2017). Gjennom sitt arbeid med utvikling av høy-kvalitet standarder som International Standard on Auditing, kalt IAS, og International Standard on Quality

Control, kalt ISQC, arbeider IAASB kontinuerlig med å utvikle en felles forståelse av begrepet revisjonskvalitet.

IAASB har utviklet et rammeverk som konseptuelt skal forklarer hvilke elementer som direkte og indirekte kan skape et miljø for å forbedre revisjonskvaliteten på engasjements-, selskaps- og nasjonalt nivå. IAASB forklarer i sitt rammeverk at begrepet revisjonskvalitet er komplekst og påvirkes av en rekke faktorer, og at det dermed ikke eksisterer en universal anerkjent definisjon. Rammeverket påpeker at revisor selv er ansvarlig for revisjonskvaliteten i det enkelte oppdraget. Videre presenterer rammeverket tre hovedfaktorer som sammen påvirker revisjonskvaliteten; input, output og konteksten. Dette er illustrert i Bilde 1 (IAASB, 2013).

Bilde 1: IAASBs rammeverk for revisjonskvalitet. (IAASB, 2013).

Input gjenspeiler hvordan revisor bruker sine innsatsfaktorer i revisjonen. IAASB (2013) beskriver inputsfaktorer som verdier, etisk retning og holdninger til revisor som påvirkes av kulturen i revisjonsselskapet, revisors kunnskaper og erfaringer, revisors kapasitet til å utføre revisjonen, effektiviteten av revisjonsprosessen samt prosedyrer for kvalitetskontroll.

Output gjenspeiler resultatet av revisjonsprosessen og hvordan revisor kommuniserer med klient og regnskapsbrukere, og henviser til revisjonsberetningen og rapporteringen fra revisor. Revisjonsberetningen kan bidra til økt revisjonskvalitet dersom resultatet av revisjonen er tydelig formidlet og eventuelle merknader fremkommer i beretningen. Her er

det viktig at uavhengighet og profesjonell skepsis tydeliggjøres for å ha positiv effekt på revisjonskvaliteten.

Den tredje faktoren er konteksten som revisjonen gjennomføres under. Kontekstuelle faktorer kan blant annet knyttes til lovverk og reguleringer av revisjonsprofesjonen. Dersom lover og reguleringer fremstår som robuste og evner å avdekke feil i regnskapet kan det forbedre revisjonskvaliteten. Videre er det viktig å vurdere den sammenhengen faktorene befinner seg i, hvor for eksempel god eierstyring og selskapsledelse kan legge til rette for god revisjonskvalitet. Selskapenes informasjonssystemer vil også være en kontekstuell faktor.

De ulike faktorene i modellen påvirker hverandre både i direkte og indirekte forstand, noe som gjør modellen dynamisk. Effektene må dermed ses i sammenheng av hverandre (IAASB, 2013). IAASBs rammeverk beskriver at revisjonskvalitet påvirkes av input, output og kontekst, men at rammeverket ikke er tilstrekkelig for å evaluere kvaliteten for den enkelte revisjon. Dette skyldes at det vil være nødvendig med detaljerte vurderinger av forhold som art og omfang av revisjonsbevis som er innhentet for å dekke risiko for vesentlig feilinformasjon, hensiktsmessigheten av vurderinger som er gjort samt overholdelse av relevante revisjonsstandarder (IASB, 2013).

2.3.2. PCAOBs rammeverk

PCAOB har ansvaret for å sikre høy revisjonskvalitet som investorer vil kunne dra nytte av i form av økt tillit til finansiell informasjon (PCAOB, u.å.b). Senere, i kapittel 3 blir PCAOB nærmere presentert.

I 2013 startet PCAOB et prosjekt med å utarbeide indikatorer for måling av revisjonskvalitet, i tillegg til at indikatorene skulle være med på å stimulere til økt konkurranse mellom revisjonsselskapene med utgangspunkt i revisjonskvalitet. I den forbindelse presenterte PCAOB (2013, s. 3-4) en definisjon av revisjonskvalitet som:

“... meeting investors’ needs for independent and reliable audits and robust audit committee communications on:

- 1. financial statements, including related disclosures;*
- 2. assurance about internal control; and*
- 3. going concern warnings”*

PCAOB har utarbeidet et rammeverk for revisjonskvalitet som primært består av tre segmenter; Revisjonens fagpersonell, revisjonsprosess og revisjonsresultat. PCAOB har identifisert 28 indikatorer på revisjonskvalitet som i rammeverket fordeles mellom de tre segmentene. Revisjonens fagpersonell inkluderer 12 indikatorer som måler tilgjengelighet, kompetanse og fokuset til de som gjennomfører revisjonen. Revisjonsprosessen inkluderer åtte indikatorer som måler revisjonsselskapets “tone at the top” og lederskap, intensiver, uavhengighet, infrastruktur og overvåking og utbedring. Revisjonsresultat inkluderer også åtte indikatorer som måler finansiell rapportering intern kontroll, fortsatt drift, kommunikasjon mellom revisorer og revisjonskomiteer og håndhevelse og rettsvister.

PCAOB understreker viktigheten av å se indikatorene i sammenheng, og at en indikator alene ikke kan måle revisjonskvalitet. Ved vurdering av revisjonskvalitet må også kontekst og hver enkelt revisjon tas hensyn til. PCAOB påpeker at indikatorene må vurderes både på selskapsnivå og oppdragsnivå, og at de 28 indikatorene ikke er en uttømmende liste (PCAOB, 2013).

2.3.3. FRCs rammeverk

Financial Reporting Council, kalt FRC, er et uavhengig organ i Storbritannia som er ansvarlig for å regulere revisorer, regnskapsførere og aktuarer (FRC, u.å). FRC var de første som tok initiativ til å utvikle et rammeverk for å måle revisjonskvalitet. I rammeverket, utgitt i 2008, fremheves følgende fem faktorer som drivere av revisjonskvalitet (FRC, 2008):

Figur 3: Egen figur. Drivere av revisjonskvalitet.

Videre presenterer rammeverket 26 ulike indikatorer som har innvirkning på de fem driverne. Indikatorer som har innvirkning på arbeidskulturen presenteres som blant annet arbeidsmiljø, tid og ressurser, insentiver og belønning for leveranse av høy kvalitet. Etiske verdier og holdninger, profesjonell skepsis, erfaring og nødvendig opplæring er indikatorer som har innvirkning på revisors kompetanse og personlige kvaliteter. En tydelig revisjonsmetodikk og et godt strukturert revisjonsverktøy har innvirkning på effektiviteten i revisjonsprosessen og kan således bidra positivt til revisjonskvaliteten. En revisjonsberetning som klart og entydig presenterer revisors mening og konkluderer tydelig omkring sannferdighet og rettferdighet ved den finansielle rapporteringen vil ha positiv innvirkning på revisjonskvaliteten ved høy grad av pålitelighet og nytteverdi. Rammeverket presenterer andre faktorer utenfor revisors kontroll som blant annet regulatoriske myndigheter, revisjonskomiteer og klienters holdninger.

2.3.4 Sammenfatning av rammeverk for revisjonskvalitet

Vi ser vesentlige likhetstrekk mellom de presenterte rammeverkene for revisjonskvalitet. Til tross for uenigheter om en felles definisjon av revisjonskvalitet er det forholdsvis enighet om hvilke faktorer som driver revisjonskvaliteten. Rammeverkene påpeker at indikatorene må ses i sammenheng med hverandre, og at forhold på ulike nivåer vil kunne påvirke revisjonskvaliteten. Den enkelte konteksten vil ha innvirkning på kvaliteten av revisjon. Selv om rammeverkene skiller seg fra hverandre med forskjellige definisjoner, kan vi se at essensen av revisjonskvaliteten er mye av det samme hos de ulike aktørene. Avslutningsvis vil vi presisere at alle rammeverkene inkluderer regulatoriske forhold som uavhengige tilsyn som en indikator som påvirker revisjonskvaliteten. Noe som underbygger vår problemstilling.

2.4 Tidligere forskningsstudier

Tema for vår oppgave er revisjonskvalitet i Norge og tilsynsarbeid. Internasjonalt er det utført flere studier av revisjonskvalitet og tilsynsarbeid. Blant annet er det utført forskningsstudier som omhandler tilsynsarbeidets påvirkning av revisjonskvalitet, samt studier av tilsynsrapporter som datagrunnlag for måling av revisjonskvalitet. I Norge er det derimot begrenset omfang av studier innenfor temaet, herunder med norsk data som grunnlag. Så vidt vi kjenner til er det ingen tidligere studier av revisjonskvalitet med Finanstilsynets tilsynsrapportering som datagrunnlag. Vi mener likevel at det er relevant å presentere tidligere studier innenfor revisjonskvalitet og tilsynsarbeid, da det er en del av grunnlaget for våre forskningsspørsmål som presenteres i kapittel 4. I det følgende vil et utvalg sentrale

studier oppsummeres med hovedvekt på funn fra forskningen. Merk at oppsummeringen ikke er en uttømmende oversikt over tidligere forskning av revisjonskvalitet og tilsynsarbeid.

2.4.1 Presentasjon av tidligere forskningsstudier

I Norge er det gjort en studie av virkningen av det internasjonale samarbeidet mellom PCAOB og Finanstilsynet som viser at fellestilsyn påvirker revisjonskvaliteten (Stenvold, 2017). Studiets datagrunnlag er intervju med de fire store revisjonsselskapene i Norge, samt intervju med inspektører fra PCAOB og Finanstilsynet. Hovedfunnene er at fellestilsynsprosessen øker revisjonskvaliteten og hever revisors prestasjoner i Norge. Studiet viser at PCAOBs tilsyn er et verdifullt verktøy for å forbedre kvaliteten på myndighetsovervåkingen og tilfører verdi til revisjonsprosessen.

I USA er det gjort en undersøkelse av effekten av PCAOB-tilsyn på revisjonskvaliteten hos de fire store revisjonsselskapene. Undersøkelsen ble utført i 2011 der revisjonskvalitet ble målt i forhold til endringer i reviderte unormale periodiseringer, der en reduksjon i unormale periodiseringer etter PCAOB-tilsyn vil være indikasjoner på forbedret revisjonskvalitet. Undersøkelsen viser en økning i revisjonskvaliteten etter at det er gjennomført PCAOB-tilsyn (Carcello, Hollingsworth og Mastrolia, 2011).

Church og Shefchik (2011) har utført en studie av revisjonskvaliteten blant store revisjonsselskaper i USA, herunder Big 4 og fire andre revisjonsselskaper. Datagrunnlaget var tilsynsrapporter fra PCAOB for perioden 2004-2009, bestående av 48 rapporter. I studiet ble det kodet til sammen 664 merknader, og viser at det er en avtagende lineær trend i antall merknader og alvorlighetsgrad, både for Big 4 og øvrige store revisjonsselskaper. Studiet indikerer dette som en forbedring av revisjonskvaliteten. I tillegg har studiet sett på hvilke merknadsarter som PCAOB påpeker i sine rapporter, samt responsen fra revisjonsselskaper. Når det gjelder merknadsarter skiller studie mellom primærmerknader og sekundærmerknader med flere underkategorier for hver av artene. Studiet viser at ingen vesentlige differanser mellom Big 4 og de øvrige revisjonsselskapet i forhold til merknadsarter. Videre viser studiet at merknader som er tilknyttet en spesifikk regnskapslinje oftest relateres til inntekter, deretter investeringer, lån, goodwill og varelager. Til tross for at inntekter er den regnskapslinjen med flest merknader, er det totalt sett flere merknader tilknyttet balanseposter enn resultatposter. Når det gjelder respons på merknadsrapportene

viser studiet at de fleste revisjonsselskaper er uenige i merknadene som PCAOB har påpekt, og at uenigheten forekommer hyppigere for Big 4 enn øvrige revisjonsselskaper.

Hermanson, Houston og Rice (2007) har utført en studie av PCAOBs tilsynsrapporter for mindre revisjonsselskaper for 2004 og 2005. Selskaper som reviderer færre enn 100 selskaper notert på amerikansk børs betegnes som mindre revisjonsselskaper. Studiet viser at PCAOB har påpekt merknader hos 60 % av de inspiserte revisjonsselskapene. Forskningen viser at revisjonsselskapene med merknader er av mindre størrelse, herunder har færre fagpersonell, har et større antall kunder og vokser raskere sammenlignet med revisjonsselskaper uten merknader. Til sammen var 316 tilsynsrapporter gjennomgått, og det var påpekt totalt 510 merknader. Dette tilsvarer et snitt på 1,6 merknad per rapport. I likhet med forskningen utført av Church og Shefchik (2011), viser studiet at det er flest merknader tilknyttet regnskapslinjen inntekter, men totalt er det flere merknader relatert til balanseposter enn resultatposter. Videre skiller studiet mellom følgende fem merknadsarter; substanstest, revisors rapportering, test av kontroll, planlegging og dokumentasjon, der det er flest merknader tilknyttet substanstesting, deretter revisors rapportering. I motsetning til forskningen av Church og Shefchik (2011) viser dette studie at flere selskaper var enige i PCAOBs påpekninger, enn selskaper som var uenige.

Blant vårt litteratursøk fant vi også to artikler som viser at det har blitt dårligere revisjonskvalitet over de senere årene. Dette er studier som viser at det blant annet er den høye konkurransen på pris som har bidratt til en lavere revisjonskvalitet over de siste årene. Det er vanskelig å finne den eksakte grunnen til hvorfor det har blitt lavere revisjonskvalitet, og det påpekes at det også kan være tilfeldigheter som kan være med på dette (Wootton og Tadros, 2019). I en annen studie gjort, finnes en etter analyse av resultatene fra FRC at revisjonskvaliteten også er blitt lavere på bakgrunn av feil gjort av ledelsens fremtidige prognoser og gransking av økonomiske beslutninger (White, 2018). Studien var bare utført på selskaper bestående av Big 4. Det var her spesielt ett selskap som viste tegn til lavere revisjonskvalitet enn de andre, og økningen mellom årene i antall forbedringer som burde gjøres var økt fra 13 til 24 (White, 2018).

2.4.2 Sammenfatning av tidligere forskningsstudier

Vi ser at tidligere forskningsstudier bruker ulike måleindikatorer på revisjonskvalitet. Dette anses naturlig, sett opp mot teorikapitlet om rammeverk for revisjonskvalitet som presenterer

at det er flere ulike indikatorer påvirker revisjonskvaliteten. Det benyttes både kvalitative studier og kvantitative studier, som blant annet dokumentanalyse og intervju som datainnsamlingsmetode for å vurdere revisjonskvalitet. En fellesnevner for de fleste tidligere forskninger er at tilsynsarbeid ser ut til å ha positiv effekt på revisjonskvaliteten, og det er en positiv trend i utviklingen av revisjonskvalitet, dog ser vi at det er to som skiller seg ut. Disse sier at det har blitt dårligere revisjonskvalitet og spesielt blant Big 4.

3. Presentasjon av tilsynsorganer og tilsynsprosessen

I dette kapitlet skal vi presentere tilsynsorganene Finanstilsynet og PCAOB, samt prosessen ved utførelsen av et tilsyn. Kapitlet skal bidra til en bedre forståelse for leseren til de senere kapitler. Kapitlet er videre delt inn i to delkapitler.

3.1 Finanstilsynet

Følgende delkapittel inneholder en presentasjon av Finanstilsynet og deres tilsynsprosess. Innledningsvis vil vi gi en beskrivelse av revisjonstilsyn i Norge sett fra et historisk perspektiv. Videre vil vi presentere Finanstilsynets rolle og oppgaver og gå nærmere inn på revisortilsynet, herunder tilsynsmetoder, gangen i et stedlig tilsyn, reaksjonsformer og Finanstilsynets rapportering.

3.1.1 Historikk - Tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper i Norge

Konkurslovgivningen fra 1899 hadde den aller første lovbestemmelsen om revisjon i Norge. Frem til 1964 var det kun aksjeselskaper, forsikringsselskaper, banker og boligsparelag som hadde revisjonsplikt, og det var ingen krav om hvem som kunne utføre revisjonen. Etter innføringen av Revisorloven i 1964 ble revisjonspliktige foretak forbehold registrerte og statsautoriserte revisorer, og omfanget av revisjonsplikten ble utvidet (Gulden, 2006). I de senere år har revisorloven blitt myket opp, og fra 2011 ble det muliggjort et unntak fra revisjonsplikten for mindre selskaper.

Kredittilsynet, som i dag heter Finanstilsynet, ble opprettet i 1986 ved at Bankinspeksjonen og Forsikringsrådet ble sammenslått. I 1988 fikk Kredittilsynet det formelle tilsynsansvaret for revisorer. Dette skjedde i forbindelse med at forvaltningsansvaret for regnskaps- og revisjonslovgivningen ble overført fra Handelsdepartementet til Finansdepartementet, som delegerte oppgavene til Kredittilsynet. Som følge av endringer i Revisorloven i 1989 ble det fra 1992 utviklet et mer aktivt revisortilsyn. På den tid var omtrent 4000 revisorer underlagt

tilsyn, og i 1992 ble det gjennomført 40 tilsyn. I løpet av de første årene fikk tilsynet flere klager på revisjonsvirksomheter, og antall tilsyn økte. På det meste ble det gjennomført 129 tilsyn. Etter hvert ble det færre klager som ble sett på som et resultat av økt revisjonskvalitet som en følge av blant annet tilsynsarbeidet. Kredittilsynet fikk et mer systematisk samarbeid med Den norske Revisorforeningen og det ble gjennomført en omlegging i retning tilsyn, som resulterte i en reduksjon av antall tilsyn til omtrent 50 per år. (Aamo, 2016).

1994 ble det for første gang gjennomført et dokumentbasert tilsyn. Siden den gang har samspillet mellom jevnlig dokumentbasert tilsyn og stedlig tilsyn vært viktig for å sikre effektivitet i tilsynet. De ulike tilsynsmetodene er nærmere beskrevet senere i oppgaven. I 2000 ble det etablert retningslinjer for kvalitetssikring av revisorer på europeisk nivå, med krav om tilsynskontroll av alle oppdragsansvarlige revisorer i løpet av en femårsperiode. Dette førte til en styrking og formalisering av samarbeidet med DnR gjennom “retningslinjer for samarbeid mellom Kredittilsynet og DnR om kvalitetskontroll av oppdragsansvarlige revisorer” i 2002. I samme år ble SOX vedtatt som resulterte i økt internasjonalt samarbeid (Aamo, 2016). I 2005 fikk Kredittilsynet ansvar for tilsynet med regnskapsrapporteringen til børsnoterte aksje- og obligasjonsutstedere. Dette falt på samme tid som innføringen av IFRS som rapporteringsspråk i norske noterte foretaks konsernregnskap. I 2006 ble Revisjonsdirektivet vedtatt med krav om uavhengig revisortilsyn i alle EØS-land (Kinserdal, 2017). I Norge var kravet allerede innfridd, men selskapstilsynene ble fra dette tidspunktet mer omfattende. Det ble inngått et samarbeid med det amerikanske revisortilsynet PCAOB for tilsyn av norske revisjonsselskaper som reviderer selskaper notert på amerikansk børs. I 2008 ble det først fellestilsynet med PCAOB og Finanstilsynet ble utført.

I 2009 ble det gjennomført navneskifte fra Kredittilsynet til Finanstilsynet. Bakgrunnen for dette var at Finanstilsynet var mer i tråd med internasjonal praksis og reflekterer bedre det vide spekteret av tilsynsoppgaver som omfatter hele finanssektoren (Finanstilsynet, 2016a). Finanstilsynet samarbeider tett med finanstilsynsmyndighetene innenfor EØS, og fra 2016 ble Finanstilsynet underlagt EUs finanstilsyn. I dag følges regler om Finanstilsynets regnskapskontroll av EUs rapporteringsdirektiv. Finanstilsynet er i dag også medlem av International Forum of Independent Audit Regulators (Finanstilsynet, 2017b). Tidligere i oppgaven har vi beskrevet IFIAR og deres formål.

3.1.2 Finanstilsynets rolle og oppgaver

Finanstilsynet er et norsk selvstendig myndighetsorgan som fører tilsyn med foretak og markeder, med det formål om å bidra til finansiell stabilitet og velfungerende markeder. Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet kan håndtere endringer og uventede hendelser, og at det kan utføre sine funksjoner uten store konsekvenser for økonomien og forbrukerne. Velfungerende markeder bidrar til kapital og risiko blir effektivt fordelt og priset. Finansiell stabilitet og velfungerende markeder er nødvendig for å sørge for stabil økonomisk utvikling og sikre tillit til det finansielle systemet (Finanstilsynet, 2016b).

Med utgangspunkt i Finanstilsynets hovedmål om å bidra til finansiell stabilitet og velfungerende markeder, har tilsynet definert fem delmål for å lettere operasjonalisere hovedmålet. Delmålene er presentert i Finanstilsynets årsmelding og er 1) solide og likvide finansforetak, 2) Robust infrastruktur, 3) Investorvern, 4) Forbrukervern og 5) effektiv krisehåndtering. For å oppnå disse målene benytter Finanstilsynet ulike virkemidler som kan deles inn i fire hovedgrupper: 1) Tilsyn, overvåking og kontroll, 2) Forvaltning, 3) Regelverksutvikling og 4) Informasjon og kommunikasjon (Finanstilsynet, 2017a).

Kjerneoppgaven til Finanstilsynet er å føre tilsyn med konsesjonspliktig virksomhet. Finanstilsynets formål er definert som følgende i Finanstilsynsloven:

...å se til at de foretak det har tilsyn med, virker på hensiktsmessig og betryggende måte i samsvar med lov og bestemmelser gitt i medhold av lov samt med den hensikt som ligger til grunn for foretakenes opprettelse, dens formål og vedtekter. Tilsynet skal se til at foretakene under tilsyn i sin virksomhet ivaretar forbrukernes interesser og rettigheter (finansilsynsloven, 1956, § 3).

Tilsynsansvaret omfatter banker, finansieringsselskapet, pensjonskasser, verdipapirforetak, verdipapirfondsförvaltning og markedsadferd i verdipapirmarkedet, børser og autoriserte markeds plasser, oppgjørssentraler og verdipapirregistre, eiendomsmeulingsforetak, inkassoforetak, regnskapsførere og revisorer (Finanstilsynet, 2016b).

3.1.3 Revisortilsynet – En del av et finansielt tilsyn

Det er få land der ansvaret for revisortilsynet ligger i et finansielt tilsyn slik som i Norge. Ifølge Aamo (2016), som er tidligere direktør av Kredittilsynet, har det gitt mange positive

synergieffekter å ha revisortilsynet sammen med andre tilsynsområder. Dette kan forklares med at revisors rolle er viktig i alle foretak under tilsyn, og det har gitt bedre muligheter for å se ulike sider av et foretak i sammenheng. Revisorkompetansen var også vært et viktig grunnlag for oppgavene Finanstilsynet har fått for regnskapstilsyn og prospektgodkjenning.

3.1.4 Tilsyn av revisorer og revisjonsselskaper

Tilsyn av revisorer og revisjonsselskaper omfatter godkjenning av enkeltpersoner og foretak, registerføring samt tilsyn med virksomheten. Tilsynsvirksomheten omfatter blant annet kontroll av at revisjonsselskaper virker på hensiktsmessig og betryggende måte i samsvar med lovgivningen. Finanstilsynet kontrollerer at revisorer og revisjonsselskaper ivaretar sin uavhengighet, og at arbeid som utføres samsvarer med lover, forskrifter og god revisjonsskikk. Finanstilsynet kan utføre undersøkelser som de finner nødvendig. Grunnlaget for utvelgelsen av tilsyn er en kombinasjon av risikobasert utvelgelse basert på rotasjon, innrapporteringer fra skatteetaten, konkursboer og andre, annen markedsinformasjon, samt signaler om mulige svakheter i revisjonen fra for eksempel oppslag media. Foretak som noteres for første gang vil kontrolleres som ledd av prospektgodkjenningen (Finanstilsynet, 2017c).

3.1.5 Tilsynsmetoder

Kjernen i tilsyn er å påse at virksomhetene etterlever regelverket. Finanstilsynet utfører tilsynet av revisorer og revisjonsselskaper på ulike måter, og skiller mellom fem ulike tilsynsformer. Videre følger en kort beskrivelse av disse fem tilsynsformene (Finanstilsynet, 2017d).

Stedlig tilsyn er den mest kjente tilsynsformen. Ved stedlig tilsyn utføres tilsynet ute hos revisor eller revisjonsselskapet, der grunnlaget for tilsynet kan være periodisk kvalitetskontroll, tematilsyn eller risikovurderinger basert på innrapportering eller signaler. Stedlig tilsyn er særlig innrettet mot revisjonsselskaper som har foretak av allmenn interesse.

I tilfeller der innrapporteringer eller signaler ikke følges opp ved stedlig tilsyn kan Finanstilsynet gjennomføre kontorbasert tilsyn. Ved kontorbasert tilsyn sendes det brev til revisor med uttrykk for Finanstilsynet sitt syn på et rettslig grunnlag, faktum og vurderinger. Revisor gis anledning til å kommentere forholdet før Finanstilsynet avslutter saken med merknader eller vedtak. Finanstilsynet kan også sende ut "vi-vet-om"-brev der revisor gjøres

oppmerksom på opplysninger som Finanstilsynet har mottatt. Revisor skal ikke svare på dette brevet, men vurdere det aktuelle forholdet og eventuelt rette opp i det.

En annen tilsynsform er dokumentbasert tilsyn. Dokumentbasert tilsyn gjennomføres ofte i Altinn der revisor skal besvare en rekke spørsmål i forhold til overholdelse av gjeldene lovkrav. Dokumentbasert tilsyn gjennomføres hvert annet eller tredje år. Etter hvert dokumentbaserte tilsyn blir det lagd en oppsummerende rapport.

Årlig gjennomføres det tematisyn for å kartlegge hvordan et definert tema eller problemstilling håndteres av revisjonsbransjen, og for å vurdere om Finanstilsynet mener det er behov for endringer. Etter hvert tematisyn lages det en fellesrapport.

Den femte tilsynsformen omtaler Finanstilsynet som “Annet tilsynsarbeid”. Her inngår Finanstilsynets løpende dialog med bransjen, som årlige møter med Revisorforeningen og de fem største revisjonsselskaper.

3.1.6 Gangen i et stedlig tilsyn

Gangen i et stedlig tilsyn kan inndeles i tre faser; forberedelse- og planleggingsfasen, gjennomføringsfasen og rapporteringsfasen. I forberedelse- og planleggingsfasen av et stedlig tilsyn skjer utvelgelsen av oppdrag som skal kontrolleres, tidspunkt for gjennomføring av kontrollen fastsettes og det gis beskjed om tilsyn til de utvalgte revisjonsselskapene. Finanstilsynet varsler om stedlig tilsyn rundt tre uker i forveien, og starter innhenting av informasjon som kan innhentes på forhånd av tilsynet. I denne fasen blir også inspeksjonsteamet satt. Når signal er grunnlaget for det stedlige tilsynet gjennomføres tilsynet med to eller tre inspektører over en tidsperiode på en til to dager. Når grunnlaget er periodisk kvalitetskontroll, kan det ofte være seks til åtte inspektører over en tidsperiode på 14 dager. Dette gjelder for de store revisjonsselskapene. Inspektørene består av revisorer, jurister og IKT eksperter. Finanstilsynet utarbeider en møteplan og et detaljert program over kontrollen som skal gjennomføres (Finanstilsynet, 2017d).

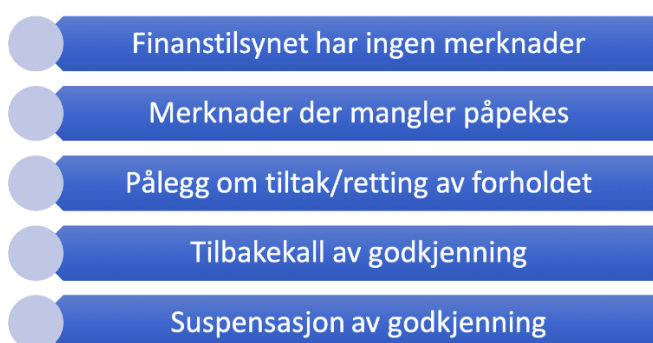
I gjennomføringsfasen gjennomføres planlagte møter med selskapet og selve kontrollhandlingene. Gjennom kontrollhandlingene skal Finanstilsynet påse at revisjonsselskapet følger revisorloven, samt vurdere revisjonsselskapets interne kontroller og vurdering av enkeltoppdrag. Vurderingen av revisjonsselskapets interne kontroller innebærer

blant annet kontroll av at revisjonsselskapet har forsvarlige systemer for intern kvalitetskontroll av revisjonsvirksomheten. Finanstilsynet vurderes revisjonsselskapets interne rutiner, herunder om interne rutiner bidrar til å sikre revisjonskvalitet, om de er kjent og tilgjengelig, at de blir oppdaterte og at det er iverksatt tiltak for å kontrollere etterlevelsen og sanksjonere manglende etterlevelse. I vurderingen av enkeltoppdrag ser Finanstilsynet etter hvilke revisjonsbevis som foreligger som grunnlag for revisors konklusjon. Her vil Finanstilsynet gjennomgå underliggende dokumentasjon, revisjonshandlinger, revisors forståelse av virksomheten, eventuell særlovgivning som gjelder oppdraget, se på hvilke vurderinger som er gjort og konklusjoner som revisor har trukket på bakgrunn av dette (Finanstilsynet, 2017d).

Rapporteringsfasen starter med samtale med revisjonsselskapet der Finanstilsynet oppsummerer sine funn etter tilsynet. Videre utarbeider Finanstilsynet foreløpige merknader som beskriver svakheter og mangler som de mener det er nødvendig å gi tilbakemelding på. Foreløpige merknader sendes til revisor i løpet av en måned etter at tilsynet ble gjennomført. Det oppstår en kontradiksjonsprosess der revisor gis mulighet til å kommentere merknadene og Finanstilsynets vurderinger, med en frist på omtrent tre uker. Finanstilsynet vurderer revisors tilsvare og utarbeider endelige merknader som sendes i en merknadsrapport til revisor. Tilsynsrapporter er offentlig tilgjengelig på Finanstilsynets hjemmeside. (Finanstilsynet, 2017d).

3.1.7 Reaksjonsformer

Etter et stedlig tilsyn finnes det ulike typer reaksjoner fra Finanstilsynet. Finanstilsynet skiller mellom fem følgende reaksjonsformer (Elvestad, 2013):

Figur 4: Egen figur. Finanstilsynets reaksjonsformer.

I tilfeller der Finanstilsynet ikke avdekker feil eller mangler som de mener det er behov for å gi tilbakemelding om, konkluderer Finanstilsynet med at de ikke har noen merknader. I tilfeller der Finanstilsynet avdekker svakheter, feil eller mangler ved gjennomført tilsyn er de vanligste reaksjonsformene å gi merknader og eventuelt pålegg om tiltak/retting av forholdet. En merknad er en meningsytring fra Finanstilsynet og er ikke gjenstand for formelt vedtak. En merknad er ikke en sanksjon og har ingen rettsvirkning, og kan derfor ikke påklages eller overprøves. En merknad kan likevel ha stor reell betydning for revisor og revisjonsselskaper da det kan skade revisors anseelse og omdømme, samt gjøre det vanskelig å holde på klienter, skaffe nye klienter, holde på og rekruttere dyktig ansatte (Gulden, 2006).

Finanstilsynet kan fatte vedtak om tilbakekall av godkjenning som revisor eller revisjonsselskap dersom feil og mangler som Finanstilsynet finner er alvorlige. Dersom Finanstilsynet fatter vedtak om tilbakekall av godkjenning som revisor eller revisjonsselskap kan dette vedtaket påklages. En eventuell klage vil bli behandlet av Klagenemnden for revisor- og regnskapsførersaker. Finanstilsynet kan også fatte vedtak om suspensjon av godkjenning dersom det er tatt ut siktelse (Finanstilsynet, 2017d).

3.1.8 Tilsynsrapporter

I en tilsynsrapport presenteres svakheter og mangler som Finanstilsynet avdekker gjennom sine tilsyn. Rapportens formål er at revisjonsselskapet skal forbedre revisjonskvaliteten ved å rette opp sine svakheter og mangler. Slik vil merknadsrapportene være tilpasset det enkelte tilsynet. Rapporten inneholder lite eller ingen informasjon om forhold som Finanstilsynet anses tilfredsstillende og i samsvar med lovverket. Alle merknadsrapportene har samme kapittelinndeling med følgende fire kapitler; “Innledning”, “Selskapets organisering, retningslinjer og rutiner”, “kontroll av revisjonsoppdrag” og “Oppsummering og konklusjon”. Således kan man si at rapportene er standardiserte. Følgende vil vi forklare innholdet i hvert kapittel.

Kapittel 1 er en innledning til merknadsrapporten. Innledningen inneholder blant annet navnet på revisjonsselskapet som Finanstilsynet har utført tilsyn av, samt tidspunktet for når tilsynet er utført. Bakgrunnen for tilsynet, særskilte områder og antall oppdrag som er valg ut for kontroll fremkommer også i dette kapitlet.

I kapittel 2 presenteres merknader tilknyttet selskapets organisering, retningslinjer og rutiner. Finanstilsynet (2014) beskriver begrepet retningslinjer som “... det sett av regler et revisjonsselskap har fastsatt for hvordan virksomheten skal utføres”. Videre beskrives begrepet rutine som “... prosedyrer som revisjonsselskapet har etablert for å sikre et retningslinjene følges” (Finanstilsynet, 2014). Forhold som presenteres i dette kapitlet gjelder i hovedsak tilsyn av selskapets interne kvalitetskontroll, herunder om selskapets kvalitetskontrollsystemer er i samsvar med ISQC1. Som beskrevet tidligere i oppgaven kan merknader kategoriseres på ulike nivåer. Merknader tilknyttet ISQC1 vil være på selskapsnivå. Slike merknader kan eksempelvis være ikke-tilfredsstillende rutiner knyttet til aksept- og fortsettelsesvurderinger, uavhengighet og oppdragskontroll (Finanstilsynet, 2019).

Kapittel 3 “Kontroll av revisjonsoppdrag” beskriver svakheter og mangler som er avdekket på utvalgte kontrolloppdrag. Forhold som tas opp i dette kapitlet er ofte svakheter eller brudd på ISA, herunder merknader relatert til utførelse av selve revisjonen på det kontrollerte oppdraget. Merknadene vil være på oppdragsnivå, og kan eksempelvis være at selskapet ikke har innhentet hensiktsmessig eller tilstrekkelig revisjonsbevis for en regnskapspost, at vurderinger eller utførte handlinger ikke tilstrekkelig dokumentert eller at Finanstilsynet er uenig i revisors konklusjon i revisjonsberetningen (Finanstilsynet, 2019).

Kapittel 4 er en oppsummering av Finanstilsynets merknader, herunder forhold som de ber revisjonsselskapet forbedre eller rettet opp for å sikre en bedre etterlevelse av de krav som gjelder for revisjonsvirksomheten. I videre tilsynsarbeid vil Finanstilsynet påse at revisjonsselskapet har fulgt opp disse forholdene. Finanstilsynet kan be om å bli orientert om revisjonsselskapets vurderinger og tiltak som iverksettes. I noen tilfeller blir det satt tidsfrister for når Finanstilsynet skal ha mottatt rapport med tiltak som revisjonsselskapet iverksettes (Finanstilsynet, 2019).

3.2 PCAOB

I dette delkapittel vil det bli gjort en presentasjon av Public Company Accounting Oversight Board og deres metoder ved tilsyn. Kapitlet starter med historisk bakgrunn, for så å strekke seg over i rapportene og prosessen med tilsyn, samt reaksjonsformer.

3.2.1 Historisk bakgrunn

PCAOB er en føderal statlig myndighet i USA, som har til oppgave å kontrollere den amerikanske revisjonsbransjen, og er en non-profit organisasjon. PCAOB fører tilsyn med revisorer av registrerte offentlige selskaper med det formål om å beskytte investorer og allmenn interesse ved å fremme informative, nøyaktige og uavhengige revisjonsrapporter. PCAOB fører også tilsyn med revisorer av SEC-registrerte foretak. PCAOB ble etablert i 2002 av Sarbanes-Oxley Act som krevde at revisorer for amerikanske offentlige selskaper ble underlagt eksternt og uavhengig tilsyn for første gang i historien. Tidligere var dette selvregulert. PCAOB har fire hovedfunksjoner i å føre tilsyn med revisorene: registrering, inspeksjon, standardsetting, og håndhevelse (PCAOB, u.å.b).

PCAOB har som visjon å være en pålitelig leder som fremmer revisjon av høy kvalitet gjennom fremtidsrettet, mottakelig og innovativt tilsyn. PCAOB skal til enhver tid opptre med integritet, dyktighet, arbeide med effektivitet, omfavne samarbeid og kreve ansvarlighet (PCAOB, u.å.c).

Selskapet ble opprettet som et svar på det stadig økende antall av korrigeringer av tidligere årsregnskaper på 1990-tallet. Rekken av høyprofilerte regnskapsskandaler og konkurser fra store offentlige selskaper, da særlig Worldcom og Enron, ført av Arthur Andersen viste nødvendigheten til et uavhengig tilsynsorgan. Før etableringen av PCAOB var revisjonsyrket selvregulert gjennom faggruppen AICPA (American Institute of Certified Accountants). AICPA ble oppløst i 2002, og forslaget om et nytt tilsynsorgan for private revisorer utviklet seg til det vi i dag kjenner som PCAOB (PCAOB, u.å.d).

I overkant av 1860 offentlige selskaper er registrert i PCAOB, men ikke alle er underlagt tilsyn av PCAOB. PCAOB gjennomfører regelmessige, periodiske tilsyn med revisjonsselskaper som reviderer foretak notert på amerikansk børs. For revisjonsselskaper som reviderer flere enn 100 foretak notert på amerikansk børs gjennomføres det årlig tilsyn. For de med færre enn 100 foretak gjennomfører PCAOB tilsyn hvert tredje år (PCAOB, u.å.a). Av norske revisjonsselskaper er KPMG, Deloitte, PWC og EY underlagt tilsyn av PCAOB som gjennomføres hvert tredje år.

3.2.2 Fellestilsynsprosessen

Når PCAOB foretar fellestilsyn med Finanstilsynet finnes det ingen felles fremgangsmåte for å gå frem eller dokumentere det som er gjort. Dette betyr at fremgangsmåten altså vil være forskjellig utfra hvordan problemstillingen er. Vanligvis vil denne variere fra gang til gang og aldri være helt lik.

PCAOB bygger ikke på Finanstilsynets arbeid, og tilpasser seg nødvendigvis ikke til nasjonale krav. Arbeidsprosessen mellom de to tilsynene skjer separat og helt uavhengig av hverandre. PCAOB har en sjekkliste-basert fremgangsmetode når det kommer til fellestilsynet, og det er Finanstilsynet som er ansvarlig for inspeksjonsprosessen. Finanstilsynet og PCAOB arbeider hver for seg og gjør ting forskjellig, og felles for tilsynet er bare at de er der samtidig (Stenvold, 2017).

Det ankommer to til åtte inspektører fra PCAOB, hvor oppholdet vil være alt fra en til seks uker. Her går de systematisk til verks for hvordan de skal utføre inspeksjonen. Siden hver inspeksjon er ulik, er det vanskelig å si noe konkret om selve prosessen. Dokumentasjon og selve tilsynet skjer uavhengig mellom hvert tilsyn, og det er Finanstilsynet som sender forespørselen til PCAOB om de ønsker å delta på tilsynet. Det fremgår også slik at det er Finanstilsynet som i hovedsak står for kommunikasjon med revisjonsselskapet for tilsynet (Stenvold, 2017). Dog rapporteres de hver for seg til revisjonsselskapet.

3.2.3 Tilsynsrapporter

Etter gjennomført tilsyn utarbeider PCAOB inspeksjonsrapporter til revisjonsselskapet som det er gjennomført tilsyn av. Store deler av denne rapporten er offentlig tilgjengelig på PCAOB's hjemmeside. Hver rapport består av fire deler. Del 1 omhandler inspeksjonsprosedyrer og visse observasjoner, og denne delen blir offentliggjort i sin helhet. Del 2 og 3 omhandler kritikk eller potensielle mangler i revisjonsselskapets interne kvalitetskontrollsystemer. Del 2 og 3 blir ikke offentliggjort dersom revisjonsselskapet retter opp i kritikken eller de potensielle mangler innen 12 måneder etter rapportdato, dog an vi se at PCAOB har åpnet opp for enkelte forskere kan få tilgang til rapportene (Kjellebold, 2020). Dersom PCAOB mener at revisjonsselskapet ikke møter kritikken og de potensielle mangler på en tilfredsstillende måte blir disse delene av rapporten offentliggjort.

3.2.4 Reaksjonsformer

PCAOB har stor autoritet når det kommer til sanksjoner for faglig svikt i revisjonen. Noe som vil være med på å demonstrere at svikten i forpliktelsene sine vil få reelle konsekvenser.

Svikt i forpliktelser kan være alt fra nektelse til samarbeid eller ved svikt i revisjonen.

PCAOB kan pålegge revisor en rekke sanksjoner, inkludert den mildere form for mistillit, til monetære straffer og tilbakekall av registrering av firma. Revisjonsselskapet har så 12 måneder på å tilfredsstille PCAOB sine merknader i del 2, og dersom man ikke klarer eller gjør dette vil del 2 bli publisert offentlig. Derfor vil en oppfordres til å ta kritikken til organet for forbedring, før disse eventuelt blir offentliggjort. Det fremgår også en liste på deres hjemmesider der alle selskaper som ikke har forbedret del 2 i rapportene er publiserte.

PCAOB har ikke myndighet til å tilbakekalle autorisasjoner i Norge. Dog har dem mulighet til å opprette sanksjonssaker til bruk i amerikanske tilsyn.

4. Forskningsmodell

I dette kapitlet vil vi presentere vår forskningsmodell og der vi presenterer og utleder de forskningsspørsmålene som knytter sammenhengen mellom revisjonskvalitet og merknadene etter tilsyn. Forskningsspørsmålene har blitt utarbeidet på bakgrunn av gjennomgangen av litteratur som fremkommer i tidligere kapitlene. Forskningsspørsmålene vil videre bli besvart i oppgavens analysedel. Kapitlet består av ett delkapittel, som videre er inndelt i seks underkapitler.

4.1 Fremstilling av forskningsspørsmålene

I oppgaven er det to begreper som er helt vesentlige for både å svare, men også forstå problemstillingen. Dette er revisjonskvalitet og tilsyn gjort av organer. For å analysere sammenhenger mellom revisjonskvalitet og tilsynsarbeid har vi utarbeidet seks forskningsspørsmål, som videre drøfting vil ta stilling til. Forskningsspørsmålene knytter seg til hvorvidt det finnes ulike sammenhenger mellom revisjonskvalitet og merknader fra tilsynsorganene.

Formålet med denne masteroppgaven er å besvare problemstillingen vår på best mulig måte, og ut fra dette skal vi besvare seks forskningsspørsmål. Med bakgrunn i den presenterte teorien er det ønskelig for oss at forskningsspørsmålene har sin opprinnelse i problemstillingen vår. I tidligere kapitler mener vi at det fremkommer tilstrekkelig med eksempler og forklaringer for at forskningsspørsmålene skal være klare og vise sammenheng

til problemstillingen vår. Forskningsspørsmålene følger av kapitlene under. Fellesnevneren for forskningsspørsmålene vil være hvordan revisjonskvaliteten har endret seg for norske revisjonsselskaper etter det er blitt innført et uavhengig tilsyn, og om det er forskjeller mellom de fire store norske revisjonsselskaper og øvrige revisjonsselskaper. Bakgrunnen for dette er at revisjonskvalitet er et viktig segment for formålet av revisjonen.

4.1.1 Forskningsspørsmål 1

Vårt første forskningsspørsmål baserer seg på antagelsen om at det har vært en endring i revisjonskvaliteten etter at det ble innført et krav om det uavhengige tilsynet. Formålet med innføring av krav til uavhengige tilsyn er å øke revisjonskvaliteten. Tidligere forskning viser at det er en positiv sammenheng mellom tilsyn og revisjonskvalitet (Stenvold, 2017; Carcello, Hollingsworth og Mastrolia, 2011; Church og Shefchik, 2011). Som nevnt tidligere i oppgaven var Norge tidlig ute med tilsynsarbeid. Når det ble innført krav om uavhengige tilsyn hadde Norge allerede uavhengige tilsyn, men fra dette tidspunktet startet Norge med selskapstilsyn av et større omfang, i henhold til kravene. Vi ønsker derfor å undersøke om det har skjedd en endring i revisjonskvaliteten etter at Finanstilsynet startet med mer omfattende selskapstilsyn, herunder periodiske kvalitetskontroller av norske revisjonsselskaper. Det første forskningsspørsmålet vi ønsker å svare på er følgende:

“Er revisjonskvaliteten forbedret i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn?”

Som nevnt tidligere benytter vi merknader fra tilsynsorganer som mål på revisjonskvalitet. For å kunne svare på dette forskningsspørsmålet vil vi se hvordan antall merknader har endret seg i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Dersom antall merknader er redusert er det en indikasjon på at revisjonskvaliteten er forbedret. Dersom antall merknader har økt, er det en indikasjon på at revisjonskvaliteten er blitt dårligere. Dersom det ikke har vært endringer i antall merknader indikerer det ingen endringer i revisjonskvaliteten. I tillegg vil vi vurdere endringer i merknaders alvorlighetsgrad. Dersom merknader er blitt mindre alvorlige i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn er det en indikasjon på forbedret revisjonskvalitet, og dersom merknadene er blitt mer alvorlige indikerer det at revisjonskvaliteten er blitt dårligere.

Tidligere forskning viser at større revisjonsselskaper har bedre revisjonskvalitet enn mindre revisjonsselskaper. Vi vil dermed sammenligne revisjonskvaliteten hos de fire store norske

revisjonsselskaper mot øvrige revisjonsselskaper. Dette gjør vi gjennom å sammenligne gjennomsnittlige antall merknader per tilsyn.

4.1.2 Forskningsspørsmål 2

Vårt andre forskningsspørsmål baserer seg på en antagelse om at kvaliteten av revisjonen er ulik blant regnskapspostene. Som beskrevet i teoridelen er ofte regnskapsposter med høy risiko for feil vanskelig å revidere. I regnskapet skilles det mellom balanseposter og resultatposter. Balanseposter kan ofte bestå av regnskapsestimer, som anses å være regnskapsposter med høy risiko for feil. Av resultatposter vil inntekter og periodiseringer være typiske regnskapsposter med høy risiko for feil. Med det ønsker vi å undersøke om det er ulik kvalitet på revisjonen blant regnskapspostene. Det andre forskningsspørsmålet vi ønsker å besvare er dermed følgende:

“Hvordan er kvaliteten på revisjonen av ulike regnskapsposter?”

Tidligere forskning i USA viser at flest merknader er tilknyttet balanseposter, med 69 % for store revisjonsselskaper og 59 % for små revisjonsselskaper (Hermanson, Houston og Rice, 2007; Church og Shefchik, 2011). Med det ønsker vi å undersøke hvorvidt Finanstilsynets tilsynsrapporter fremhever flere merknader knyttet til balanseposter enn resultatposter. I vår analyse vil vi også se nærmere på revisjonskvaliteten per regnskapslinje. I tillegg vil vi vurdere om kvaliteten på revisjonen blant regnskapspostene er lik for de fire store revisjonsselskapene og øvrige revisjonsselskaper.

4.1.3 Forskningsspørsmål 3

Det tredje forskningsspørsmålet baserer seg på en antagelse om at revisjonsselskapets tilsvaret sier noe om revisjonsselskapets vektlegging av revisjonskvalitet. Som del av offentlig forvaltning er kontradiksjon, noe selskaper kan benytte seg av. Med dette menes anledningen til å svare og å komme med tilsvaret før forvaltningen fatter en endelig konklusjon i saken. Ledelsens holdninger og fokus på revisjonskvalitet sier noe om revisjonsselskapenes “tone at the top”. Det kan være flere årsaker til at revisjonsselskaper gir tilsvaret på merknader, herunder om de er enige eller uenige. Disse årsakene blir nærmere forklart i analysen, der flere av årsakene kan tilknyttes revisjonsselskapenes “tone at the top”. Vi ønsker dermed å undersøke om revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvalitet blir reflektert gjennom

revisjonsselskapers tilsvarende. Det tredje forskningsspørsmålet vi ønsker å besvare er dermed følgende:

“Blir revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvalitet reflektert gjennom revisjonsselskapers tilsvarende?”

Tilsvarende forskning i USA viser at Big 4 kommer hyppigere med tilsvarende om uenigheter til merknadene fra PCAOB enn øvrige revisjonsselskaper (Church og Shefchik, 2011). Studiet viser at 62,5% av store revisjonsselskaper i USA er uenige med merknader som PCAOB påpeker i tilsynsrapporter. Herav er Big 4 uenig i 79,2 % av merknadene, mens øvrige store revisjonsselskaper er uenig i 45,8 % av merknadene. Derimot er mindre revisjonsselskaper mer enige til PCAOBs merknader, der 43,3 % er enig mens 38,6 % er uenig (Hermanson Houston og Rice, 2007). Det er ønskelig å undersøke om denne sammenhengen er til stede for norske revisjonsselskaper og merknader fra Finanstilsynet.

4.1.4 Forskningsspørsmål 4

Vårt fjerde forskningsspørsmål baserer seg på antagelsen om at det er en sammenheng mellom kvaliteten på revisjonsselskapers kvalitetskontrollsystemer og revisjonskvaliteten på revisjonsutførelsen. Dersom revisjonsselskaper har høy kvalitet på sine kvalitetskontrollsystemer, kan det bidra til høy revisjonskvalitet på revisjonsutførelsen. Motsatt kan lav kvalitet på kvalitetskontrollsystemer bidra til lav revisjonskvalitet på revisjonsutførelsen. Finanstilsynet har fokus på revisjonsselskapenes “tone at the top”. Som beskrevet tidligere er “tone at the top” et uttrykk for ledelsens holdninger og fokus på revisjonskvalitet, og bedriftskulturen i selskapet. Dersom ledelsen ikke har nok fokus på revisjonskvalitet vil det spre seg i bedriften, som påvirker de ansattes fokus på revisjonskvalitet. Således kan vi forvente en sammenheng mellom kvaliteten på kvalitetskontrollsystemer og revisjonskvaliteten på revisjonsutførelsen. Finanstilsynets merknader tilknyttet kvalitetskontrollsystemer uttrykkes som funn på selskapsnivå, mens merknader tilknyttet revisjonsutførelsen uttrykkes som funn på oppdragsnivå. Forskningsspørsmålet er også basert på teori om de ulike rammeverkene for revisjonskvalitet, som presentert i kapittel 2. Rammeverkene poengterer at revisjonskvalitetsindikatorer kan kategoriseres på ulike nivåer, og at indikatorene vil påvirke hverandre og må ses i sammenheng. Det fjerde forskningsspørsmålet vi ønsker å besvare er følgende:

“Er det sammenheng mellom funn på selskapsnivå og funn på oppdragsnivå”

I tillegg vil vi undersøke om det er forskjeller mellom funn på de ulike nivåene for de fire store revisjonsselskapene og øvrige revisjonsselskaper.

4.1.5 Forskningsspørsmål 5

Det femte forskningsspørsmålet er basert på antagelsen om at kvaliteten på revisjonen er ulik blant fasene i revisjonsprosessen. Kvaliteten på selskapets interne kvalitetskontrollsystemer kan påvirke revisjonskvaliteten i de øvrige fasene i revisjonsprosessen. Planleggingsfasen danner grunnlaget for gjennomføringsfasen og gjennomføringsfasen danner grunnlaget for avslutningsfasen. Det femte forskningsspørsmålet vi ønsker å svare på er følgende:

“Hvordan er kvaliteten på revisjonen for ulike revisjonsfaser?”

Vi vil undersøke om det er sammenheng mellom kvaliteten på revisjonen på de ulike revisjonsfasene for de fire store norske revisjonsselskaper og øvrige revisjonsselskaper. For hver enkelt fase vil vi i tillegg undersøke hvordan revisjonskvaliteten er innenfor hver revisjonsstandard.

4.1.6 Forskningsspørsmål 6

Det sjette forskningsspørsmålet er basert på antagelsen om at det er en sammenheng mellom PCAOB og Finanstilsynets inspeksjonsfunn. Både PCAOB og Finanstilsynet gjennomfører tilsyn av de fire store norske revisjonsselskapene med det formål om å forbedre revisjonskvaliteten. Tilsynsarbeidet som utføres av PCAOB og Finanstilsynet gjennomføres på samme tidspunkt. Dette gir en forventning om en sammenheng mellom funn fra PCAOB og funn fra Finanstilsynet. Det sjette forskningsspørsmålet vi ønsker å svare på er følgende:

“Er det sammenheng mellom PCAOB og Finanstilsynets merknader?”

Vi vil undersøke om det er en sammenheng i utviklingen av revisjonskvaliteten i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn, og om det er øvrige sammenhenger i type funn fra PCAOB og Finanstilsynet.

5. Metode

I dette kapitlet vil vi presentere og begrunne bakgrunnen for metoder vi har valgt å benytte i oppgaven, hvilke erfaringer vi har med dem, samt gå videre inn på temaet metode. Vi vil se nærmere på samfunnsvitenskap og belyse de to ulike forskningsparadigmene innenfor samfunnsforskningen. Deretter vil vi redegjøre for hovedformene av kvalitativ og kvantitativ metode, med et videre innblikk på forskningsstrategi, design, datainnsamling, dataanalyse, samt kildekritikk og kvalitetsvurdering av undersøkelsene gjort i studien. Kapitlet inneholder også et eget delkapittel omhandlende forskningsetikk.

Metode skal være med på å bestemme hvilke verktøy man skal ta i bruk ved innsamling av informasjon. Dog er metode mye mer enn bare undersøkelsesteknikker, fordi det blant annet omhandler læren om organiseringen, bearbeidingen, analyse og tolkning. Metode skal bidra til å muliggjøre etterprøvbarehet (Mehmetoglu, 2004). Vi anser gjerne metodefaget som en planmessig framgangsmåte for å oppnå et bestemt mål (Grønmo, 2004).

5.1 Bakgrunnen for vår metodiske tilnærming

Begrunnelsen for valg av metodisk tilnærming vil kunne variere fra prosjekt til prosjekt. Utformingen av problemstillingen kan ses på som et utgangspunkt i forskningen, og vil bestemme retningen til resten av forskningsprosessen. Problemstillingen anses som et fast holdepunkt i en ellers fleksibel og til tider kaotisk forskningsprosess (Grønmo, 2004). Formålet med problemstillingen er at den med utgangspunkt i tidligere forskning vil kunne lede frem til ny og aktuell kunnskap om temaet som skal belyses. Forskningsprosessens utgangspunkt bør også tas i henhold til ens ontologiske og epistemologiske ståsted. Med dette menes henholdsvis læren om verden, virkeligheten og hvordan den er konstruert og læren om kunnskap. Hva som til enhver tid oppfattes som den riktige eller dominerende arbeids- og tenkemåten innenfor den gitte vitenskap vil alltid være varierende både med tid og hvilket paradigme en er i (Grønmo, 2004). Parallelt med tilegningen av ny kunnskap og endringen av oppfatningen av fenomener rundt oss utvikles det nye paradigmer. Det er svarene på disse oppfatningene som vil kunne være med på å bane vei for det videre arbeidet. Som regel vil det først etter en slik tydeliggjøring av eget perspektiv være at forskeren kan velge mellom den kvalitative eller kvantitative tilnærmingen.

For oss har vår problemstilling vært med på å styre valget av vår metodiske tilnærming. Formuleringen av problemstillingen har vært gjenstand for endring underveis, i takt med arbeidet av oppgaven. Med det utgangspunkt at vi ønsker å søke kunnskap om merknadsrapportene innen revisjon, har vi valgt å benytte en kvalitativ metode. Bakgrunnen for dette er at metoden kjennetegnes ved søken etter systematisk gjennomgang og deskriptiv lære. Videre vil det bli presentert de to ulike forskningsparadigmene, som utgjør vår vitenskapsteoretiske plattform.

5.2 De to forskningsparadigmene

I dette kapitlet vil vi gå nærmere inn på de to forskningsparadigmene, dog med et større fokus på det samfunnsvitenskapelige aspektet. Vi definerer et paradigme som et sett med basisregler og prinsipper som veileder en forsker (Mehmetoglu, 2004).

Vi skiller samfunnsvitenskapen fra naturvitenskapen på bakgrunn av de forskjellige elementene av forskning som blir forsket på. Mens naturvitenskapen betrakter fenomener som ikke innehar språk og evnen til å forstå seg selv eller omgivelsene en omgir seg, vil samfunnsvitenskapen ta for seg menneskene som studiefelt. Med dette menes at samfunnsvitenskapen tar for seg et studiefelt som har meninger og oppfatninger. I hovedtrekk vil den samfunnsvitenskapelige forskningsmetoden gå ut på innsamling, analyse og datatolkning, noe som vil være sentrale emner i empirisk forskning. Videre vil vi innenfor den empiriske forskningen se at systematikk, åpenhet og grundighet er viktige nøkkelfaktorer for å sikre reliabilitet og pålitelighet for resultatet. Forskere er mennesker, og feil kan forekomme under forskningen. Feil ved trekking av konklusjoner kan skje dersom forskerens egne preferanser er tatt i betraktning, og en har derfor strenge krav for å unngå dette. Blant annet vil forskeren kunne bevise og redegjøre for forskningen sin på bakgrunn av sine undersøkelser, og derfor vil det være vanskeligere å trekke konklusjoner som ikke det henvises data til. Uansett resultat, bør en alltid være kritisk til forskningsresultatene, da bevisste og ubevisste feil kan forekomme under forskningen (Johannessen, Christoffersen & Tufte, 2011).

Hvilke metodologier, forskningstekniker og metoder som skal anvendes i forskningsprosessen vil fremkomme på grunnlag av det enkelte paradigmet. Det finnes mange ulike typer paradigmer innenfor det samfunnsvitenskapen, men det er særlig to som er dominerende innenfor temaet i oppgaven. Disse vil være det positivistiske og interpretivistiske

paradigmet, og diskusjonen er ofte hvilket av de som er best i anvendelse. Både kvantitativ og kvalitativ forskning er sterkt påvirket av disse, og forskjellen redegjøres videre i oppgaven.

Positivismen ble oppfunnet av Auguste Comte, og referer til alle forskningsmetoder som tar i bruk vitenskapelige metoder for å studere menneskene og dens handling. Bakgrunnen til paradigmet ligger det at all forståelse av realiteten blir utviklet gjennom tre ulike faser, og videre etablert som en lov. Disse tre fasene er: den positive-, metafysiske- og teologiske fase. Når en benytter seg av et positivistisk paradigme, forekommer ofte metoder som: observasjon, sammenligning og eksperimentering innenfor datainnsamlingen. Vi kan ofte se at det positivistiske paradigmet og kvantitativ data ofte er brukt om hverandre som synonymy i mange fag innenfor samfunnsvitenskapen. Dette vil være fordi paradigmet ønsker å oppnå den riktige sannhet, og dermed generalisere forskningen (Mehmetoglu, 2004).

Interpretivismen tar utgangspunkt i Max Webers metode som omhandler forståelse, og kritiserer ofte det positivistiske paradigmet på bakgrunn av dens mangler på å gi det riktige helhetsbildet av den menneskelige atferden. Bakgrunnen for kritismen er ikke nødvendigvis det kvantitative aspektet ved paradigmet, men påstanden om at kvantitativ metode er den beste metoden innen forskning. Det interpretivistiske paradigmet tar utgangspunkt i at forskerne prøver å finne meningen bak menneskenes handlinger, da dette finnes i selve handlingene. Det er på bakgrunn av dette en mener at kvalitativ metode er den beste metoden som finnes innenfor forskning (Mehmetoglu, 2004).

5.3 Kvalitativ og kvantitativ metode

Som nevnt skiller vi mellom to hovedkategorier innenfor metode: kvantitativ og kvalitativ metode. Kvantitativ metode er ofte gjenkjent som bruken av spørreskjema ved innhenting av data, mens kvalitativ metode ofte er bruk av intervjuer og vil knytte en større kjennskap til informanten (Mehmetoglu, 2004).

I vår masteroppgave har vi valgt å bruke kvalitativ metode. Bakgrunnen for dette er at en vil sjekke effekten av merknadsbrevene, og derfor vil vi besvare de ulike forskningsspørsmålene i kapittel 4. Gjennom tidene har det vært til diskusjon om hvorvidt dokumentanalyse underliggjer kvalitative eller kvantitative tilnærminger. Ved å ta utgangspunkt i forskjellig litteratur ser vi at definisjonen dokumentanalyse knyttes både til kvalitative og kvantitative

tilnærminger. Krippendorff (2004) sier dog at dokumentanalyse kommer i en midtposisjon mellom disse, og i stedet for å nevne en metode fremfor den andre vil det være en prosedural logikk som trenger å bli forsvart gjennom sosialt aksepterte kriterier. Gjennom våre litteratursøk har vi funnet ut at skillet mellom kvalitativ og kvantitativ dokumentanalyse er særdeles vagt.

5.4 Forskningsstrategi og –design

Det er problemstillingens fokus og art i kombinasjon med den eksisterende kunnskap, som gir føringer for hvilke type strategi, design og metoder som bør velges. En bruker forskningsstrategi som et verktøy for å hjelpe forskeren til å belyse en problemstilling. Dette anses som en særdeles intrikat oppgave, da en har mange forskjellige strategitilnærminger og kombinasjoner av disse, som en kan benytte seg av. For de kvalitative forskningsstrategiene kan vi hovedsakelig klassifisere dem i tre strategier som kan brukes innen merkantile fag: etnografi, casestudie og empiribasert teori (Mehmetoglu, 2004).

Et forskningsdesign velges ut fra hvor mye kunnskap forskeren har om det emnet som skal studeres, og hvilke mål som er satt for analysen og forklaringen av sammenhengene i forskningen. Det finnes tre ulike forskningsdesign: Eksplorativt-, kausalt- og deskriptivt design. Kort forklart er kausalt design og eksplorativt design forklarende, mens det deskriptive designet er beskrivende. For den kvalitative forskningen er det eksplorative designet mest vanlig i anvendelse, mens det for kvantitativ forskning vil være det deskriptive designet. Dette fordi det kreves av forskeren at en er fortolkende og teoriutviklende (Askheim og Grenness, 2008). Som utgangspunkt i vår oppgave har vi valgt å benytte et deskriptivt design på bakgrunn av hvordan vi systematisk skal gjennomgå merknadsrapportene, og hvordan vi skal finne sammenhengen mellom en eller flere begreper og variabler.

5.4.1 Litteratursøk

Etter valg av oppgavens tema og problemstilling, startet vi med å spesifikt søke etter det vi mente var viktige ord og begreper brukt rundt temaet. Vi plukket ut de viktigste ordene og begrepene for så å bruke forskjellige søkemotorer. Dette ble gjort for å finne lignende studier som kunne gi oss forkunnskaper om temaet. Det ble brukt søkemotorer som “Google Scholar”, “Web of Science” og “Scopus”.

Vi startet med å søke på forkortelser av problemstillingene våre “revisjonskvalitet”, “Revisjonskvalitet tilsyn” og “Uavhengige tilsyn”. Aktuelle søkeord var også ord som “Inspectionsreport”, “Merknadsbrev” og ”Tilsynsrapport”. I litteratursøket ble det benyttet både manuelt søk og ved hjelp av databaser, samt ble det også innhentet de nødvendige data ved en systematisk innsamling. Videre ble det filtrert hvilke funn som var relevant for vår problemstilling. Litteraturen vi fant relevant for oss, og valgte å benytte oss av ble hentet inn fra både pensumlitteratur og faglitteratur innenfor emnene. Dette ved hjelp av Google Scholar, Web of Science og Scopus. Gjennom vårt litteratursøk erfarte vi at det å finne relevant litteratur var intrikat, da det ikke var gjort særlig mye forskning på fagfeltet.

5.5 Dokumentanalyse og forforståelse

I dette kapitlet vil vi presentere vårt valg av metode, kvalitativ dokumentanalyse. Det vil også fremgå en presentasjon av forforståelse og den hermeneutiske tolkningen av dokumentene, og hvorfor dette er viktig for akkurat dette studiet. Kapitlet består av seks delkapitler.

5.5.1 Dokumentanalyse

Som vi fra tidligere vet er dokumentanalyse både en type kvalitativ og en kvantitativ innholdsanalyse. I en dokumentanalyse vil forskeren samle inn data som skal analyseres for å få frem viktige sammenhenger og den relevante informasjonen om det eller de forholdene i samfunnet en ønsker å studere (Grønmo, 2004). Det spesifikke ordet dokument kan brukes om skriftkilder som er relevant for forskerens analyse. Med dette menes da alt fra offentlige dokumenter, slik som årsrapporter og stortingsmeldinger til dokumenter av den mer private karakter, slik som brev/rapporter og dagbøker. Dersom en velger å bruke dokumentanalyse, må faglitteraturen vurderes etter den konteksten de settes i (Thagaard, 2006). Dokumentene som er brukt i masteroppgaven vil fremkomme senere i kapitlet.

Dokumenter som brukes i en dokumentanalyse, kan være forskjellige både i form og innhold. Når det er tale om form, vil dokumenter som oftest være skriftlig fremstilt, men kan også være visuelle i form av film og bilder eller lydopptak av muntlige fremstillinger. Eksempelvis en artikkel i et tidsskrift, reklamefilm eller et foredrag (Thagaard, 2006). I følgende oppgave har vi brukt skriftlige kilder, som ligger tilgjengelige på etatenes hjemmeside. Når det kommer til innhold, kan dokumentenes innhold være av meningsyttringer fra de som står bak

dokumentet. Dette er det viktig at en er klar over, slik at en kan skille mellom dette og fakta om det bestemte temaet. Vi merket dog fort at det manglet en del av merknadsrapportene på hjemmesiden til Finanstilsynet. Vi tok derfor kontakt med Finanstilsynet og fikk disse ettersendt. Vi fikk inntrykk av at disse var blitt fjernet fra hjemmesiden på bakgrunn av alder av tilsynene.

Vi skiller mellom tre ulike kilder: primær-, sekundær- og tertiærkilder. Primærkilder er det en kan kalle øyenvitneskildring. Disse vil være selvstendige i seg selv, og vil ikke bygge på andre kilder. Primærkilder er de kildene som ligger nærmest oss i tid og rom (Johannessen og Tufte, 2002). I litteraturen omtales primærkilder ofte som den opprinnelige publikasjonen. Dersom primærkilden ikke er tilgjengelig, bruker vi som oftest sekundærkilden. Sekundærkilder bygger på de primære kildene. Det at vi velger å bruke en sekundærkilde som utgangspunkt i en analyse betyr at vi ikke har lest den opprinnelige kilden, men velger en forfatter som henviser til denne (Johannessen og Tufte, 2002). Når det kommer til tertiærkilder vil dette være data som allerede er tolket av andre, og en må derfor ha et kritisk øye til slike kilder. Med dette menes at en med forsiktighet bør bruke tertiærkilder og kontrollere dem godt før bruk.

Selve gjennomføringen av datainnsamlingen består av en systematisk gjennomgang av tekstene som etter hvert blir valgt ut for innholdsanalysen. Det vil derfor være særdeles viktig at en foretar kildekritiske vurderinger av tekstene, før utvalget skjer. Med dette menes at vurderingen innebærer: relevans, autentisitet, tekstens tilgjengelighet og troverdighet. Tilgjengeligheten er det første som bør vurderes før en starter med oppgaven, dog vil dette også gjelde underveis da andre tekster også kan fremkomme. Når det kommer til vurderingen av relevans er dette viktig at skjer under datainnsamlingen, for å styrke tekstens autentisitet og troverdighet. Det er også viktig at en vurderer tekstene ut fra sin bakgrunn og kontekst. Ved å se teksten ut fra sin kontekst vil det være mulig å si om den er autentisk og relevant (Grønmo, 2004).

Krippendorff (2004) presenterer tre ulike innfallsvinkler når det kommer til bruken av dokumentanalyse. Som forsker kan man ta utgangspunkt i metodebaserte, tekstbaserte eller problembaserte metoder i dokumentanalysen. I vår avhandling har vi et særlig fokus på problembaserte og metodebaserte metoder. Bakgrunnen til dette er at vi som forskere er motiverte til å forske på fenomener som vi trenger tilegne oss mer kunnskap om. I denne

masteroppgaven har vi primært brukt sekundærkilder som bakgrunn for å prøve å besvare vårt forskningsspørsmål. Hovedkildene er “Rapporter etter tilsyn av revisorer og revisjonsselskaper” også kjent som “Merknadsbrev”, samt “Inspection reports”. Andre primærkilder vi har brukt er bøker og artikler, samt publikasjoner fra relevante departementer.

Vanligvis i en dokumentanalyse vil det å velge ut noen dokumenter bety at en velger bort noen andre. Dette kan påvirke forskningsresultatet. Som forskere må vi imidlertid leve med det faktum at vi ikke kan belyse alle sider ved et tema, men bare belyse deler av en større helhet.

For vår oppgave er et forholdsvis stort omfang merknadsrapporter tilgjengelig. I analysen har vi valgt å inkludere merknadsrapporter fra revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse, herunder rapporter fra stedlig tilsyn gjennomført som periodisk kvalitetskontroll. Det vil si at vi har valgt bort merknadsrapporter fra tilsyn av revisjonsselskaper som ikke reviderer foretak av allmenn interesse, samt tilsyn som er utført av andre årsaker enn periodisk kvalitetskontroll, eksempelvis innrapportering eller signal. Det er naturlig å tenke at merknadsrapporter fra tilsyn basert på innrapportering eller signal inneholder flere eller mer alvorlige merknader enn den generelle populasjonen. Vi mener dermed at vår avgrensning vil bidra til et mer representativt svar på vårt forskningsspørsmål.

Vår hovedkilde er publiserte tilsynsrapporter utredet av Finanstilsynet og PCAOB. Rapportene er tilgjengelig på tilsynsorganenes hjemmesider. Finanstilsynets tilsynsrapporter for tidsperioden 2014- 2019 er arkivert samlet, og er lett å finne ved et enkelt søk på deres hjemmesider. Tilsynsrapporter for tidsperioden før 2014 er derimot arkivert sammen med andre typer dokumenter flere år tilbake i tid, og er ikke like lett å søke opp. Vi har gjort avansert søk i søkemotoren til Finanstilsynet, uten å få en god nok oversikt over alle periodiske kvalitetskontroller som er utført i tidsperioden som vi ønsker data fra.

Av Finanstilsynets årsmeldinger fremkommer det hvor mange periodiske tilsyn som er utført hvert år. Basert på årsmeldinger har vi fått en oversikt over alle periodiske tilsyn i den aktuelle tidsperioden. På den måten har vi fått en oversikt over hvilke tilsynsrapporter vi ikke finner tilgjengelig på Finanstilsynets hjemmeside. Dette er offentlige dokumenter som er

tilgjengelige for alle, men som er særlig intrikat å finne. Vi har derfor vært i direkte kontakt med Finanstilsynet for å få tilgang til de resterende rapporter.

Kvalitativ dokumentanalyse har både fordeler og begrensninger. Vi vil i senere kapitlet drøfte begrensningene. En fordel med en kvalitativ dokumentanalyse er effektivitet. Dette knytter seg til at en velger data som allerede er tilgjengelig, fremfor å faktisk gjøre innsamlingen. Valg av dokumenter fra offentlige steder, samt Internett har gjort det mulig å samle inn dokumenter for analyse på en enkel måte. Denne metoden er også kostnadseffektiv, sammenlignet med andre forskningsmetoder. Reaktivitetsfravær vil si at innholdet i dokumentet ikke endres. Ved observasjon vil muligens en hendelse forløpe seg annerledes på bakgrunn av bevisstheten rundt at observasjonen forekommer. Dette vil ikke være mulig i en dokumentanalyse. Dokumentanalysen knytter seg også mot stor nøyaktighet, referanser, detaljer og navn som er inkludert i dokumenter, noe som gjør det lett å følge opp den ulike forskningen og finne de relevante sammenhengene. Til slutt kan vi se at dokumentanalysen gir god dekning. Den har et bredt tidsperspektiv og kan dekke flere hendelser og settinger.

5.5.2 Kvalitativ tilnærming

Den kvalitative dokumentanalysen har sitt utspring i mellomkrigstiden da man startet å forske på propaganda (Sander, 2019). En kan derfor si at det er en nokså lang forskningstradisjon å anvende denne metoden. Denne dokumentanalysen har en kvalitativ tilnærming ved at en på mest mulig objektiv måte ønsker å registrere, telle og skildre, mens en i minst mulig grad gjør skjønnsmessige vurderinger. Gjennomgangen av tilsynsrapportene innebærer også en kvantitativ vurdering, både når en skal velge ut variabler og kategorier, men også når en skal kode materialet som er funnet.

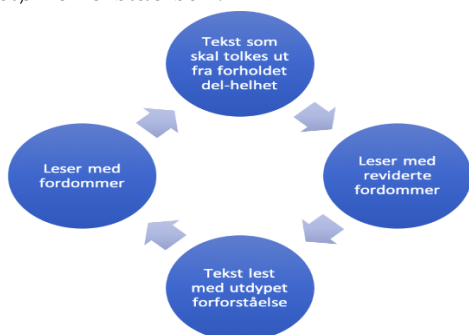
I en dokumentanalyse er det anbefalt å ikke ha for mange variabler, da de bør utelukke hverandre for at kodingen skal skje likt av forskerne. Den kvalitative dokumentanalysen bør kunne gjennomføres av andre forskere og komme frem til tilnærmet samme resultat. Dog vil forskere til en viss grad bli preget av sin forforståelse og eventuelle ubevisste holdninger kunne påvirke resultatet. Dette skal vi se nærmere på etterfølgende kapitler.

5.5.3 Tolkende tilnærming

Ved utførelse av en dokumentanalyse vil tolkning og fortolkning kunne spille en rolle på problemstillingens konklusjon. Hermeneutikken har sine røtter tilbake til Aristoteles, og ordet kommer fra det greske ordene “hermeneuein” og “hermenia” som henholdsvis betyr å tolke og fortolke (Dahlberg, Drew og Nystrøm, 2001). I fortolkning vil forskerens forforståelse inngå, og derfor må en ikke bare tolke teksten, men også tolkningen av teksten. Det var Friedrich Schleiermacher (1768-1834) som introduserte den hermeneutiske metoden for å tolke, og en teori for å forstå tolkningen i seg selv. Den fenomenologiske tilnærmingen er blitt en del av grunnlaget for hermeneutikken i den nyere tid. Med dette menes at vi ikke ser ting eller fenomener som de faktisk er, men på måten vi oppfatter dem. Fenomenologi er definert som “det viser seg”. Hermeneutikken slik vi kjenner den i dag, er utviklet av Gadamer. En person opptatt av åpenhet, og at det ikke finnes en riktig eller ekte tolkning, men at tolkningen vil være avhengig av konteksten på et gitt tidspunkt (Dahlberg, Drew og Nystrøm, 2001).

5.5.4 Den hermeneutiske sirkel

Den hermeneutiske sirkel er prosessen hvor forskerens forståelse blir utviklet gjennom en veksling mellom del og helhet. Dette betyr at forskeren skal endre fokus og bevege seg fremover mot den dypere forståelsen. Det er sammenhengen mellom fenomen, forforståelse og kontekst som ligger i den hermeneutiske sirkel. Sammenhengene finner en ved å skifte fra å tolke helheten til å tolke deler (Thagaard, 2006). Som del av hermeneutikken, er dobbelt hermeneutikk. Med dette menes ifølge Giddens “forskeren fortolker en virkelighet som allerede er fortolket av de som deltar i den samme virkeligheten” (Thagaard, 2006, s. 39). Våre offentlige dokumenter er skrevet av mennesker, som et resultat av menneskenes forforståelseshorisont, forventninger og fordommer (Thagaard, 2006). Når vi skal se på problemstillingen vår vil det være naturlig å veksle mellom del og helhet, for å oppnå den større forståelsen.

Figur 5. Egen figur. Den hermeneutiske sirkel.

5.5.5 Vår forforståelse

For hermeneutisk tilnærming vil forforståelsen være et grunnleggende aspekt i fortolkningsprosessen. Å ha forforståelse er nødvendig for å kunne forstå de ulike fenomenene. Uten denne forforståelsen vil en ikke vite hva en skal se etter. Med en utdanning innen økonomi og ledelse samt regnskap og revisjon vil dette gi et faglig grunnlag for å forstå brevene etter tilsyn. Bakgrunnskunnskap for en forsker er en fordel, men kan også være hemmende dersom den overskygger andres kunnskaper eller hindrer forskeren i å være åpen for nye perspektiver, erfaringer eller viten. Derfor kan det være viktig at man som forsker har en viss avstand til emnet, slik at en kan se disse nye sidene og få den nye kunnskapen frem. To viktige metodiske prinsipper i forhold til forforståelse er å bevisstgjøre seg og anerkjenne sin forforståelse som forsker både ovenfor seg selv, men også leseren. For det andre må forskeren “sette sin forforståelse på spill” (Fredslund, 2004, s. 100).

Forskeren vil ta sine egne erfaringer og kriterier inn i tolkningsprosessen, forståelseshandlingen, og dermed skape sin helt egne forventningshorisont og forståelseshorisont. Horisonten er rekkevidden utsynet har eller kan få. Derfor vil en snever horisont være med på å begrense hva vi ser. På den andre siden vil en bred horisont åpne opp for å se forbi det kjente og oppdage nye ting og se det kjente i en større sammenheng. Noe av det viktigste med forskningen vil derfor gå ut på å være klar over sin egen forforståelse, og hvordan denne kan være med på å påvirke resultatet til problemstillingen. For å oppnå et ønskelig resultat av forskningen vil det være kritisk for oss å ta hensyn til dette på best mulig måte. En av undertegnende har jobbet 8 år innen revisjon, som kan være med på å prege forforståelsen. Derfor er arbeidet basert på kvalitativ tilnærming slik at det skal oppstå minst mulig tvil om oppgavens validitet. De kategoriene og variablene som er blitt brukt i systematiseringen er nøye utvalgt og inspirert av tidligere forskning. Selv om dette ikke nødvendigvis fører til at vår systematisering og koding er objektiv, vil dette være med å bidra til det. Vi har, etter beste evne forsøkt å systematisere å kode på et nøytralt og objektivt nivå etter de kategoriene som var satt opp på forhånd.

5.5.6 Analytisk tilnærming

Karakteristikken ved å foreta slutninger innen dokumentanalyser ligger gjemt i prosessene som skjer når forskeren foretar koding av materialet. Derfor vil innholdet i slutningene variere med hvordan forskeren analyserer, hvordan en tilnærmer seg, behandler og forstår

materialet. Vi skiller mellom tre ulike typer slutninger: induktive-, deduktive- og abduktive slutninger. Det er abduktive slutninger som er mest gjeldende for dokumentanalyser (Krippendorff, 2004). I vårt forskningsarbeid har vi derfor benyttet oss av abduktive slutninger. Dette på bakgrunn av at abduktive slutninger er en kombinasjon av induktive og deduktive slutninger, vil disse bli redegjort kort.

Med deduktive slutninger menes det at forskeren, med et teoretisk utgangspunkt, leter etter klare beskrivelser. Motsatt har vi induktive slutninger. Her tar man som utgangspunkt gjerne et opplevd problem som man ønsker å se nærmere på. Man kan altså si at man i deduktive slutninger går fra teori til empiri, mens i induktive går fra empiri til teori. I den induktive metoden utviklingen av teorier skje på grunnlag av sine egne observasjoner. Målet med slutningene er at man skal kunne studere virkeligheten uten å ha forutsetninger, selv om dette vil være vanskelig i praksis siden man alltid innehar forforståelsen (Krippendorff, 2004).

Abduktive slutninger defineres som en slutning fra et fenomen eller hendelse til dets årsak eller forklaring. Ut fra dette kan vi trekke slutninger som gir den beste forklaringen. For at forskeren skal kunne belyse problemstillingen vil en måtte ta i bruk flere typer kunnskap, og det er først ved å kombinere de ulike typene kunnskap at uobserverte fenomener kan fremkomme (Krippendorff, 2004).

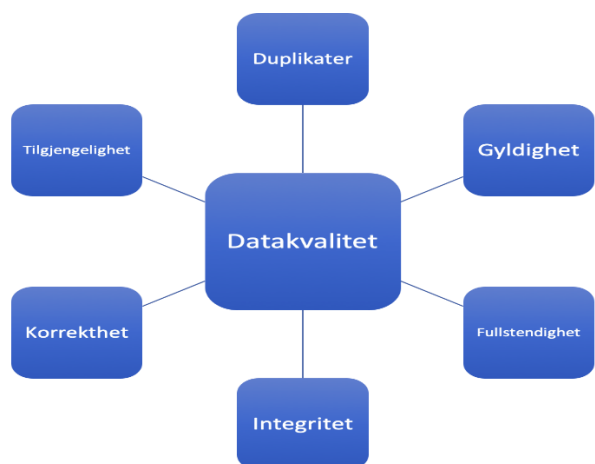
Kategoriene vi til slutt endte opp med for å belyse problemstillingen vår, var et resultat av både induktiv og deduktiv tilnærming. Altså en abduktiv slutning. Sett ut fra den deduktive tilnærmingen, ble sentrale vurderingstemaer fra Revisorloven og ISA trukket ut. De andre kategoriene ble valgt ut fra den induktive tilnærmingen hvor datamaterialet i seg selv belyste enkelttemaene. Kategoriseringen vil bli nærmere belyst i delkapittel 5.8. Før kategoriseringen tok plass, startet vi med å lese gjennom alle tilsynsrapportene både fra Finanstilsynet og PCAOB. Her ble det ikke bare lest konklusjoner, men rapportene i sin helhet. Bakgrunnen for dette var å få en oversikt over sakene og forstå slutningene bak konklusjonene, jf. den hermeneutiske forståelse. Dette ble etterfulgt av et dypere dykk i hver enkelt merknad, hvor avsnitt og slutninger ble markert. Dette var ting som vi mente direkte eller indirekte førte til konklusjonen som var tatt. Parallelt med denne registreringen valgte vi også å kategorisere med underkategorier det som skulle være med på å belyse problemstillingen vår, slik nevnt tidligere.

5.6 Datakvalitet og kildekritikk

I dette kapitlet skal vi se nærmere på datakvaliteten og kildekritikk, både teoretisk og ved belysningen av vår problemstilling. Det vil her bli sett med et kritisk blick på hvordan vi har valgt å gå frem for å besvare vår problemstilling. Kapitlet består av fem delkapitler.

5.6.1 Datakvalitet

Hensikten med en dokumentanalyse er at data skal være med på å belyse bestemte problemstillinger. Belysningen av problemstillingen vil derfor avhenge av dokumentenes kvalitet. Datakvalitet i samfunnsvitenskapelig metode er avhengig av fire ulike forhold: (1) data må baseres på sann informasjon, (2) datainnsamlingen må baseres på logikk og ta utgangspunkt i så nøyaktige begreper og språklige formuleringer som mulig, (3) forskeren må være nøysom på informasjonsutvelgelsen, (4) utvelgelsen av tekster bør gjøres i samsvar med problemstillingen på den mest forsvarlige måten (Grønmo, 2004). Viktige vurderinger vil også være hvordan man som forsker har praktisert, altså hvordan en har påvirket resultatene og hva som har kjennetegnet forskningsprosessen i sin helhet.

Figur 6: Egen figur. Perspektiver for datakvalitet.

Bakgrunnen for dette er å gjøre kjent hvor troverdig og tillitsvekkende forskningen er. Dette mener vi er viktig når man har valgt en type forskning som dokumentanalyse, nettopp fordi mennesker leser og forstår tekster så forskjellig. Validitet og reliabilitet vil derfor direkte påvirke de mulighetene forskningsresultatet har til å påvirke den senere forskningen og dernest praksis. Hvorvidt forskningsresultatet har oppnådd tillit vil være avhengig av om validitet og reliabilitet er lav eller høy, noe vi skal se videre på i neste delkapittel.

5.6.2 Validitet og reliabilitet

Validitet er definert som gyldigheten til det datamaterialet som skal være med på å belyse problemstillingen. Dette betyr også at datamaterialet skal være relevant for problemstillingen. Validiteten vil være lav dersom datamaterialet er lite treffende i forhold til problemstillingen og ender opp med å belyse annet enn det problemstillingen tilsier (Grønmo, 2004). Validitet omhandler altså gyldighet og relevans, men sett i lys av den kvalitative tilnærmingen handler validitet også om metoden er egnet til å undersøke det en påstår at en skal undersøke. Validiteten vil derfor dreie seg om analysen av tilsynsrapportene faktisk vil belyse problemstillingen vår.

Reliabilitet er definert som datamaterialets pålitelighet. Med dette menes at datamaterialet ofte blir ansett som pålitelig dersom andre forskere vil kunne oppnå de samme resultatene ved å bruke samme fremgangsmåte og datasett. Dette betyr at reliabiliteten vil øke dersom samsvaret mellom prosjektet og andre prosjekter øker ved bruk av samme datasett (Grønmo, 2004). Reliabilitet sier også noe om forskningens konsistens (Kroppendorff, 2004). På bakgrunn av at alle dokumentene som er blitt analysert i denne oppgaven ligger tilgjengelig for alle, vil det være tilgang for leseren å lese rapportene som vi har analysert og etterprøve dette. I studier vil det alltid være utfordringer knyttet til validitet og reliabilitet. Det som er interessant og viktig å trekke frem i dette kapitlet er om de valgte datainnsamlingsmetodene er egnet for å besvare og belyse problemstillingen vår. Ved å benytte seg av ulike innhentingsteknikker bedrer man både reliabiliteten og validiteten i dataene. Dette er tatt opp i andre kapitler.

Det vil knyttes en god del skjønnsmessige utfordringer knyttet til hva som betraktes som merknader og hvordan disse skal kategoriseres. Vi har derfor gått over alle merknader hver for oss og avstemt disse med hverandre med 94% korrelasjon. For de merknader som det var uenighet om har vi valgt å diskutere disse for så å komme til en enighet om hva som faktisk er tilfellet. I kapittel 6 fremkommer det beskrivelser og eksempler på hva vi betrakter som ulike merknader.

5.6.3 Overførbarhet

At noe er overførbart betyr at resultatene som fremkommer er av lokal interesse eller at de kan overføres til personer eller situasjoner (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette betyr altså om de funnene vi ender opp med har gyldighet utover de 504 merknader som er benyttet i

analysen. Overførbarheten blir i noen anledninger også omtalt som ekstern validitet (Kvale & Brinkmann, 2009). Overførbarhet blir i all hovedsak knyttet til kvantitativ forskning, og dette er fordi kvalitativ forskning tar utgangspunkt i et mindre utvalg. Overførbarheten var tilstrekkelig synlig ved like situasjoner, og vi håper at leserne av studien vil kjenne kjennskap til fenomenene som ble studert og hvordan analysen har belyst og beskrevet dem.

Datamaterialet vårt består av 50 rapporter i tidsperioden 2006 til 2019. Det er vanskelig å si om resultatene våre er overførbare, fordi det knyttes så mange ulike merknader og situasjoner til de ulike tilsynsrapportene.

5.6.4 Svakheter ved dokumentanalyse

Som ved alle andre former for dataanalyse vil dokumentanalyse også inneha svakheter som forskningsmetode. En svakhet med den kvalitative innholdsanalysen er at forskerens bakgrunn og perspektiv kan medføre partiskhet i utvelgelsen og tolkningen av tekstene. Dersom forskeren har et snevert perspektiv, kan utvelgelsen av tekster bli skjev og tekstene derfor bli for ensformige. Dette betyr at forskeren kan utelate tekster som ikke er relevante for problemstillingen, fordi en ikke syns de passer inn i forskningen. Tolkningsmuligheter kan derfor bli utelatt fordi de ikke overensstemmer med forskerens perspektiv. Dog kan dette motvirkes dersom en vurderer tekstene ut fra ulike perspektiver. Videre kan vi se at den kvalitative innholdsanalysen knytter seg til problemer med bruk av tekster som ikke er autentiske eller troverdige, eller at forskeren har mistolket hvem teksten faktisk er representativ for. Her bør en altså vurdere tekstens bakgrunn og forhold til kilder, slik at en derfor unngår at teksten ikke er autentisk eller troverdig (Grønmo, 2004). Utilgjengelighet gjør dokumentanalysen til en begrensende forskningsmetode, og utilgjengelighet kan knyttes til flere grunner, som sensitiv informasjon og lignende. Data som er brukt i oppgaven har sin opprinnelse fra Finanstilsynet. Dette anses å være en kredibel kilde, som innehar høy nok troverdighet for å besvare vår problemstilling. Informasjonen er fra offentlige dokumenter.

Svakhetene rundt dokumentanalyse kan svært ofte knytte seg til detaljer. Dette er fordi dokumentet ofte er produsert for andre grunner enn forskning. Derfor kan det være liten forekomst av relevante detaljer som kan brukes i forskning. Videre kan detaljene i dokumentanalysen drives av partisk selektivitet. Med dette menes at dokumentanalyse som forskningsmetode kan gi ufullstendige resultater. Dokumentene i relasjon til denne oppgaven er publisert av myndighetene og følgelig kan innholdet være preget av politiske agendaer.

5.6.5 Kildekritikk

Kildekritikk er en kritisk granskning av kilder, ved å se på troverdigheten i påstander og informasjon i data som brukes til å belyse en problemstilling (Grønmo, 2004).

Gjennom kildekritikk går en gjennom dokumentene som er innsamlet for så å stille spørsmål rundt: Kan en stole på kildene, er dette førstehånds- eller annenhåndskilder, private eller offentlige kilder, personlige eller offentlige kilder, hvor entydige er resultatene. En bør derfor gjennomgå følgende forhold for hvert dokument:

Figur 7: Egen figur. Kildekritiske sjekkpunkter.

Vi skiller mellom fem ulike kriterier for kildekritikk: ekthet; er kilden det den faktisk utgir seg for? Uavhengighet; fremkommer kilden som et referat eller en avskrift av en tidligere kilde? Representativitet; skiller kilden seg ut blant typiske kilder, eller er den ikke representativ? Tendens; er det mistanke om at kilden gir et kunstig bilde av forskerens interesser, for å påvirke mottakeren? Tidsnærhet; desto mindre avstand i tid mellom hendelsene som omtales og nedtegnelse, desto større troverdighet vil festes til kilden (Grønmo, 2004).

I oppgaven vår er samtlige dokumenter offentlige dokumenter. Det knyttes stor reliabilitet til disse, men likevel er spørsmålene i figur 7 brukt for å forsikre seg mot eventuelle feil ved belysningen av problemstillingen vår. Selv om troverdigheten vår til disse dokumentene er stor, må vi se på også disse med et kritisk blikk. Dette fordi enkelte vurderinger kan ha fått større plass enn andre, og noe kan selvsagt også være utelatt. Troverdigheten til rapportene styrker seg, da det er flere personer som har vært med i fortolkningen av informasjonen som fremkommer i rapportene. Partiskhet vil kunne skape en skjevhet i budskapet til dokumentene. En må være klar over dette før man starter analysen, slik at en kan være påpasselig med å knytte slutningene.

5.7 Datainnsamling og metodehjelp

I følgende kapittel vil vi beskrive hvordan vi har samlet inn data og hvilke verktøy vi har benyttet for analyse og innsamling. Kapitlet består av to delkapitler.

5.7.1 Datainnsamling

Som et supplement til dokumentinnsamlingen vår startet vi med å ha en uformell samtale på Nord universitet i Bodø med en av våre veiledere, Brynjar Gilberg. Brynjar har tidligere hatt en mangeårig stilling hos Finanstilsynet, og i besittelse av verdifull kunnskap både knyttet til FSA og PCAOB. Formålet med samtalen var å få i gang tankeprosessen, samt vite hvor veien videre ledet. Det var tre ulike områder som samtalen gikk dypere inn på; 1) Utdypende forklaring på hva forskningen gikk ut på, fra det vi tidligere hadde snakket med personen om på mail, 2) respondentens forklaring og utdypelse av hvordan han tolket problemstillingen vår, og 3) en åpen samtale om hvor veien videre burde gå.

I den empiriske forskningsmodellen vil man være avhengig av en form for bevismateriale, slik at man har mulighet til å argumentere for sine funn. Foruten gode data, vil forskningen ikke lykkes (Mehmetoglu, 2004). Da vår problemstilling var særdeles omfattende, erfarte vi tidlig at en god metode for datainnsamling var viktig. Gjennom dokumentanalysen fikk vi samlet inn tilstrekkelig med kvalitetssikkert datamateriale til vår empiriske forskning.

Når en skal forske på fenomener vil man være avhengig av data som skal kunne belyse problemstillingen. I en kvalitativ forskning blir data innsamlet ved å studere en gruppe, individ eller et sted. Når utvalget er valgt, vil neste steg være å samle nok relevant data om de rette informantene. For å gjøre dette har man som forsker i hovedsak fire forskjellige metoder: observasjon, visuelle data, intervju og dokumentdata. Intervju er i den vanlige metoden i en kvalitativ studie, og hjelper forskeren med å fange opp hvordan mennesker selv forestiller seg verden. Det knyttes flere problemstillinger til en kvalitativ tilnærming enn den kvantitative tilnærmingen.

5.7.2 Metodehjelp

Gjennomgang av tilsynsrapporter og systematisering av merknader er en svært omfattende jobb. I forskningen vår har vi brukt ett program som skulle hjelpe oss med systematisering, utregninger og konstruksjonen av tabeller og figurer. Det programmet vi brukte til å systematisere kodingen vår var Excel. Programmet som ble benyttet hadde vi gjennom Nord universitet fått brukerkonto på og dermed tilgang til å bruke dem.

Alt av materiale som er blitt kodet er gjort manuelt gjennom Excel. Regnearkene for utregning og tabelloversikt har vært til stor hjelp under hele systematiseringen og kategoriseringen av merknadene. Ved hjelp av Excel har vi hatt muligheten til å telle merknader, lage oversikter og tabeller over sammenhenger som er avdekket. Programmet har også lettet arbeidet knyttet til utregninger og konstruksjonen av Pivot-tabeller og figurer.

5.8 Variablene og kategoriene

De variabler og kategorier som er blitt valgt er vurdert som best egnet for å besvare vår problemstilling og forskningsspørsmål. Variablene skal være med på å besvare forskningsspørsmålene.

Kategoriene vi har brukt for å belyse vår problemstilling er et resultat av både deduktiv og induktiv tilnærming, altså en abduktiv tilnærming. Vi har vært nøye med å gjøre kategoriene klare nok, slike at det ikke skal oppstå tvil om hvilken kategori det enkelte merknad tilhører. Vi har også lagt vekt på å ikke være rigide i forhold til utvalget av kategorier. Årsaken til dette er at alle merknader skal tilhøre en kategori, og skal ikke presses inn i kategorier som de ikke passer inn i. Gjennom dokumentanalysen var undersøkelsen av samvariasjon mellom variablene kritisk for å kunne besvare problemstillingen. Det er viktig at både kategorier og variabler er tilstrekkelig klare slik at resultatet blir best mulig.

Kategorisk målenivå sier noe om likheter og forskjeller. Derfor ved å ordne variabler på et nominalt nivå vil vi kunne dele inn de ulike kategoriene. Kodene på de ulike variablene brukes bare som et navn på verdiene. Vi har derfor fremstilt tabeller som er ment for å være enkle å forstå, slik at en på enklest mulig måte vil få en oversikt over de variablene som oppstår i tilsynsrapportene. Det viktigste for oss var at leseren skulle forstå hva som var relasjonen mellom variablene og få forståelse for det som er blitt gjort.

Variablene og kategoriseringen vil være bestemmende for hvordan problemstillingen blir besvart. Det vil derfor være særdeles viktig at dette gjøres på en tilstrekkelig god måte uten at en forhaster seg og tar raske slutninger. Som tidligere nevnt har vi delt opp dokumentene i mindre deler for så å kode disse slik at vi enkelt kan dokumentere innhold, format, budskap og hensikten med de valgte variablene. Dette har vi valgt å gjøre ved å benytte oss av et selvlaget analyseskjema/kodebok, som ligger vedlagt i vedlegg 1 og 2. På denne måten har vi

fått muligheten til å dissekere og beskrive det forholdet som skal representere likheter og ulikheter i dokumentene. Vi har fått erfare at systematisk arbeid har egnet seg til denne type prosess, og mener at dokumentanalysen gir muligheten til et godt forskningsgrunnlag.

5.8.1 Studiens variabler - Finanstilsynet

En variabel er en egenskap av en enhet. I dette underkapitlet vil vi presentere variablene vi har brukt i kodingen av forskningsdataen, herunder tilsynsrapporter fra Finanstilsynet. For hver variabel vil vi gi en beskrivelse av variabelens verdier. Variabler som er benyttet ved koding av tilsynsrapporter fra Finanstilsynet fremkommer av neste underkapittel 5.8.2

5.8.1.1 Big 4

For å se om det knyttes forskjeller til revisjonskvalitet mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper har vi valgt å inkludere variabelen “BIG4”. Variabelen Big4 er en dikotom variabel som har verdien Ja eller Nei. Dersom verdien er ja er revisjonsselskapet et selskap av de fire store revisjonsselskapene (EY, PWC, KPMG eller Deloitte). Dersom selskapet ikke er av de fire store, er verdien nei. Variabelen er på nominalnivå fordi den er gjensidig utelukkende, noe som vil si at de ikke overlapper hverandre. Variabelen har heller ingen mulighet for å rangeres på en logisk måte. For de ulike verdiene er følgende oppstilling gitt og en uttømmende liste for det som er blitt brukt i analysen vår:

- Ja: Selskap av de fire store revisjonsselskapene
- Nei: Ikke selskap av de fire store revisjonsselskapene.

Ved flere studier er det vist at revisjonskvaliteten er høyere på revisjon utført av Big 4 enn revisjon utført av andre selskaper, slik det fremkommer i kapittel 2. Det er derfor ønskelig å inkludere denne variabelen for å se om det er en korrelasjon mellom revisjonskvalitet og om revisjonen er utført av selskaper fra de fire store eller ikke.

I forskningen vår har vi konsekvent benyttet merknader som er knyttet til revisjonskvalitet opp mot de fire store revisjonsselskapene. Gjennom tidligere studier er det blitt referert til Big 8, Big 6, Big 5 og Big 4, og har variert på bakgrunn av hvilket år studien er blitt gjennomført. Som nevnt har vi valgt å benytte oss av Big 4 i undersøkelsen. Det anses mest naturlig å klassifisere BDO under øvrige revisjonsselskap siden de bare har blitt ansett som del av de fem store siden 2011, og i tillegg har en annen kundeportefølje enn de fire store. Forskjellen på Big 4 og øvrige revisjonsselskaper er at Big 4 er de fire største

revisjonsselskapene i verden, mens de øvrige revisjonsselskapene er resten. På grunn av størrelsesforskjellen mellom disse to grupperingene, vil ikke alltid disse være sammenlignbare.

5.8.1.2 Periode

Vi har valgt å inkludere variabelen periode for å vise utviklingen av revisjonskvaliteten over de siste 14 årene, og variabelen strekker seg fra 2006 til 2019 og er gradert på samme måte i analysen. Dette vil si at variabelen vil bli gitt en tallverdi knyttet til årstallet merknadsbrevet stammer fra inndelt i perioder på 3 år. Verdiene strekker seg fra 1 til 4.

For at det ikke skal oppstå skjevheter mellom periodene og siden vi vet at tilsyn utføres hvert tredje år, har vi valgt å forskyve enkelte selskaper opp eller ned en periode. Dette har vi gjort for at resultater per periode skal bli sammenlignbare, og at enkelte selskaper ikke skal bli representert flere ganger i samme periode. De forskyvningene som er gjort er ett år ned eller opp, og fremkommer i tabell 1.

Variabelen er på intervallnivå, fordi avstanden og intervallet er rangert fra en skala fra 1 til 4 alt etter som hvilken periode de tilhører. Det vil altså være mulig å spesifisere like og nøyaktige intervaller mellom de ulike verdiene som er oppgitt. Gjennom vår studie har vi valgt å benytte perioder på 3 år. Dette er fordi Finanstilsynet gjennomfører periodisk kvalitetskontroll med alle revisorer som reviderer et foretak som er av allmenn interesse, minst hvert 3. år. Dermed har vi et sammenligningsgrunnlag mellom hver periode og vi vil kunne se om det har vært en utvikling på revisjonskvaliteten, siden vi vil få med de samme selskapene for hver periode. Oversikten over tilsynsrapporter og perioder følger av tabell 1, som følger nedenfor.

Periode 1		Periode 2		Periode 3		Periode 4	
Selskap	Årstall	Selskap	Årstall	Selskap	Årstall	Selskap	Årstall
PWC AS	2006	PWC AS	2010	PWC AS	2013	PWC AS	2015
EY AS	2007	EY AS	2011	EY AS	2015	EY AS	2017
KPMG AS	2008	KPMG AS	2012	KPMG AS	2015	KPMG AS	2018
Deloitte AS	2009	Deloitte AS	2012	Deloitte AS	2015	Deloitte AS	2018
		BDO AS	2010	BDO AS	2014	BDO AS	2016
		Grant Thornton AS	2010	Grant Thornton AS	2012	Grant Thornton AS	2016
		PKF Revisjon AS	2010	PKF Revisjon AS	2014	PKF Revisjon AS	2017
		RSM Norge AS	2011	RSM Norge AS	2014	RSM Norge AS	2017
		Nordmøre Revisjon AS	2011	Nordmøre Revisjon AS	2014	Nordmøre Revisjon AS	2017
		SLM Revisjon AS	2012	SLM Revisjon AS	2015	SLM Revisjon AS	2018
		Revisorko nsult AS	2013	Revisorko nsult AS	2016	Revisorko nsult AS	2019

Tabell 1. Egen tabell. Periodisering av tilsynsrapporter.

Oversikten tar utgangspunkt i at hvert enkelt selskap dukker opp i hver periode foruten for periode 1. Dette er på bakgrunn av at det ikke ble gjennomført tilsyn av andre selskaper enn de fire store revisjonsselskapene de fire første årene. Periode 1 vil derfor bare ha sammenligningsgrunnlag for Big 4 på tvers av perioder og ikke totalt eller for øvrige revisjonsselskaper. Ved å bruke periode som en variabel vil vi på en oversiktlig måte kunne systematisere merknadene for å se på utviklingen av revisjonskvaliteten gjennom periodene. Dette vil være med på å skape et sammenligningsgrunnlag som er best mulig for besvarelse av vår problemstilling.

5.8.1.3 Art

For å inndelegning merknader i revisjonsfaser har vi benyttet art som en variabel. Variabelen har 4 ulike verdier som representerer faser i revisjonsprosessen. Hver verdi har opptil 20 underverdier, betegnet som underarter, som representerer ulike lovkrav. Når det gjelder dokumentasjonslovkravet jf. ISA 230 vil lovkravet gjelde for alle fasene i revisjonsprosessen. Dermed har alle verdiene en underverdi for dokumentasjon. Videre følger en forklaring av hver verdi og underverdier, som oppsummeres i tabell 2.

Den første verdien er “internt kvalitetskontrollsystem”. Merknader tilknyttet selskapets interne kvalitetskontrollsystem, herunder intern organisering, retningslinjer og rutiner, vil tilhøre denne verdien. Verdien er inndelt i 20 underverdier som representerer ulike områder innenfor internt kvalitetskontrollsystem. De fleste av underverdiene er tilknyttet ISQC1, men også revisorloven, hvitvaskingsloven og revisjonsstandards.

For de neste tre verdiene tar vi utgangspunkt i revisjonsprosessen som er presentert i kapittel 2. Hver fase i prosessen representerer en verdi, foruten den første fasen som er “oppdragsvurdering”. Oppdragsvurdering inngår i verdien “internt kvalitetskontrollsystem” beskrevet i forrige avsnitt og er en underverdi betegnet som aksept- og fortsettelsesvurdering. De øvrige fasene benytter vi som egne verdier.

Den andre verdien er dermed “Planlegging, risikovurdering og håndtering av anslåtte risiko”. Verdien har ni underverdier som representerer lovkrav i ISA 300- og 400-serien, samt krav til særlovgivning iht. ISA 250 og dokumentasjonskrav iht. ISA 230.

Den tredje verdien er “innhenting av revisjonsbevis”. Merknader tilknyttet selve gjennomføringen av revisjonen tilhører denne fasen. Verdien har 15 underverdier som representerer lovkrav i ISA 500- og 600-serien, samt bokføringsregelverket jf. ISA 250 og dokumentasjonskrav jf. ISA 230.

Den fjerde verdien er “avslutning og rapportering”. For denne verdien tilhører merknader tilknyttet avslutningsfasen, herunder revisjonsberetningen og øvrig rapportering. Verdien er inndelt i syv underverdier som representerer lovkrav i ISA 700-serien, samt revisorloven § 5-4 (1999) nummerert brev, SA3801 rapportering til skatteetaten og dokumentasjonskrav jf. ISA 230.

Internt kvalitetskontroll		Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering		Innhenting av revisjonsbevis		Avslutning og rapportering	
Uavhengighet	ISQC1 21-25	Særlovgivning	ISA 250	Revisjonsbevis	ISA 500	Konklusjon og rapportering	ISA 700
Aksept - og fortsettelsesvurdering	ISQC1 26-28	Virksomhetsforståelse	ISA 315	Revisjonsbevis - utvalgte poster	ISA 501	Omtale av sentrale forhold	ISA 701
Sammensetning av oppdragsteam	ISQC1 29-31	Risikovurdering	ISA 315	Inngående balanse	ISA 510	Modifikasjoner	ISA 705
Konsultasjon	ISQC1 34	Vesentlighet	ISA 320	Analytiske handlinger	ISA 520	Presiseringavsnitt og "andre forhold"	ISA 706
Oppdragskontroll	ISQC1 35-38	Revisors håndtering av anslått risiko	ISA 330	Stikkprøver	ISA 530	Nummerert brev	Rev1. § 5-4
Håndtering av informasjon	ISQC1 46	Planlegging	ISA 300	Regnskapsestimater	ISA 540	Rapportering til skatteetaten	SA3801
Overvåking	ISQC1 48-54	Bruk av serviceorganisasjoner	ISA 402	Nærstående-transaksjoner	ISA 550	Dokumentasjon	ISA 230
Klager og beskyldninger	ISQC1 55-56	Vurdering av feilinformasjon	ISA 450	Hendelser etter balansedagen	ISA 560		
Rutiner for intern kontroll	ISQC 1	Dokumentasjon	ISA 230	Fortsatt drift	ISA 570		
Engasjementsbrev	ISA 210			Skriftlige uttalelser	ISA 580		
Kvalitetssikring av oppdr. ansvarlig revisor	ISA 220			Konsemrevisjon	ISA 600		
Dokumentasjon	ISA 230			Bruk av interne revisors arbeid	ISA 610		
Utpeking av oppdr. ansvarlig revisor	Rev1. § 2-2			Bruk av arbeid til en ekspert	ISA 620		
Etterutdanning	Rev1. § 3-7			Bokføringsregelverket	ISA 250		
Rotasjon	Rev1. § 5a-4			Dokumentasjon	ISA 230		
Taushetsplikt	Rev1. § 6-1						
Hvitvasking	Hvv1.						
Åpenhetsrapport							
Organisering							
IKT							

Tabell 2. Egen tabell. Oversikt over arter og underarter.

5.8.1.4 Alvorlighetsgrad

Merknadens alvorlighetsgrad er en variabel som vil si noe om revisjonskvaliteten. Desto høyere merknadens alvorlighetsgrad er, desto lavere revisjonskvalitet. Verdiene er i hovedsak basert på ordlyden i Finanstilsynets tilsynsrapporter. Vi skiller mellom følgende fem alvorlighetsgrader; bemerkning, svakhet, brudd, alvorlig brudd og svært alvorlig brudd.

Kategorien “bemerkning” gjelder merknader der Finanstilsynet bemerker forhold uten at det nødvendigvis foreligger en svakhet eller et konkret lovbrudd. En bemerkning kan eksempelvis være en anbefaling fra Finanstilsynet for å forbedre en rutine, eller en opplysning som har lite betydelig for Finanstilsynets vurderinger, men som de likevel ønsker at revisjonsselskapet skal være oppmerksomme på.

Merknader som kategoriseres som “svakheter” følges ofte direkte av ordlyden i tilsynsrapportene. Svakheter er ikke konkrete lovbrudd, men vil være forhold som innebærer en risiko for lovbrudd eller mangelfull oppfyllelse av et lovkrav. Svakheter kan eksempelvis være forhold der revisjonsselskapet har ulik praksis, mangelfulle forklaringer i rutinebeskrivelser eller mangelfull dokumentasjon.

En merknader som gjelder manglende oppfyllelse av et lovkrav vil kategoriseres som et “brudd”. Slike merknader vil i hovedsak omhandle brudd på revisorloven eller revisjonsstandardene. Vi vil presisere forskjellen mellom begrepet mangelfull og begrepet manglende. Merknader som omhandler forhold som er mangelfulle vil som oftest kategoriseres som “svakheter”, mens manglende forhold kategoriseres som “brudd”.

Merknader som Finanstilsynet omtaler som alvorlig brudd, grovt brudd eller vesentlig brudd kategoriseres med verdien “alvorlig brudd”. Det skilles mellom flere typer alvorlige brudd. Brudd som direkte påvirker regnskapets- og revisjonens formål, kategoriseres som alvorlige brudd. Herunder brudd som direkte påvirker regnskapsbrukeres beslutninger ved at det avgis vesentlig feilinformasjon i regnskapet som revisjonsselskapet ikke har avdekket. Her inngår feilklassifisering i regnskapet samt feil i noteopplysninger som vil være vesentlige for regnskapsbrukeren. Brudd som direkte påvirker revisorsrolle som allmennhetens tillitsperson vil også kategoriseres som alvorlig. Eksempelvis er slike brudd der revisor ikke er uavhengig. Videre vil vi presisere at dette ikke gjelder alle brudd på uavhengighetskravene. Tilfeller der revisor er uavhengig, og bruddet gjelder eksempelvis dokumentasjon av uavhengighet anses ikke bruddet alvorlig. Brudd på god revisjonsskikk tilknyttet utførelse av revisjon av områder med høy risiko for feil vil være et alvorlig brudd. Det er krav om at revisor skal ha særskilt oppmerksomhet rettet mot områder med høy risiko, og et brudd vil påvirke revisjonens formål om å konkludere med at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Finanstilsynet omtaler også brudd som skjer gjentatte ganger som alvorlig brudd.

Svært alvorlig brudd er brudd som er så alvorlige at Finanstilsynet mener det er nødvendig med tilbakekall av godkjenning som registrert eller statsautorisert revisor. I slike tilfeller kan grunnlaget være svært mange brudd eller svært omfattende alvorlige brudd.

Tabell 3 presenterer en oversikt over eksempler på merknader fordelt på alvorlighetsgrader. Eksempelene er direkte sitert fra Finanstilsynets tilsynsrapporter. Hensikten er å gi leseren en bedre forståelse av kategoriseringen av alvorlighetsgrader.

Alvorlighets-grad	Sitater fra tilsynsrapporter	Henvisning til tilsynsrapport
Alvorlig brudd	<i>"Finanstilsynet mener revisjonsberetningen gir et feilaktig bilde av omfanget av utført revisjon. Forholdet er egnet til å svekke revisors rolle som allmennhetens tillitsperson"</i>	KPMG, 2018
Alvorlig brudd	<i>"Foretaket har i årsregnskapet ikke opplyst om regnskapsprinsipper for inntektsføring, og forholdet ble ikke påpekt av revisor. Informasjon om anvendt prinsipp for inntektsføring er av vesentlig betydning for brukernes forståelse av regnskapet"</i>	SLM Revisjon AS, 2015
Alvorlig brudd	<i>"Revisor har ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for at det er grunnlag for å fravike kravet om å opplyse om varekostnad i resultatregnskapet, og således om opplysningene i foretakets resultatoppstilling oppfyller kravene i IFRS. Finanstilsynet mener forholdet er et grovt brudd på revisorlovens § 5-1 første ledd og § 5-2 annet ledd, jf. ISA 200 punkt 11 a og ISA 500 punkt 6"</i>	RSM Norge AS, 2017
Brudd	<i>"Etter Finanstilsynets syn har ikke revisor dokumentasjon som viser at det er innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for fullstendigheten av avsetningene"</i>	Deloitte, 2012
Brudd	<i>"Finanstilsynet fant at revisjonsselskapets retningslinjer for uavhengighet ikke fullt ut dekker revisorlovens krav"</i>	Grant Thornton Revisjon AS, 2012
Brudd	<i>"I henhold til revisorloven § 3-5 første ledd nr. 2 skal det fremgå av vedtektene at mer enn halvparten av stemmene i selskapets øverste organ skal innehas av godkjente revisorer eller revisjonsselskaper. På tilsynstidspunktet var det ikke tilfellet for revisjonsselskapet"</i>	PWC, 2011
Svakheter	<i>"Videre vil Finanstilsynet påpeke at henvisningene mellom revisjonshandlinger i revisjonsverktøyet og underliggende revisjonsdokumentasjon bør gjøres klarere"</i>	PKF Revisjon AS, 2014
Svakheter	<i>"For samtlige gjennomgåtte oppdrag virket dokumentasjonen generelt noe ufullstendig og uoversiktlig"</i>	Nordmøre Revisjon AS, 2014
Bemerkning	<i>"Finanstilsynet bemerker at selskapenes kontrollører bør ha tilstrekkelig tid til å kunne sikre en grundig gjennomgang av resultatet av kontrollen med de som har blitt kontrollert"</i>	BDO AS, 2013
Bemerkning	<i>"Finanstilsynet mener også at selskapet bør ha mer åpenhet internt om de svakheter som blir avdekket både ved interne kvalitetskontroller og ved Finanstilsynets inspeksjoner. For å sikre læring, bør det dokumenteres hvordan avdekkede svakheter er fulgt opp med hele organisasjonen"</i>	Revisorkonsult AS, 2016
Bemerkning	<i>"Selv om det er uten betydning for denne saken, vil Finanstilsynet likevel bemerke at revisjonsselskapet oppfatning om at en høyere vesentlighetsgrense kunne ha vært benyttet ikke har støtte i ISA 320"</i>	Deloitte, 2018

Tabell 3. Egen tabell. Eksempler på merknader fordelt på alvorlighetsgrader.

5.8.1.5 Regnskapslinje

Vi har brukt regnskapslinje som en variabel for å kunne vise hvilke regnskapslinjer merknader er tilknyttet. Variabelen har tre verdier: Ingen regnskapslinje, balanseposter og resultatposter. Videre har balanseposter og regnskapsposter underverdier som representerer den enkelte regnskapslinje. I likhet med øvrige variabler er denne variabelen basert på ordlyden i tilsynsrapportene. Herunder vil kun den regnskapslinjen som nevnes i tilsynsrapporten bli kodet, og ikke regnskapslinjens motpost.

5.8.1.6 Tilsva

For å kartlegge revisjonsselskapenes respons på Finanstilsynets merknader har vi brukt tilsva som en variabel. Variabelen har følgende tre verdier; Ingen tilsva, enig og uenig. Verdien “enig” blir brukt i de tilfeller der revisjonsselskapet er enig i Finanstilsynets merknader. Herunder inngår også tilfeller der det ikke fremkommer direkte av ordlyden at selskapet er enig, men at selskapet har iverksatt tiltak for å sikre oppfyllelse av lovkrav. Verdien “uenig” er gjeldende når revisjonsselskapet ikke er enig i Finanstilsynets merknader. Herunder inngår tilfeller der revisjonsselskapet kommer med forsvar av sine handlinger. Tabell 4 gir eksempler på merknader med tilsva enig og uenig. Eksemplene er direkte sitert fra Finanstilsynets tilsynsrapporter. Hensikten er å gi leseren en bedre forståelse av kategoriseringen av tilsva.

Tilsva	Sitater fra tilsynsrapporter	Henvisning til tilsynsrapport
Enig	<i>"Revisjonsselskapet har i ettertid meddelt at selskapets retningslinjer for bruk av oppdragskontrollør, samt hvordan kontrollen skal utføres og dokumenteres, vil bli gjennomgått og innarbeidet i selskapets ISQC 1-dokument"</i>	Revisorkonsult AS, 2016
Enig	<i>"Selskapet uttrykker i svarbrev til Finanstilsynet at merknaden tas til etterretning og at retningslinjene er oppdatert for det angjeldende forhold"</i>	SLM Revisjon AS, 2015
Enig	<i>"Revisjonsselskapet har i sitt tilsva angitt at de vil innskjerpe rutinene for kvalitetssikring"</i>	BDO, 2011
Uenig	<i>"I svaret til foreløpige merknader har revisjonsselskapet gitt en begrunnelse for hvorfor det ikke er sendt nummererte brev. Etter Finanstilsynets syn tilsier ikke de forhold revisjonsselskapet nevner at det ikke skulle foreligge en plikt til å sende slike brev"</i>	Deloitte, 2018
Uenig	<i>"Revisor har ikke vurdert internkontrollen hos denne eksterne leverandøren. I kommunikasjon med Finanstilsynet er dette begrunnet med at systemene fra denne leverandøren ikke innebærer risiko av vesentlig betydning for finansiell rapportering, og at det derfor ikke har vært nødvendig å tilegne seg kunnskap om internkontrollen hos leverandøren. Finanstilsynet deler ikke denne oppfatningen. Etter Finanstilsynets syn skulle revisor dokumentert sin vurdering av leverandørens internkontroll relevant for foretaket"</i>	Deloitte, 2012

Uenig	<i>"Etter Finanstilsynets oppfatning burde revisor utført ytterligere handlinger rettet mot gyldighet av inntekter for å skaffe hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis for regnskapspåstanden, jf. RS 500 punkt 2. Revisor viser i sitt svarbrev til at handlinger rettet mot motposten til inntekten, for eksempel bank eller kundefordringer, også vil være revisjonsbevis for gyldighet av inntekten og at "Dersom en ugyldig inntekt med formål å bedre selskapets resultater var bokført, ville denne ha måttet ligge til debet på en balansepost"</i>	Grant Thornton Revisjon AS, 2010
--------------	---	--

Tabell 4. Egen tabell. Eksempler på merknader fordelt på tilsvarende.

5.8.1.7 Nivå

Ved å inkludere variabelen "nivå", kan vi se hvor merknadene i tilsynsrapporten har sin opprinnelse fra. Variabelen har to verdier; selskapsnivå og oppdragsnivå. Bakgrunnen for dette er å se trenden for hvorvidt det knytter seg flere merknader til de ulike nivåene, og om det er en sammenheng mellom merknader på de ulike nivåene. Merknader på selskapsnivå er merknader som er tilknyttet selskapets organisering, retningslinjer og rutiner; i hovedsak merknader tilknyttet ISQC 1, altså internkontroll på selskapsnivå. For oppdragsnivå knyttes det merknader til selve revisjonsutførelsen, i hovedsak merknader tilknyttet revisjonsstandarter. Selve kodingen av nivå tas utgangspunkt i Finanstilsynets presentasjon i tilsynsrapportene, herunder om merknaden er presentert i kapittel 2 "selskapets organisering, retningslinjer og rutiner" eller kapittel 3 "Oppdragskontroll".

5.8.2 Studiets variabler - PCAOB

I dette delkapitlet vil vi beskrive variablene som er brukt ved kodingen av tilsynsrapporter fra PCAOB. For hver variabel vil vi gi en beskrivelse av variabelens verdier. Delkapitlet er videre inndelt i tre kapitler.

Vi benytter ikke samme variabler for tilsynsrapportene fra PCAOB, som for tilsynsrapportene fra Finanstilsynet. Når vi sammenligner innholdet i tilsynsrapporter fra Finanstilsynet og PCAOB har rapportene ulike oppsett, og beskrivelse av merknadene har ulikt omfang. Mesteparten av innholdet i rapporter fra Finanstilsynet består av detaljerte beskrivelser av merknadene. For PCAOB-rapporter derimot, er store deler standard tekst og merknader er beskrevet i korthet. Ofte er beskrivelse av merknadene på en eller to setninger, og på et svært overordnet nivå. Dette gjør at variabler som er brukt ved kodingen av PCAOB-rapporter er av et mindre omfang, sammenlignet med variabler som er brukt ved koding av rapporter fra Finanstilsynet.

5.8.2.1 Periode

For å se utviklingen av revisjonskvaliteten har vi benyttet variabelen periode. Dette i likhet med variabelen benyttet for tilsynsrapporter fra Finanstilsynet. Tilgjengelige tilsynsrapporter fra PCAOB strekker seg fra 2008 til 2018. For at hvert selskap skal inngå i alle periodene består hver periode av tre år. Dette fordi PCAOB gjennomfører periodiske kvalitetskontroller av de fire største norske revisjonsselskapene hvert tredje år. Dette gjør at vi har et sammenligningsgrunnlag mellom hver periode.

Til sammen har vi fire perioder, der periode 1 består av rapporter fra 2007-2009, periode 2 fra 2010-2012, periode 3 fra 2013-2015 og periode 4 fra 2016-2018. Tabell 5 viser en oversikt over hvilke tilsynsrapporter som inngår i hver periode.

Selskap	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4
Deloitte	Deloitte 2008	Deloitte 2012	Deloitte 2015	Deloitte 2018
KPMG		KPMG 2012	KPMG 2015	KPMG 2018
PWC		PWC 2011	PWC 2014	PWC 2016
EY		EY 2011	EY 2014	EY 2017

Tabell 5: Egen tabell. Periodisering av tilsynsrapporter.

Til sammen er det 13 tilsynsrapporter fra PCAOB som er tilgjengelige på deres hjemmesider, og grunnlaget for vår forskningsdata. For hvert selskap er det tre tilsynsrapporter, foruten om Deloitte som har fire rapporter. Dette gjør at i periode 1, år 2007-2009, inngår det kun én tilsynsrapport. Periode 1 vil dermed ikke være direkte sammenlignbar med øvrige perioder, ved vurdering av utviklingen av revisjonskvaliteten.

5.8.2.2 Art og underart

Vi benytter variabelen art for å inndelegning merknadene i type merknad. Som nevnt er merknadene i PCAOB-rapportene beskrevet i korthet, og variabelen har dermed kun to verdier. Den første verdien er “revisjon av internkontroll”. Merknader som tilhører denne arten, er tilfeller der selskapet ikke har innhentet tilstrekkelig revisjonsbevis tilknyttet identifisering av, test av design eller test av effektiviteten av interne kontroller. Sett opp mot revisjonsrisikomodellen beskrevet i kapittel 2.1.4 vil merknader med arten “revisjon av internkontroll” være brudd på handlinger som er ment å redusere kontrollrisikoen.

Den andre verdien har vi valgt å betegne som “øvrige revisjonsbevis”. Merknader som tilhører denne arten, er tilfeller der selskapet ikke har innhentet tilstrekkelig revisjonsbevis tilknyttet øvrige handlinger, herunder handlinger som ikke er test av internkontroll. Sett opp mot revisjonsrisikomodellen vil merknader med arten “øvrige revisjonsbevis” være brudd på handlinger som er ment å redusere oppdagelsesrisikoen.

For arten “øvrige revisjonsbevis” har vi underarter. Underarten har videre tre verdier; “ingen”, “analytiske handlinger” og “estimer og virkelig verdimåling”. For arten “revisjon av internkontroll” har vi ikke underarter.

5.8.2.3 Regnskapslinje

Vi har brukt regnskapslinje som en variabel for å kunne vise hvilke regnskapslinjer merknader er tilknyttet. Variabelen er identisk med variabelen som er benyttet ved koding av rapporter fra Finanstilsynet, og har tre verdier: “Ingen regnskapslinje”, “balanseposter” og “regnskapsposter”. Videre har balanseposter og regnskapsposter underverdier som representerer den enkelte regnskapslinje. Det er kun regnskapslinjen som nevnes i tilsynsrapporten som bli kodet, og ikke regnskapslinjens motpost.

5.9 Forskningsetiske refleksjoner

Etikk har sitt opphav fra antikkens Hellas og stammer fra ordet ethos, som betyr “skikk og bruk” eller “sedvane” (Etikkom, 2006). I bunn og grunn handler etikk om de reglene og kjennetegnene vi tar i bruk når vi skal ta moralske vurderinger. De etiske spørsmålene vi stiller oss, vil også handle om oss selv, hvem vi er og hvem vi ønsker å være (Christoffersen, 2005).

Forskningsetikk er en viktig del av forskningsprosessen. Vi har valgt dokumentanalyse som metode for å besvare vår problemstilling, og vi sitter derfor med et etisk ansvar når vi fortolker, analyserer og vurderer dokumentene vi bruker. Forskningsetikk vil være med på å styrke forskningsarbeidet, og det vil være viktig å foreta forskningsetiske refleksjoner. Bakgrunnen for dette er at det skal kunne hjelpe oss å reflektere over egne holdninger og etiske oppfatninger, bevisstgjøre normkonflikter, styrke vurdering av skjønn, men også styrke evnen til å treffe valg ved motstridende hensyn. På denne måten skal retningslinjene sikre resultater som skal være til å stole på (Etikkom, 2006). Disse retningslinjene bidrar også til å styrke tilliten til de gruppene og tjenestene som forskningen er ment å tjene.

Det er også viktig at de forskningsetiske refleksjonene ses i lys av metoden som vi har valgt å bruke for å belyse problemstillingen vår. Siden vi har valgt å analysere allerede tilgjengelige dokumenter, medfører det ingen innmelding til personvernombudet, NSD. Valget av dokumentanalyse har også medført at vi ikke trenger å ta stilling til de typiske etiske spørsmålene ved kvalitativ forskning, dette som informert samtykke.

Som forsker på eget felt, er det lett å bli blind på deler av praksis, væremåter eller prosedyrer som andre forskere med annen bakgrunn kunne ha stilt spørsmål ved. Det er derfor til stor hjelp at vi i masteroppgaven er en gruppe på to personer. En av gruppemedlemmene mangler praksis fra revisjonsbransjen, og det er derfor til stor hjelp at det andre gruppemedlemmet har flere års erfaring knyttet til praksisfeltet. Likevel vil for forståelsen sannsynligvis være påvirket av diskusjoner i ulike fora, både gjennom studiet og andre arenaer.

Gjennomføringen av forskningsprosjekt skal på ingen måte skje for enhver pris. Derfor må man som forsker under hele prosessen reflektere rundt de ulike verdispørsmålene. Det vil derfor være viktig at den nye forskningen ikke medfører mer skade enn den nye kunnskapen bringer, noe som videre bør knyttes opp mot to forhold. (1) De personene som er deltakende i forskningen, og (2) den metodiske fremgangsmåten. I den forbindelse har vi tilegnet teori om dokumentanalyse gjennom relevant litteratur, slik at vi ikke skal gjøre åpenbare feil og opptre ærlig og redelig. Tolkning står sentralt i oppgaven, og det finnes dessverre ingen nøytral eller objektiv måte å gjøre dette på. Det vil derfor være viktig at man er klar over dette, slik at man vet når eget skjønn legges til grunn ved tolkningen. På den andre siden vil det etiske hensynet i studien knytte seg til å vise god henvisningsskikk, slik at leseren har muligheten til å gå tilbake til grunnlaget ved en senere anledning. Dette inngår i vitenskapelig redelighet, som i bunn og grunn omhandler å vise god vitenskapelig praksis. Eksempelvis vil det være vitenskapelig uredelighet om forskeren forfalsker eller endrer datamaterialet, eller har plagiat.

Siden vi benytter dokumentanalyse som metode for å besvare problemstillingen vår, er det viktig at vi ikke publiserer sensitiv informasjon eller informasjon som kan være skadelig for enkeltpersoner eller selskaper. Siden dokumentene som er brukt i besvarelsen av problemstillingen og forskningsspørsmålene er offentlige og tilgjengelige for alle, er det ingen mulighet for oss å frigjøre informasjon som ikke allerede er publisert. Dog må en være forsiktig med måten en fremstiller innholdet i dokumentene, slik at det ikke blir skjevheter.

Her kommer etikkens grunn tilbake, siden etikk handler om hva som er rett og galt. Vedtak og publiseringer som kan være eller er skadelig for enkeltrevisor er allerede blitt anonymisert av Finanstilsynet, og vil derfor ikke forvoldte skade for revisor. Selv om rapporter er anonymiserte, kan det være gjenkjennelig både for saksbehandler, men også fordi det i flere rapporter ikke har blitt anonymisert revisjonskunder og muligheten til å spore tilbake er til stede. Dog anser vi faren ved dette som liten, da en eventuell gjenkjenning uansett ville vært mulig ettersom rapportene er publisert offentlig. Dette er en problemstilling vi som forskere mener er viktig å være klar over og å gjøre en vurdering av. På bakgrunn av dokumentenes stilling anser vi at tekster som vi selv produserer er det vi må ta størst ansvar for når det knytter seg til forskningsetikk. Derfor har vi gjennom våre fortolkninger valgt å støtte oss til oppgavens teoretiske rammeverk når det kommer til analyser og drøfting. Vi har nøye gått gjennom teori for å fremstille kildene på mest mulig etisk riktig måte.

6. Resultater

I dette kapitlet vil vi presentere våre resultater fra forskningen. Kapitlet starter med en presentasjon av resultater fra vår gjennomgang av tilsynsrapporter fra Finanstilsynet, for deretter å presentere resultatet fra vår gjennomgang av tilsynsrapporter fra PCAOB. Dette kapitlet inneholder kun en presentasjon av resultater, mens en nærmere analyse og tolkning av våre resultater fremkommer i kapittel 7. Kapitlet består av tre delkapitler inkludert en oppsummering.

6.1 Resultater fra tilsyn utført av Finanstilsynet

I dette delkapitlet vil vi presentere resultatene fra vår gjennomgang av Finanstilsynets tilsynsrapporter. I vår studie har vi kodet 504 merknader fra Finanstilsynets tilsynsrapporter fra 2006 til 2019, fra til sammen 37 rapporter. Detaljene for koding fremkom i foregående kapittel, og er benyttet for å komme frem til våre resultater.

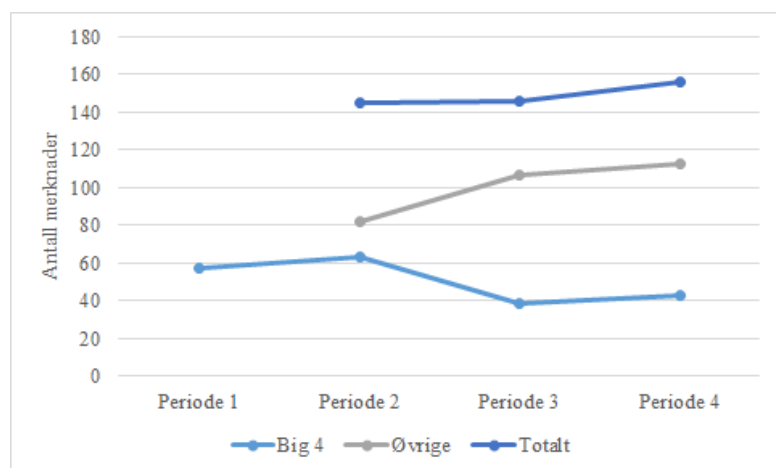
De fleste resultater blir presentert i antall merknader. Siden det er ulike antall selskaper som inngår i Big 4 og øvrige revisjonsselskaper og således ulikt antall merknader, vil vi presentere noen av våre resultater i prosentandeler av totale merknader. Dette for at våre resultater skal blir mest mulig sammenlignbar mellom perioder og mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, og som grunnlag for våre analyser i neste kapittel.

6.1.1 Antall merknader

Som tidligere nevnt har vi tatt utgangspunkt i periodevisinndeling, samt inndeling etter om revisjonsselskapet er Big 4 eller øvrige revisjonsselskaper. Tabell 6 viser en tabellarisk oppstilling av antall merknader vi har registrert fordelt på Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, samt perioder. For lettere å kunne se utviklingen av antall merknader viser figur 8 en grafisk fremstilling av utviklingen av antall merknader for Big 4, øvrige revisjonsselskaper og totalt for alle revisjonsselskapene.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Big 4	57	63	39	43	202
Øvrige		82	107	113	302
Totalt	57	145	146	156	504

Tabell 6. Egen tabell. Oversikt over antall merknader.

Figur 8: Egen figur. Oversikt over utviklingen av antall merknader.

For periode 1 knytter det seg kun merknader til Big 4, og sammenligningsgrunnlaget vil derfor kun være for Big 4 i resterende perioder. Øvrige og totalt vil være avvikende og ikke gi troverdige resultater knyttet til periode 1. For resterende perioder er det data fra elleve revisjonsselskaper i hver periode, og er derfor overførbart mellom periodene. Det vil derfor være grunnlag for sammenligning som vil kunne gi resultater mellom disse periodene.

Resultatene for Big 4 viser en reduksjon av antall merknader fra periode 1 til periode 4, med til sammen 202 merknader. Som det fremgår av figur 8 er reduksjonen ikke lineær.

Nedgangen oppstår fra periode 2 til 3, mens det fra periode 1 til 2, og fra periode 3 til 4 har det vært marginale økninger i antall merknader. For de øvrige revisjonsselskaper har det vært

økning i antall merknader for de tre periodene, med til sammen 302 merknader. Fra periode 3 til periode 4 var økningen svært marginal med kun 4 merknader. For de totale antall merknader ser vi en liten til marginal økning mellom alle årene, som ender på totalt 504 merknader.

Gjennomsnittlig antall merknader for hver rapport er 13,6 merknader på totalnivå, hvorav Big 4 og øvrige revisjonsselskaper har et gjennomsnitt på henholdsvis 12,6 og 14,4 merknader per rapport.

6.1.2 Alvorlighetsgrader

For merknaders alvorlighetsgrader har vi som tidligere beskrevet valgt å kategorisere disse i fem ulike kategorier. Opprinnelig hadde vi kategorien “svært alvorlig brudd”, denne har vi ekskludert fra resultatene våre, siden det ikke under noen perioder oppstod en slik koding. Dette ville eksempelvis være brudd som var så grove at Finanstilsynet valgte å trekke tilbake autorisasjonen til enkelt personer eller selskap. I tabell 7 fremkommer en tabellarisk oppstilling av de alvorlighetsgradene vi har registrert i tilsynsrapportene.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Big 4					
Alvorlig brudd	0	1	0	2	3
Brudd	17	42	14	13	86
Svakhet	40	18	25	25	108
Bemerkning	0	2	0	3	5
Totalt	57	63	39	43	202
Øvrige					
Alvorlig brudd		2	1	4	7
Brudd		23	62	65	150
Svakhet		52	37	41	130
Bemerkning		5	7	3	15
Totalt		82	107	113	302
Totalt					
Alvorlig brudd	-	3	1	6	10
Brudd	17	65	76	78	236
Svakhet	40	70	62	66	238
Bemerkning	-	7	7	6	20
Totalt	57	145	146	156	504

Tabell 7: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på alvorlighetsgrader.

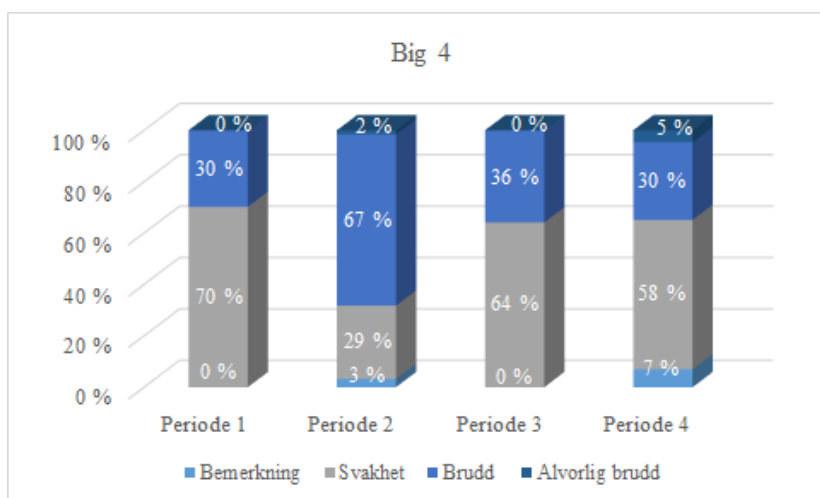
Alvorlige brudd skjer sporadisk gjennom periodene, og dette er ekstremalpunkter som skjer sjeldent og ikke har noe fast mønster for hvorvidt eller når det skjer. Totale alvorlige brudd er på til sammen 10 merknader.

En av de mest hyppige alvorlighetsgradene som vi har kodet er knyttet til “brudd”, som til sammen utgjør 236 av 504 merknader. For Big 4 er det registrert til sammen 86 brudd, mens det for øvrige revisjonsselskaper er registrert 150 brudd.

Den mest hyppige alvorlighetsgraden som er registrert er “svakheter”. Svakheter utgjør til sammen 238 av 504 merknader. For Big 4 er det registrert 108 svakheter, mens det er registrert 130 svakheter for øvrige revisjonsselskaper.

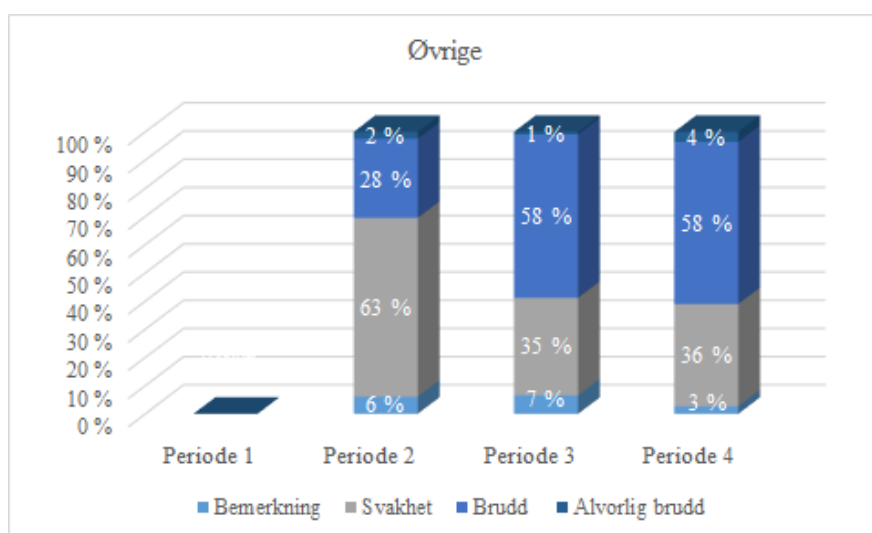
Det neste ytterpunktet er “bemerkning”. Fra tabell 6 ser vi at det knytter seg også her svært få merknader, har ingen fast mønster og skjer veldig sjelden i forhold til de andre alvorlighetsgradene. Til sammen er det totalt 20 bemerkninger, hvor Big 4 har registrert 5 bemerkninger og øvrige revisjonsselskaper 15 bemerkninger.

Siden det er ulikt antall merknader i hver periode er det lettere se utviklingen av alvorlighetsgrader når det presenteres i prosentandeler av totale merknader. Figur 9 og figur 10 illustrerer utviklingen av merknadenes alvorlighetsgrad presentert i prosentandeler for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

Figur 9: Egen figur. Oversikt over utviklingen av alvorlighetsgrader presentert i prosentandeler for Big 4.

Som illustrert i figur 9 er merknadene til Big 4 minst alvorlige i periode 1 med en andel på 30 % brudd og 70 % svakheter. Merknadene er mest alvorlige i periode 2, med til sammen en andel på 69 % for brudd og alvorlige brudd. Sammenlignet med periode 2 er merknader i periode 3 og periode 4 mindre alvorlige, med andeler på henholdsvis 36 % og 35 % for brudd og alvorlige brudd. Ved å sammenligne periode 1 og periode 4 er det vanskelig å vurdere om merknadens alvorlighet er endret. I disse to periodene er andel brudd lik, mens periode 4 har en større andel alvorlige brudd (5 %) som trekker opp merknadenes alvorlighet, men også en større andel bemerkninger (7 %) som vil trekke ned merknadenes alvorlighet. Således kan vi konkludere med at merknader er marginalt mindre alvorlige i siste periode sammenlignet med første periode. Ved å sammenligne periode 1 og 2 med periode 3 og 4 ser vi derimot tydelig at merknadene er mindre alvorlige i de siste to periodene.

Figur 10: Egen figur. Oversikt over utviklingen av alvorlighetsgrader presentert i prosentandeler for øvrige revisjonsselskaper.

Som illustrert i figur 10 er merknadene til øvrige revisjonsselskaper minst alvorlige i periode 2. I denne perioden utgjør brudd og alvorlig brudd en andel på til sammen 30 %, mens svakheter og bemerkninger utgjør til sammen 70 %. For etterfølgende perioder ser man en økning av merknadenes alvorlighetsgrader. I periode 3 utgjør brudd og alvorlig brudd en andel på 59 %, og i periode 4 en andel på 62 %.

6.1.3 Regnskapslinjer

Ved koding av regnskapslinjer har vi benyttet tre hovedkategorier: ingen, balanseposter og resultatposter. Disse er videre delt inn i underkategorier knyttet til regnskapslinjer. Under følger en tabellarisk oversikt over resultater fra vår forskning knyttet til regnskapslinjer fra revisjonsselskapene, i tabell 8. Tabellen viser en oversikt over merknader fordelt på regnskapslinjer, Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

	Big 4	Øvrige	Totalt
Ingen	175	251	426
Balanseposter			
Immaterielle eiendeler	3	6	9
Utsatt skattefordel	0	2	2
Investeringer	4	3	7
Andre aksjer og eiendeler	0	1	1
Utlån	3	3	6
Finansielle eiendeler	2	0	2
Fordringer	0	2	2
Varelager	4	8	12
Kundefordringer	1	1	2
Bank	0	1	1
Eiendeler	0	1	1
Egenkapital	0	4	4
Gjeld	0	1	1
Pensjonsforpliktelse	1	0	1
Tapsavsetning	1	0	1
Innlån	0	1	1
Totalt	19	34	53
Resultatposter			
Inntekter	5	12	17
Varekostnad	1	3	4
Provisjon	0	1	1
Lønn	0	2	2
Avskrivninger	2	1	3
Andre driftskostnader	0	3	3
Nedskrivninger	3	2	5
Renteinntekter	0	1	1
Totalt	11	25	36
Totalt	205	310	515

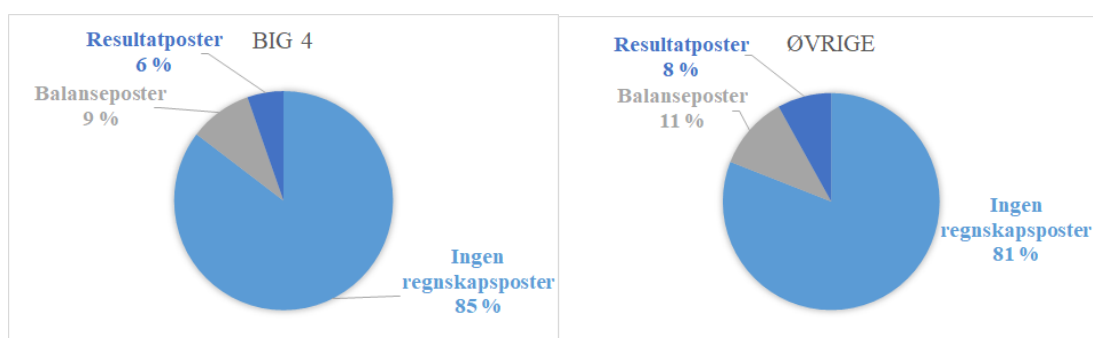
Tabell 8: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på regnskapslinjer.

Ut fra tabell 8 kan vi se at antall merknader knyttet til regnskapslinjer er høyere (515) enn antall merknader totalt (504). Forklaringen er den samme som for underarter. Dette skyldes at det knyttes flere regnskapslinjer til en og samme merknad.

Kategorien “ingen” (426) har flest merknader knyttet til seg, og gjelder både for Big 4 (175) og øvrige revisjonsselskaper (251). Balanseposter er den største kategorien (53) foruten ingen regnskapslinje, og den største underkategorien knytter seg til varelager (4) og investeringer (4) for Big 4 og varelager (8) og immaterielle eiendeler (6) for øvrige revisjonsselskaper. På totalnivå er det flest merknader knyttet til varelager (12) etterfulgt av immaterielle eiendeler (9) og investeringer (7).

Videre kan vi se at det for Big 4 er 19 merknader tilknyttet balanseposter av totalt 53. For øvrige revisjonsselskaper er det 34 merknader. Resultatposter er den minste kategorien (36), hvor den største underkategorien knytter seg til inntekter (17) for både Big 4 (5) og øvrige revisjonsselskaper (12). For Big 4 ser vi at det knytter seg 11 merknader til resultatposter av totalt 36. For øvrige revisjonsselskaper er det 25 merknader.

Figur 11 viser totale merknader fordelt på regnskapsposter presentert i prosentandeler av totale merknader for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Big 4 og øvrige revisjonsselskaper har merknader som ikke er tilknyttet regnskapsposter på henholdsvis 85 % og 81 %. For Big 4 utgjør balanseposter 9 % og resultatposter 6 % av totale merknader, mens for øvrige revisjonsselskaper utgjør balanseposter 11 % og resultatposter 8 %. Således anses det ikke å være vesentlige forskjeller mellom merknader fordelt på regnskapsposter for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

Figur 11: Egen figur. Merknader fordelt på regnskapsposter presentert i prosentandeler, for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper

Tabell 9 viser merknader fordelt på regnskapsposter og perioder. I periode 1 er ingen merknader tilknyttet en regnskapslinje. I periode 2 til periode 4 er antall merknader tilknyttet

ingen regnskapslinje forholdsvis stabil. Ser vi på regnskapslinjer tilknyttet balanseposter er det flest merknader tilknyttet investeringer (5) og immaterielle eiendeler (3) i periode 2. I periode 3 er det flest merknader tilknyttet varelager (5) og egenkapital (4), og periode 4 er det flest merknader tilknyttet varelager (6) og utlån (5). Av resultatposter er det flest merknader tilknyttet inntekter i alle periodene dersom vi ser bort fra periode 1, med en vesentlig økning i antall merknader fra periode 3 til periode 4.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Ingen	57	127	120	122	426
Balanse-					
poster					
Immaterielle eiendeler		3	3	3	9
Utsatt skattefordel			1	1	2
Investeringer		5	1	1	7
Andre aksjer og eiendeler				1	1
Utlån			1	5	6
Finansielle eiendeler		2			2
Fordringer			2		2
Varelager		1	5	6	12
Kundefordringer			1	1	2
Bank				1	1
Eiendeler			1		1
Egenkapital			4		4
Gjeld				1	1
Pensjonsforpliktelse			1		1
Tapsavsetning				1	1
Innlån				1	1
Totalt		11	20	22	53
Resultat-					
poster					
Inntekter		4	3	10	17
Varekostnad		1		3	4
Provisjon				1	1
Lønn			2		2
Avskrivninger		2	1		3
Andre driftskostnader			1	2	3
Nedskrivninger		2	1	2	5
Renteinntekter				1	1
Totalt		9	8	19	36
Totalt	57	147	148	163	515

Tabell 9. Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på regnskapsposter.

6.1.4 Tilsva

Ved koding av tilsvaer har vi benyttet tre kategorier; ingen tilsvaer, enig og uenig. Videre har vi inndelt i perioder, Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Under er det en tabellarisk oppstilling av resultater fra vår forskning knyttet til tilsvaer fra revisjonsselskapene, i tabell 10.

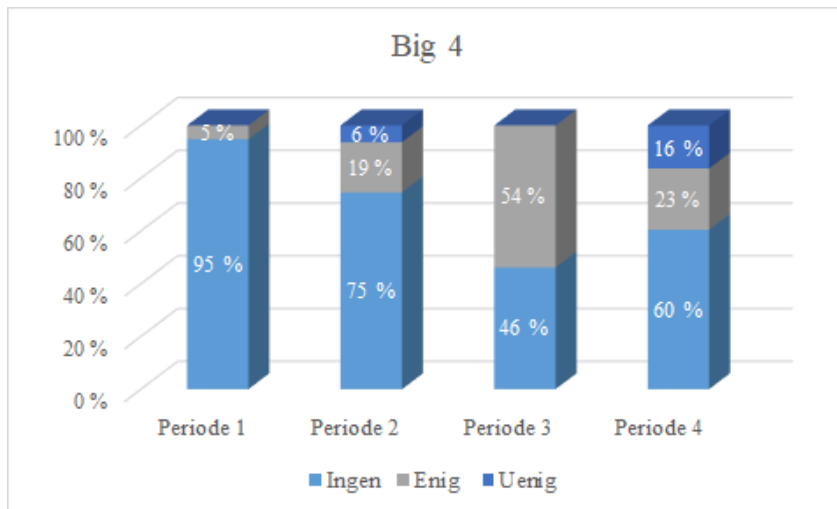
	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Big 4					
Ingen tilsvaer	54	47	18	26	145
Enig	3	12	21	10	46
Uenig	0	4	0	7	11
Totalt	57	63	39	43	202
Øvrige					
Ingen tilsvaer		63	46	74	183
Enig		12	49	34	95
Uenig		7	12	5	24
Totalt		82	107	113	302

Tabell 10: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på tilsvaer.

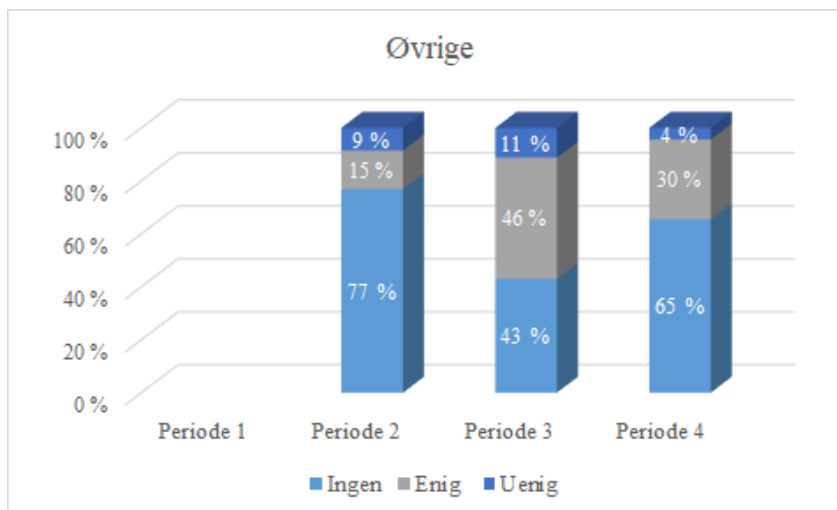
Ut fra tabellen kan vi se at det totalt løper seg ett tilsvaer til hver merknad, men at det knytter seg 176 faktiske uttalelser fra revisjonsselskapene (tilsvarene enig og uenig). Dette er tilsvaer knyttet til både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, på henholdsvis 57 og 119. Det er totalt like mange tilsvaer som merknader (504).

Fra oppstillingen ser vi at for Big 4 oppstår “ingen tilsvaer” mest hyppig (145), etterfulgt av “enig” (46) og til slutt “uenig” (11) fra revisjonsselskapene. Også for øvrige revisjonsselskaper er det tilsvaret “ingen” som oppstår mest hyppig (183), etterfulgt av enighet (95) og til slutt uenighet (24).

Siden det er ulikt antall merknader i hver periode, og dermed noe vanskelig å se utviklingen av tilsvaer, blir utviklingen av tilsvaer presentert som prosentandeler av totale merknader. Dette fremkommer av figur 12 og figur 13 for henholdsvis Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

Figur 12: Egen figur. Utviklingen av tilsvare presentert i prosentandeler, Big 4.

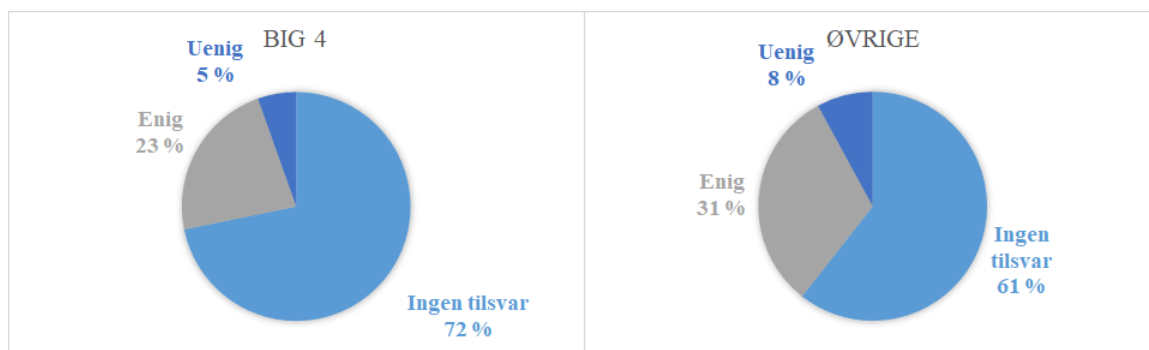

Figur 13: Egen figur. Utviklingen av tilsvare presentert i prosentandeler, øvrige.

I forhold til utviklingen fra periode til periode ser vi ingen tydelige faste mønstre for tilsvare, verken for Big 4 eller øvrige revisjonsselskaper. For Big 4 har andelen av ingen tilsvare redusert fra periode 1 til periode 3, og deretter økt i periode 4. Tilsvaret "enig" har derimot økt fra periode 1 til periode 3, og deretter redusert i periode 4.

Tilsvaret "Uenig" oppstår kun i periode 2 og periode 4, med høyest andel i periode 4. For øvrige revisjonsselskaper fluktuerer både ingen tilsvare, enig og uenig for hver periode. Ved å sammenligne de to første periodene med de to siste periodene ser vi at både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper er mer enige i siste periode, men også mer uenig.

Figur 14 illustrerer andeler merknader fordelt på tilsvarende. Big 4 er enig i 23 % av merknadene, uenig i 5 %, mens hele 72 % hadde ingen tilsvarende. Øvrige revisjonsselskaper er enig i 31 % av merknadene, uenig i 8 %, mens 61 % hadde ingen tilsvarende. Det vil si at øvrige revisjonsselskaper er både enig og uenig i flere av merknadene og har en høyere andel tilsvarende enn Big 4.

Figur 14: Egen figur. Oversikt over tilsvarende presentert i prosentandeler.

Tabell 11 viser oversikten over fordelingen av tilsvarende per tilsynsrapport. Rapportene er sortert etter flest tilsvarende med uenighet. For Big 4 er det tre rapporter med tilsvarende uenig. To av de tre rapportene har et forholdsvis høyt antall merknader per rapport, og ligger over gjennomsnittet for Big 4 som er 12,6 merknader per rapport. For øvrige revisjonsselskaper er det til sammen 10 rapporter med tilsvarende uenig. Syv av de 10 rapportene har et høyt antall merknader per rapport over gjennomsnittet på 14,4 merknader per rapport.

Rapport nr. 17 skiller seg ut med flest tilsvarende med uenig (5) og flest antall merknader (35). Med dette ser vi en viss sammenheng mellom rapportene med tilsvarende uenig og rapporter med et høyt antall merknader. Denne sammenhengen er imidlertid ikke gjennomgående for alle rapportene. Oversikten kan vi videre se i tabell 11, som følger videre av teksten.

Big 4					Øvrige revisjonsselskaper				
Rapport nr.	Enig	Ingen	Uenig	Totalt	Rapport nr.	Enig	Ingen	Uenig	Totalt
1	5	5	5	15	17	9	21	5	35
2	6	9	4	19	18	8		4	12
3	3		2	5	19		4	3	7
4	3	20		23	20	3	12	2	17
5	1	19		20	21	1	6	2	9
6		17		17	22	3	11	2	16
7	10	6		16	23	17		2	19
8		15		15	24	4	6	2	12
9	3	12		15	25	7	14	1	22
10	2	11		13	26	8	10	1	19
11		10		10	27	9	13		22
12	2	7		9	28	6	3		9
13	1	7		8	29		4		4
14	3	5		8	30	3	10		13
15	6			6	31	5	5		10
16	1	2		3	32		11		11
					33	4	9		13
					34	4	20		24
					35	1	12		13
					36		10		10
					37	3	2		5

Tabell 11. Egen tabell. Oversikt over fordeling av tilsvarende per tilsynsrapport.

6.1.5 Nivå

Tabell 12 viser en oversikt over merknader fordelt på nivå, herunder selskapsnivå og oppdragsnivå. Totalt sett er det flest merknader på oppdragsnivå (291). For Big 4 er det 86 merknader på selskapsnivå og 116 merknader på oppdragsnivå. Ser vi på utviklingen fra periode til periode, vil periode 3 skille seg ut med flest merknader på selskapsnivå, sammenlignet med øvrige perioder som har flest merknader på oppdragsnivå.

For øvrige revisjonsselskaper er det 127 merknader på selskapsnivå og 175 merknader på oppdragsnivå. Ser vi på utviklingen vil periode 2 skille seg ut med flest merknader på selskapsnivå, sammenlignet med øvrige perioder som har flest merknader på oppdragsnivå.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Big 4					
Selskapsnivå	17	22	29	18	86
Oppdragsnivå	40	41	10	25	116
Totalt	57	63	39	43	202
Øvrige					
Selskapsnivå		47	40	40	127
Oppdragsnivå		35	67	73	175
Totalt		82	107	113	302

Totalt					
Selskapsnivå	17	69	69	58	213
Oppdragsnivå	40	76	77	98	291
Totalt	57	145	146	156	504

Tabell 12: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på nivå

Figur 15 viser fordelingen av merknader på selskapsnivå og oppdragsnivå for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, presentert i prosentandeler av totale merknader. For Big 4 er 43 % av merknadene på selskapsnivå og 57 % på oppdragsnivå. For øvrige revisjonsselskaper er 42 % av merknadene på selskapsnivå og 58 % på oppdragsnivå.

Figur 15. Egen figur. Oversikt over merknader fordelt på nivå, presentert i prosentandeler.

Tabell 13 viser en oversikt over antall merknader per rapport fordelt på nivå. Av tabellen kan man se om det er sammenheng mellom merknader på selskapsnivå og på oppdragsnivå, herunder om selskaper med mange (få) merknader på selskapsnivå også har mange (få) merknader på oppdragsnivå. Rapportene er sortert etter antall merknader på selskapsnivå, fra flest til færrest.

For Big 4 kan man ikke umiddelbart se en sammenheng mellom de ulike nivåene. Ser vi eksempelvis på de fem rapportene med flest merknader på selskapsnivå, er det kun den femte rapporten som også har antall merknader på oppdragsnivå i det høyeste sjiktet. Ser vi på de fem rapportene med færrest merknader på selskapsnivå, har rapport 12 og 13 også antall merknader på oppdragsnivå i det laveste sjiktet.

Heller ikke for øvrige revisjonsselskaper ser man en tydelig sammenheng mellom nivåene. Ser vi på de fem rapportene med flest merknader på selskapsnivå, har rapport 18 og 21 også merknader på oppdragsnivå i det høyeste sjiktet. Ser vi på de fem rapportene med færrest

merknader på selskapsnivå, har rapport 34 og 35 også merknader på oppdragsnivå i det laveste sjiktet.

Big 4				Øvrige			
Rapport nr.	Selskapsnivå	Oppdrag s- nivå	Totalt	Rapport nr.	Selskapsnivå	Oppdrag s- nivå	Totalt
1	11	8	19	17	13	0	13
2	11	5	16	18	10	12	22
3	9	6	15	19	10	0	10
4	7	1	8	20	9	8	17
5	7	16	23	21	9	26	35
6	7	8	15	22	9	4	13
7	6	0	6	23	8	14	22
8	5	4	9	24	8	4	12
9	4	11	15	25	7	12	19
10	4	16	20	26	6	13	19
11	4	6	10	27	6	7	13
12	3	0	3	28	6	18	24
13	2	3	5	29	5	5	10
14	2	15	17	30	5	11	16
15	2	6	8	31	5	7	12
16	2	11	13	32	4	5	9
Totalt	86	116	202	33	4	7	11
				34	2	3	5
				35	1	3	4
				36	0	9	9
				37	0	7	7
				Totalt	127	175	302

Tabell 13: Egen tabell. Oversikt over antall merknader per rapport fordelt på nivå.

6.1.6 Art

Som nevnt har vi inndelt merknadene i fire ulike revisjonsfaser som vi betegner som merknadsarter. Tabell 14 viser merknader fordelt på merknadsarter, perioder, Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Totalt sett er det flest merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem (247). Deretter kommer merknader tilknyttet innhenting av revisjonsbevis (134), planlegging, risikovurdering og risikohåndtering (94) og avslutning og rapportering med færrest merknader (29).

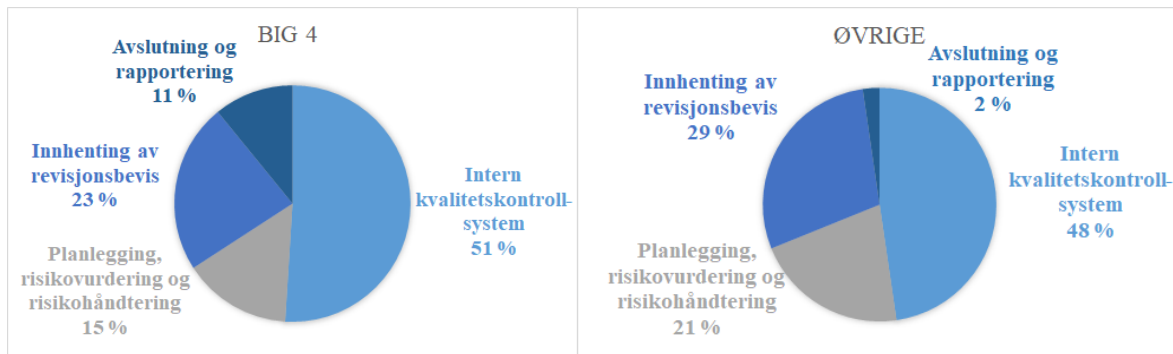
Når vi sammenligner Big 4 med øvrige revisjonsselskaper ser vi at rangeringen av arter fra flest til færrest merknader er lik. Når det gjelder utviklingen for Big 4 ser vi at merknader tilknyttet planlegging, risikovurdering og risikohåndtering er mer enn halvert i periode 3 og 4, sammenlignet med periode 1 og 2. Innhenting av revisjonsbevis skiller seg ut i periode 3 med vesentlig færre merknader sammenlignet med øvrige perioder. Utviklingen for øvrige

revisjonsselskaper viser at innhenting av revisjonsbevis skiller seg ut i periode 2, med vesentlig færre merknader sammenlignet med øvrige perioder. Utover dette har øvrige revisjonsselskaper ingen vesentlige endringer mellom periodene.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Big 4					
Internt kvalitetskontrollsystem	25	30	27	21	103
Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering	9	12	4	5	30
Innhenting av revisjonsbevis	18	15	3	11	47
Avslutning og rapportering	5	6	5	6	22
Totalt	57	63	39	43	202
Øvrige					
Internt kvalitetskontrollsystem		43	49	52	144
Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering		20	19	25	64
Innhenting av revisjonsbevis		17	37	33	87
Avslutning og rapportering		2	2	3	7
Totalt		82	107	113	302
Totalt					
Internt kvalitetskontrollsystem	25	73	76	73	247
Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering	9	32	23	30	94
Innhenting av revisjonsbevis	18	32	40	44	134
Avslutning og rapportering	5	8	7	9	29
Totalt	57	145	146	156	504

Tabell 14: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på arter.

Figur 16 viser en oversikt over merknadsarter fordelt på andeler for Big 4 og for øvrige revisjonsselskaper. Både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper har høyest andel merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem, etterfulgt av innhenting av revisjonsbevis, planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, og til slutt avslutning og rapportering.

Figur 16: Egen figur. Oversikt over merknadsarter fordelt på andeler for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

6.1.7 Underart

Som tidligere beskrevet er hver merknads-art inndelt i underarter. Videre vil vi presentere våre funn fordelt på underarter, samt Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. En merknad kan tilhøre flere underarter. Dermed vil antall merknader tilknyttet underarter være høyere enn antall merknader som tidligere er presentert. Eksempelvis har vi kodet 257 merknader tilknyttet underarter for internt kvalitetskontrollsystem, mens det i utgangspunktet er registrert 247 merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem slik det fremkommer i tabell 7. Dette skyldes at enkelte merknader tilhører flere ulike underarter. Slike tilfeller forekommer det for alle arter fordelt på underarter.

6.1.7.1 Internt kvalitetskontrollsystem

Tabell 15 viser en oppstilling av merknader tilknyttet arten internt kvalitetskontrollsystem, fordelt på underarter, Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Tabellen er rangert fra flest til færrest merknader på totalnivå. Som tabellen viser er det fem underarter som skiller seg ut med flest registrerte merknader; uavhengighet (44), oppdragskontroll (35), dokumentasjon (27), hvitvaskingsloven (27) og aksept- og fortsettelsesvurdering (26).

Sammenligner vi Big 4 og øvrige revisjonsselskaper ser vi en sammenheng av underarter med flest merknader. I tillegg til de fem underartene nevnt ovenfor, har Big 4 underarten IKT et forholdsvis høyt antall merknader (10).

	Big 4	Øvrige	Totalt
Uavhengighet	17	27	44
Oppdragskontroll	16	19	35
Dokumentasjon	10	17	27
Hvitvaskingsloven	10	17	27
Aksept- og fortsettelsesvurdering	13	13	26
IKT	10	4	14
Intern kvalitetskontroll	7	7	14
Utdanning	1	8	9
Årsrapportering	4	4	8
Overvåking	1	7	8
Taushetsplikt	1	6	7
Organisering av selskapet	2	5	7
Utpeking av oppdragsansvarlig revisor	2	4	6
Kvalitetssikring av oppdragsansvarlig revisor	3	3	6
Sammensetning av oppdragsteam	2	3	5
Konsultasjon	1	4	5
Rotasjon	1	3	4
Håndtering av informasjon	3	0	3
Engasjementsbrev	1	0	1
Klager og beskyldninger	0	1	1
Totalt	105	152	257

Tabell 15: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten internt kvalitetskontrollsystem fordelt på underarter.

Siden Big 4 og øvrige revisjonsselskaper har ulikt antall merknader er det lettere å sammenligne disse to ved å se på andeler av totale merknader. Tabell 16 viser en oversikt over merknader for internt kvalitetskontrollsystem fordelt på underarter, presenter i prosentandeler. Her ser vi at prosentandelene for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper er forholdsvis like.

	Big 4	Øvrige	Totalt
Uavhengighet	16 %	18 %	17 %
Oppdragskontroll	15 %	13 %	14 %
Dokumentasjon	10 %	11 %	11 %
Hvitvaskingsloven	10 %	11 %	11 %
Aksept- og fortsettelsesvurdering	12 %	9 %	10 %
IKT	10 %	3 %	5 %
Intern kvalitetskontroll	7 %	5 %	5 %
Utdanning	1 %	5 %	4 %
Årsrapportering	4 %	3 %	3 %
Overvåking	1 %	5 %	3 %
Taushetsplikt	1 %	4 %	3 %
Organisering av selskapet	2 %	3 %	3 %
Utpeking av oppdragsansvarlig revisor	2 %	3 %	2 %
Kvalitetssikring av oppdragsansvarlig revisor	3 %	2 %	2 %
Sammensetning av oppdragsteam	2 %	2 %	2 %

Konsultasjon	1 %	3 %	2 %
Rotasjon	1 %	2 %	2 %
Håndtering av informasjon	3 %	0 %	1 %
Engasjementsbrev	1 %	0 %	0 %
Klager og beskyldninger	0 %	1 %	0 %
Totalt	100 %	100 %	100 %

Tabell 16: Egen tabell. Oversikt merknader for arten internt kvalitetskontrollsystem fordelt på underarter, presenter i prosentandeler.

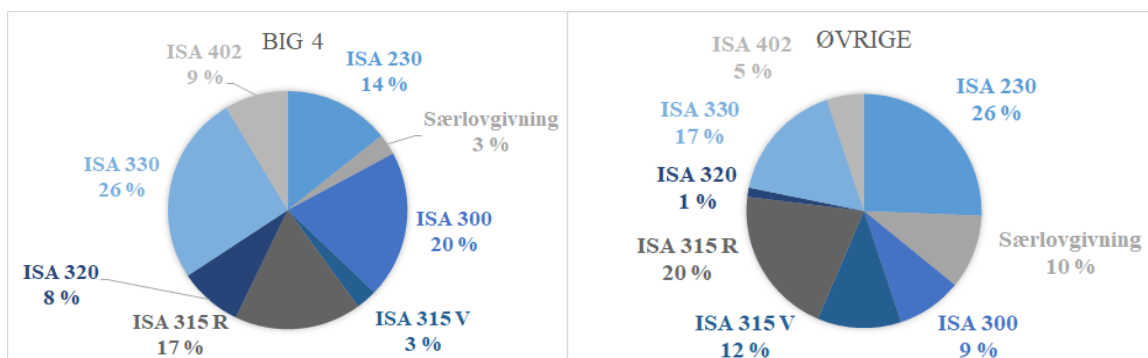
6.1.7.2 Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering

Tabell 17 presenterer merknader tilknyttet arten planlegging, risikovurdering og risikohåndtering fordelt på underarter, samt Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Til sammen er det registrert 113 merknader fordelt på underartene. På totalnivå er det flest merknader knyttet til ISA 230 dokumentasjon (25), ISA 315 risikovurdering (22) og ISA 330 risikohåndtering (22). For Big 4 og øvrige revisjonsselskaper ser vi variasjoner i fordeling av antall merknader per underart. Big 4 har flest merknader knyttet til ISA 330 risikohåndtering (9), ISA 300 planlegging (7) og ISA 315 risikovurdering (6), mens øvrige revisjonsselskaper har flest merknader knyttet til ISA 230 dokumentasjon (20), ISA 315 risikovurdering (16) og ISA 330 risikohåndtering (13).

	Big 4	Øvrige	Totalt
ISA 230 Dokumentasjon	5	20	25
Særlovgivning	1	8	9
ISA 300 Planlegging	7	7	14
ISA 315 Virksomhetsforståelse	1	9	10
ISA 315 Risikovurdering	6	16	22
ISA 320 Vesentlighet	3	1	4
ISA 330 Risikohåndtering	9	13	22
ISA 402 Bruk av serviceorganisasjoner	3	4	7
Totalt	35	78	113

Tabell 17: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten planlegging, risikovurdering og risikohåndtering fordelt på underarter.

Figur 17 viser en oversikt over merknader for arten planlegging, risikovurdering og risikohåndtering fordelt på underarter, presentert i prosentandeler av totale merknader. Av figuren fremkommer det største differanser mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper for underartene ISA 330 Risikohåndtering, ISA 300 Planlegging og ISA 230 Dokumentasjon.

Figur 17. Egen figur. Oversikt over merknader for arten Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering fordelt på underarter, presentert i prosentandeler.

6.1.7.3 Innhenting av revisjonsbevis

Tabell 18 viser en oppstilling av merknader tilknyttet arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter. Til sammen er det registrert 157 merknader fordelt på underartene. På totalnivå er det flest merknader tilknyttet underartene ISA 500 revisjonsbevis (52) og ISA 230 dokumentasjon (44). Deretter kommer ISA 520 analytiske handlinger (12) og ISA 540 regnskapsestimater (11). Resterende underarter på totalnivå har færre enn 10 merknader.

For både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper er det ISA 230 dokumentasjon og ISA 500 revisjonsbevis som dominerer med flest merknader. Big 4 har aller flest merknader tilknyttet ISA 230 dokumentasjon (20) deretter ISA 500 revisjonsbevis (14) og ISA 540 regnskapsestimater (4). For Big 4 har resterende underarter to eller færre merknader.

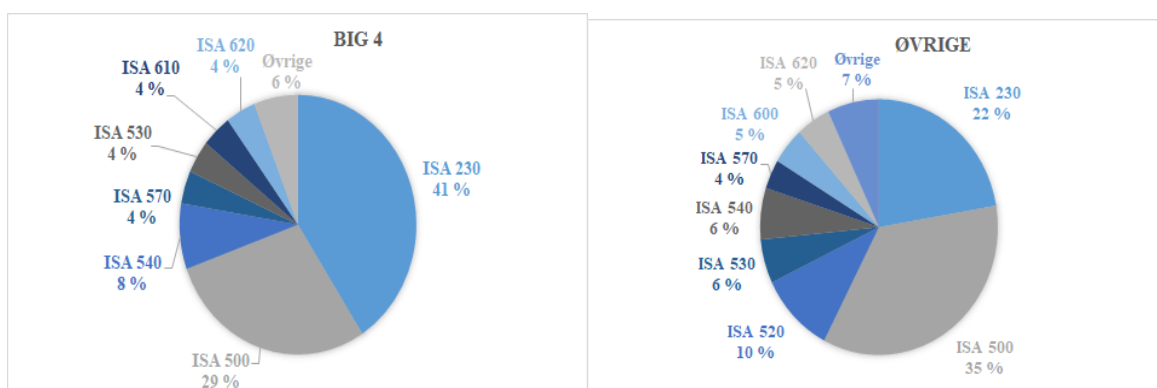
Øvrige revisjonsselskaper har flest merknader tilknyttet ISA 500 revisjonsbevis (38), deretter ISA 230 (24) og ISA 520 analytiske handlinger (11). For øvrige revisjonsselskaper har resterende underarter færre enn ti merknader.

	Big 4	Øvrige	Totalt
ISA 230 Dokumentasjon	20	24	44
Bokføringsregelverket	0	1	1
ISA 500 Revisjonsbevis	14	38	52
ISA 501 Revisjonsbevis - utvalgte poster	0	2	2
ISA 510 Inngående balanse	0	1	1
ISA 520 Analytiske handlinger	1	11	12
ISA 530 Stikkprøver	2	6	8
ISA 540 Regnskapsestimater	4	7	11
ISA 550 Nærstående transaksjoner	0	3	3
ISA 560 Hendelser etter balansedagen	1	0	1
ISA 570 Fortsatt drift	2	4	6

ISA 580 Skriftlige uttalelser	0	0	0
ISA 600 Konsernrevisjon	1	5	6
ISA 610 Bruk av interne revisorers arbeid	2	1	3
ISA 620 Bruk av arbeid til en ekspert	2	5	7
Totalt	49	108	157

Tabell 18: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter.

Figur 18 viser en oversikt over merknader for arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter, presentert i prosentandeler av totale merknader. Av figuren fremkommer det størst differanser mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper for underartene ISA 230 Dokumentasjon, ISA 520 Analytiske handlinger og ISA 500 Revisjonsbevis.

Figur 18. Egen figur. Oversikt over merknader for arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter, presentert i prosentandeler

6.1.7.4 Avslutning og rapportering

Tabell 19 viser en oversikt over merknader tilknyttet arten avslutning og rapportering fordelt på underarter. Til sammen er det registrert 30 merknader. Underarten nummerert brev skiller seg klart ut med flest merknader både på totalnivå, for Big 4 og for øvrige revisjonsselskaper. På totalnivå er det til sammen 14 merknader tilknyttet nummerert brev. Deretter kommer ISA 700 konklusjon og rapportering (7). De øvrige underartene har 3 eller færre merknader.

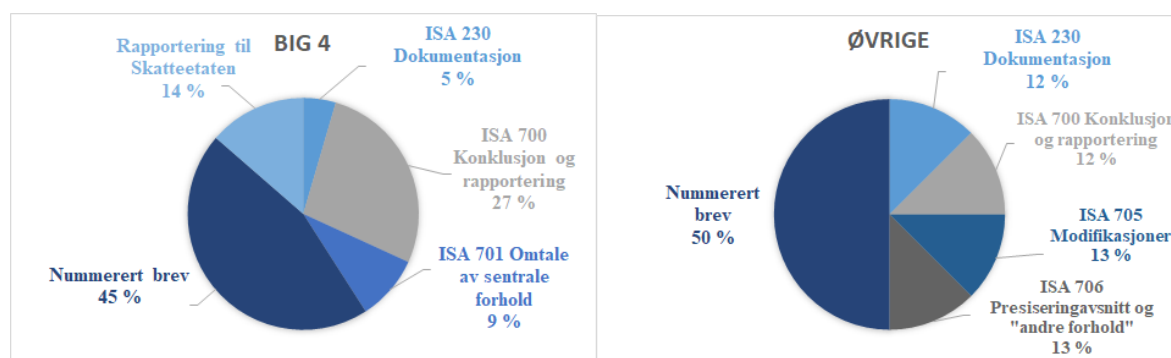
Big 4 har 10 merknader tilknyttet underarten nummerert brev. Underarten ISA 700 konklusjon og rapportering har nest flest merknader (6), deretter underarten rapportering til Skatteetaten (3). Øvrige underarter har færre enn tre merknader.

Øvrige revisjonsselskaper har 4 merknader tilknyttet underarten nummerert brev. Øvrige underarter har 1 eller 0 merknad.

	Big 4	Øvrige	Total
ISA 230 Dokumentasjon	1	1	2
ISA 700 Konklusjon og rapportering	6	1	7
ISA 701 Omtale av sentrale forhold	2	0	2
ISA 705 Modifikasjoner	0	1	1
ISA 706 Presiseringsavsnitt og avsnitt om "andre forhold"	0	1	1
Nummerert brev	10	4	14
Rapportering til Skatteetaten	3	0	3
Totalt	22	8	30

Tabell 19: Egen tabell. Oversikt over merknader for arten avslutning og rapportering fordelt på underarter.

Figur 19 viser en oversikt over merknader for arten innhenting av revisjonsbevis fordelt på underarter, presentert i prosentandeler av totale merknader. Av figuren fremkommer det endel differanser i andeler mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Siden det er relativt få merknader tilknyttet avslutningsfasen vil små variasjoner i antall merknader gi store utslag.

Figur 19. Egen figur. Oversikt over merknader for arten avslutning og rapportering fordelt på underarter, presentert i prosentandeler

6.2 Resultater fra tilsyn utført av PCAOB

I dette delkapitlet vil vi presentere resultatene fra vår gjennomgang av PCAOBs tilsynsrapporter. Delkapitlet vil kun inneholde en oppsummering av de funnene som er gjort, mens en analyse av disse funnene vil presenteres i kapittel 7. I vår forskning har vi kodet 22 merknader fra PCAOBs tilsynsrapporter fra 2008 til 2018, til sammen 13 rapporter. Detaljene for koding fremkommer i foregående kapittel, og er benyttet for å komme frem til våre funn.

6.2.1 Antall merknader

Tabell 20 viser en oversikt over antall merknader fordelt på perioder. Det er registrert til sammen 22 merknader, der periode 2 skiller seg ut med flest merknader (14), og periode 1 med ingen merknader. Her vil vi påpeke at periode 1 består av kun én rapport, og er dermed ikke direkte sammenlignbar mot øvrige perioder. Periode 3 og periode 4 er på henholdsvis 3 og 5 merknader. Videre ser vi en nedadgående trend i antall merknader for periode 3 og 4, sammenlignet med periode 2.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Big 4	0	14	3	5	22

Tabell 20: Egen tabell. Oversikt over antall merknader.

Som nevnt består forskningsdataen av 13 tilsynsrapporter. Herav er 5 rapporter uten merknader. Totalt er gjennomsnittlige merknader per rapport på 1,7. Fordelt på periode er gjennomsnittlige merknader i periode 1 på 0 merknader, i periode 2 er snittet 3,5 merknader, mens i periode 3 og 4 er snittet på henholdsvis 0,75 og 1,25 merknader.

6.2.2 Art

Tabell 21 viser en oversikt over merknader fordelt på art. Totalt sett er det flest merknader knyttet til arten “øvrige revisjonsbevis” (14), fordelt på periode 2 (11) og periode 4 (3). Antall merknader knyttet til arten “revisjon av interne kontroller” har til sammen 8 merknader som er jevnt fordelt mellom periode 2 (3), periode 3 (3) og periode 4 (2).

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Revisjon av interne kontroller	0	3	3	2	8
Øvrige revisjonsbevis	0	11	0	3	14
Totalt	0	14	3	5	22

Tabell 21: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på art.

Tabell 22 viser en oversikt over merknader knyttet til arten “øvrige revisjonsbevis” fordelt på underarter. De fleste merknader er ikke relatert til en underart (9), mens 3 merknader er tilknyttet estimer og virkelig verdimåling og 2 merknader er tilknyttet analytiske handlinger.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Ingen	0	7	0	2	9
Analytiske handlinger	0	2	0	0	2
Estimater og virkelig verdimåling	0	2	0	1	3
Total	0	11	0	3	14

Tabell 22: Egen tabell. Oversikt over merknader knyttet til arten "Øvrige revisjonsbevis" fordelt på underarter.

6.2.3 Regnskapslinje

Tabell 23 viser en oversikt over merknader fordelt på regnskapslinje. Én merknad kan knyttes til flere regnskapslinjer. Dette er årsaken til at oversikten viser flere merknader enn tidligere oppgitt. Totale merknader fordelt på regnskapslinje er dermed 27.

Totalt er det flest merknader tilknyttet balanseposter (21). Av balansepostene er de fleste merknadene knyttet til underverdiene kundefordringer (6), eiendeler (6) og driftsmidler (4). For merknader som er tilknyttet underverdien "eiendeler", er det ikke nærmere spesifisert hvilke eiendeler dette gjelder. Totalt er det 5 merknader tilknyttet resultatposter, der alle er relatert til regnskapslinjen inntekter. I tillegg er det 1 merknad som ikke er tilknyttet en regnskapslinje.

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4	Totalt
Ingen	0	1	0	0	1
Balanseposter					
Anleggsmidler	0	1	0	0	1
Driftsmidler	0	2	0	2	4
Finansielle eiendeler	0	0	0	1	1
Varelager	0	1	1	0	2
Kundefordringer	0	5	1	0	6
Kontanter	0	1	0	0	1
Eiendeler	0	2	2	2	6
Totalt	0	12	4	5	21
Resultatposter					
Inntekter	0	5	0	0	5
Totalt	0	5	0	0	5
Totalt	0	18	4	5	27

Tabell 23: Egen tabell. Oversikt over merknader fordelt på regnskapslinjer.

6.3 Oppsummering

Våre resultater fra Finanstilsynets tilsynsrapporter viser at Big 4 har økt antall merknader i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn, og merknadene er blitt mindre alvorlig i denne perioden. Øvrige revisjonsselskaper har derimot redusert antall merknader i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn, og merknadene er blitt mer alvorlig i denne perioden. Øvrige revisjonsselskaper har et gjennomsnittlig høyere antall merknader per tilsyn, sammenlignet med Big 4.

De fleste merknader er ikke relatert til regnskapsposter. Av merknader som er relatert til regnskapsposter er de fleste merknadene tilknyttet balanseposter. Dette er sammenfallende for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

De fleste merknader har ingen tilsvarende. Av merknader med tilsvarende er det flest merknader med enighet og færrest merknader med uenighet. Utviklingen viser en økning av tilsvarende for de siste to periodene, sammenlignet med de to første periodene. Videre viser våre resultater at tilsynsrapporter med tilsvarende uenig har et høyt antall merknader per rapport, og ligger over gjennomsnittet.

I forhold til nivå viser våre resultater at det er en noe høyere andel merknader på oppdragsnivå, enn selskapsnivå. Våre resultater viser ingen sammenheng mellom merknader på selskapsnivå og på oppdragsnivå, herunder om selskaper med mange (få) merknader på selskapsnivå også har mange (få) merknader på oppdragsnivå.

Når det gjelder revisjonsfaser viser våre resultater flest merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem etterfulgt av fasen for innhenting av revisjonsbevis, planleggingsfasen og færrest merknader tilknyttet avslutningsfasen.

Våre resultater fra PCAOBs tilsynsrapporter viser en reduksjon av antall merknader for Big 4 i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. De fleste merknadene er relatert til arten øvrige revisjonsbevis, men også noen merknader er relatert til arten revisjon av interne kontroller. Av merknader som er tilknyttet regnskapsposter er det flest merknader tilknyttet balanseposter.

7. Analyse

I det følgende kapittel vil vi analysere og tolke de empiriske resultatene fra vår forskning opp mot våre seks forskningsspørsmål. Vi vil drøfte våre funn opp mot teori fra forhenværende kapitler. Kapitlet består av seks delkapittel. Vi vil her diskutere hvordan revisjonskvaliteten har endret seg gjennom periodene etter innføring av krav til uavhengig tilsyn, sammenligne revisjonskvaliteten mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, samt sammenligne funn fra Finanstilsynet med funn fra PCAOB.

I noen tilfeller har vi fått få signifikante resultater, og kan relateres til antallet observasjoner. Datautvalget vårt består av 37 merknadsrapporter og 504 merknader, men det anbefales at dette er noe høyere for å kunne forklare sammenhenger bedre. Likevel ser vi en rekke sammenhenger mellom variablene.

7.1 Forskningsspørsmål 1

I dette delkapitlet vil vi analysere og tolke våre resultater opp mot forskningsspørsmål 1:

“Er revisjonskvaliteten forbedret i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn?”

7.1.1 Revisjonskvaliteten for Big 4

Slik det fremkommer i forrige kapitlet har Big 4 en reduksjon i antall merknader i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. I tillegg har merknadene blitt mindre alvorlige over denne perioden. Dette indikerer at Big 4 har en forbedring av revisjonskvaliteten i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Våre funn er i henhold til forventning, siden formålet med innføring av krav til uavhengige tilsyn var å forbedre revisjonskvaliteten. Således kan man si at iverksatte tiltak, herunder regulatoriske endringer som innføring av krav til uavhengige tilsyn, synes å ha vært formålstjenlig for de fire store revisjonsselskapene.

Våre funn er også sammenfallende med tidligere studier både i Norge og i utlandet som viser at tilsyn har ført til bedre revisjonskvalitet. Blant annet er det fellesnevner med våre funn og en tilsvarende studie utført i USA for Big 4 (Church og Shefchik, 2011). Dette studiet viser i likhet med våre funn en reduksjon i antall merknader for Big 4, herunder merknader fra PCAOB. I motsetning til våre funn, viste det amerikanske studiet en lineær nedadgående trend i antall merknader fra PCAOB. I dette studiet var også reduksjonen i antall merknader større fra første til siste periode med 48 % reduksjon, sammenlignet med vår forskning som viser en reduksjon på 24,5 %. Dette kan være en indikasjon på at tilsynsarbeid har bedre effekt på revisjonskvaliteten i USA sammenlignet med Norge. En nærmere sammenligning

av merknader fra Finanstilsynet og merknader fra PCAOB blir analysert under forskningsspørsmål 6. Der fremkommer også en analyse av utviklingen av revisjonskvaliteten for de enkelte revisjonsselskapene som inngår i Big 4.

7.1.2 Revisjonskvaliteten for øvrige revisjonsselskaper

For øvrige revisjonsselskaper viser våre funn at antall merknader har økt i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. I tillegg har merknadene blitt mer alvorlige i denne perioden. Dette er en indikasjon på at revisjonskvaliteten for øvrige revisjonsselskaper er blitt dårligere i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Formålet om å forbedre revisjonskvaliteten ved å innføre krav til avhengige tilsyn synes dermed ikke å være oppnådd for øvrige revisjonsselskaper. Iverksatte tiltak med formål om å forbedre revisjonskvalitet synes således å ha hatt motsatt effekt og forverret revisjonskvaliteten for øvrige revisjonsselskaper. Disse funnene synes å være oppsiktsvekkende.

Som beskrevet i kapittel 2.2.4 er det teorier som sier at de fire store revisjonsselskapene kan bidra til høyere revisjonskvalitet enn øvrige revisjonsselskaper, som følge av blant annet selskapets kapital, økonomiske faktorer og omdømme. Våre funn støtter denne teorien, da våre funn viser at Big 4 har færre gjennomsnittlige antall merknader per tilsyn enn øvrige revisjonsselskaper, som er en indikasjon på at Big 4 har bedre revisjonskvalitet enn øvrige revisjonsselskaper.

Til tross for dette, synes vi funnene om at øvrige revisjonsselskaper har dårligere revisjonskvalitet enn Big 4 og at øvrige revisjonsselskaper har en negativ utvikling av revisjonskvalitet er overraskende. Både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper reviderer foretak av allmenn interesse, som er årsaken for at disse revisjonsselskapene er underlagt periodiske kvalitetskontroller hvert tredje år. Når vi sammenligner klientporteføljer, er de vesentlig forskjellig for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Øvrige revisjonsselskapet reviderer langt færre foretak av allmenn interesse og færre risikobaserte oppdrag, og vil sådan være eksponert for mindre komplekse problemstillinger tilknyttet revisjonen. Finanstilsynets utvalg av kontrolloppdrag er etter risikobasert tilnærming. Det kan tenkes at tilsynsprosessen kan være mer forutsigbar for øvrige revisjonsselskaper, da det i noen tilfeller kan være lettere å vurdere hvilke oppdrag som er sannsynlige kandidater for tilsyn, enn for Big 4. Det vil derfor være nærliggende å tro at tilsynsprosessen er mindre omfattende for øvrige revisjonsselskaper, og dermed med færre merknader som indikerer bedre revisjonskvalitet.

Som beskrevet i kapittel 2.3 er det mange faktorer som påvirker revisjonskvaliteten. Det er vanskelig å vurdere hvorfor revisjonskvaliteten er forverret for øvrige revisjonsselskaper, til tross for at det er iverksatt tiltak for å forbedre revisjonskvaliteten. Her kan det være mange underliggende faktorer som spiller inn. Som det fremkommer av rammeverkene i kapittel 2.3 påvirkes revisjonskvaliteten av blant annet forhold som kompetanse, erfaring, arbeidskulturen i revisjonsselskapet, “tone at the top”, tid, kapasitet, ressurser, personlig egenskaper hos revisor som profesjonell skepsis og uavhengighet. Videre kan det stilles spørsmål til om dagens krav til revisjonskvalitet, herunder underlagte lovkrav for revisjonen, er rettet mot store revisjonsselskaper, og i mindre grad tilpasset øvrige revisjonsselskaper. Gjeldende krav til revisjonen er svært omfattende, og det er mange krav som må oppfylles for hvert enkelt oppdrag uavhengig av oppdragets størrelse. Mindre revisjonsselskaper har ofte færre oppdrag samt oppdrag av mindre størrelse sammenlignet med Big 4, og har ikke samme økonomiske forutsetninger. Er mindre revisjonsselskaper i stand til å oppfylle alle lovkrav, særlig med tanke på tid, kapasitet og kompetanse, og samtidig ha lønnsom drift? Kanskje er kostnadsbesparelser årsaken til en negativ utvikling av revisjonskvaliteten.

Når det gjelder revisjonskvalitet er det som oftest fokus på de fire store revisjonsselskaper. De fleste studier er relatert til Big 4, både i forhold til revisjonskvalitet og tilsynsarbeid. Det er få studier som sier noe om revisjonskvalitet og tilsynsarbeid for mindre revisjonsselskaper. Også i media er det revisjonskvaliteten til de fire store som oftest blir omtalt. Vi mener at våre funn relatert til øvrige revisjonsselskaper indikerer et behov for økt fokus på revisjonskvaliteten til revisjonsselskaper av mindre størrelse. Vi ser at iverksatte tiltak for å forbedre revisjonskvaliteten har vært formålstjenlig for Big 4, men at tiltakene ikke har hatt effekt for øvrige revisjonsselskaper. Heller tvert imot. Således ønsker vi at våre funn kan bidra til økt fokus på forbedring av revisjonskvalitet for øvrige revisjonsselskaper, da våre funn viser at behovet synes å være størst for disse revisjonsselskapene. Nå som man ser at tiltakene har hatt effekt for Big 4, både gjennom våre funn og flere andre studier, er neste steg å se hvilke tiltak som kan iverksettes for at revisjonskvaliteten blant mindre revisjonsselskaper også skal forbedres.

Videre i våre analyser vil vi forsøke å se noen av våre funn mot potensielle underliggende årsaker til at de ulike typer merknadene oppstår. Hovedfokuset vil likevel være rettet mot hvordan revisjonskvaliteten er, og hvordan den har endret seg i perioden etter innføring av

krav til uavhengige tilsyn.

7.2 Forskningsspørsmål 2

I dette delkapitlet vil vi analysere og tolke våre resultater opp mot forskningsspørsmål 2:

“Hvordan er kvaliteten på revisjonen av ulike regnskapsposter?”

Som presentert i kapittel 6 er det flest merknader som knytter seg til ingen regnskapsposter.

For de merknader som knytter seg til balanseposter er det flest merknader knyttet til varelager, immaterielle eiendeler og investeringer, mens for resultatposter er det flest merknader knyttet til inntekter og nedskrivninger.

7.2.1 Balanseposter

Immaterielle eiendeler og investeringer er estimatposter. Erfaringsmessig vet vi at estimatposter knytter seg til stor risiko, det kan derfor knyttes en link mellom vanskelighetsgrad, skjønn og erfaring og feil i immaterielle eiendeler og investeringer. Immaterielle eiendeler er i henhold til NRS omtalt som ikke-pengeposter som ikke har fysisk substans som er identifiserbare og kontrolleres av foretaket slik at de representerer fremtidig økonomiske fordeler tilhørende selskapet. Med dette menes det at selskapet må gjøre en begrunnet vurdering av sannsynligheten. Pålitelig måling vil derfor være diskuterbar, og på bakgrunn av dette kan balanseposten være gjenstand for hyppigere feil og derfor merknader fra uavhengige tilsynsorganer.

For varelager kan det være tilknyttet stor risiko, og størrelsen på regnskapsposten kan være vesentlig. For en produksjonsbedrift kan varelager utgjøre langt over 50% av balansen, og kan være en omfattende post. Varelagerposten inneholder også estimer av ukuransavsetning. En kombinasjon av varelagerets størrelse og innhold av estimat gjør den ofte til en vesentlig post i regnskapet, som har høy risiko. Siden varelager har en forhøyet risiko for bevisste og ubevisste feil er det særlig viktig at revisor er til stede, deltakende og at revisjonskvaliteten generelt er god. Verdsettelsen av varelager forutsetter også gode kalkyler, og derfor vil forståelse for utvikling og bransje er nødvendig for å opprettholde den gode revisjonskvaliteten. I tillegg har varelagerposten særskilte krav i forhold til varetellinger. Dette er faktorer som kan forklare at merknadene til akkurat denne posten er skjer hyppigere i forhold til de andre regnskapsposter.

7.2.2 Resultatposter

Nedskrivninger er beregnet som nåverdien av estimerte kontantstrømmer. Dette betyr at det ofte estimeres kontantstrømmer knyttet til fremtidig bruk av vurderingsenheten og ut fra dette knyttes det en utrangeringsverdi. Eller så kalkulerer man nåverdien av kontantstrømmene med en egnet diskonteringsrente. Denne prosessen knytter seg til en stor vanskelighetsgrad, mengder med skjønn og erfaring fra tidligere. Dette er tre faktorer som gjør at denne resultatposten kan være gjenstand til feil og dermed merknader fra tilsyn.

I likhet med de øvrige regnskapspostene beskrevet over, er inntekter tilknyttet høy risiko. Ofte er det utfordrende å kontrollere at alle inntekter er kommet med i regnskapet. I tillegg er regnskapsmanipulering og oppblåsing av inntekter et kjent fenomen og et problem knyttet til flere finansskandaler. Dette for å kunne gi ledelsen økonomiske fordeler, eller for å skjule selskapets situasjon for allmennheten. Derfor er det viktig at en innehar god forståelse for det som rapporteres og for bransjen selskapet opererer i. Det er mange grunner til at en ønsker å manipulere regnskap og skjer når ledere overlagt bruker sitt skjønn ved utarbeidelse av den finansielle rapporteringen, for å påvirke dette på en måte som er formålstjenlig. I tillegg til det som er nevnt ovenfor er det flere ting som kan føre til at manipulasjon forekommer: Intensivkontrakter, kapitalmarkedshendelser, endringer i ledelsen, økonomiske vanskeligheter og endringer i regnskapsreglene. Dersom revisor ikke har god nok kontroll knyttet til inntekter vil dette kunne føre til feil. Det er flere faktorer som kan bidra til dette, som for eksempel uoversiktlig selskapsstruktur. Siden inntekter er en såpass stor del av resultatet og kan være en omfattende regnskapspost, vil det være større sannsynlighet for at det knytter seg feil til denne regnskapsposten. Ut fra dette resonnementet ser vi at det naturlig nok vil kunne oppstå feil knyttet til inntekter og dermed merknader fra Finanstilsynet.

7.2.3 Regnskapsposter med høy risiko

Ut fra drøftingen ovenfor kan vi se at det knytter seg flere merknader til de regnskapsposter som det knyttes selvstendige vurderinger og skjønn til kontra de som ikke knyttes til dette. Det er også flere merknader til de poster som er mer komplekse og har et større omfang enn de som er av mindre størrelse. En fellesnevner er regnskapsposter med høy risiko. Dette indikerer lavere kvalitet på revisjonen av regnskapsposter med høy risiko. For å revidere regnskapsposter med høy risiko kreves det at revisor har god kompetanse og profesjonell skepsis. En årsak til mange merknader knyttet til disse regnskapspostene kan dermed være at revisor ikke har tilstrekkelig kompetanse eller tilstrekkelig profesjonell skepsis som kreves.

Vi ser for øvrig ingen signifikant forskjell på øvrige revisjonsselskaper og Big 4 knyttet til dette.

7.2.4 Utvikling av kvaliteten på revisjon av regnskapsposter

Som konkludert under forskningsspørsmål 1 har Big 4 forbedret revisjonskvaliteten, som følge av en reduksjon av antall merknader i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Sett dette opp mot regnskapsposter er reduksjon av antall merknader relatert til merknader uten regnskapsposter, samt balanseposter. Således kan vi si at kvaliteten på revisjonen av balanseposter og forhold som ikke er tilknyttet balanseposter synes å være forbedret. Merknader tilknyttet resultatposter er forholdsvis uendret, da Big 4 kun har merknader tilknyttet resultatposter i periode 2 og 4. Således kan vi ikke si noe om utviklingen av kvaliteten på revisjon av resultatposter.

Som konkludert med under forskningsspørsmål 1 har øvrige revisjonsselskaper redusert revisjonskvaliteten, som følge av en økning av antall merknader i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Ser vi denne økning opp mot regnskapsposter, ser vi at både merknader tilknyttet balanseposter, resultatposter og merknader som ikke er tilknyttet regnskapsposter er økt. Således kan vi si at kvaliteten på revisjon av balanseposter, resultatposter og forhold som ikke er tilknyttet regnskapsposter er redusert.

7.2.5 Tidligere forskning

Dersom vi sammenligner våre funn mot tilsvarende forskning i USA, ser vi flere likheter. Fellesnevneren med vår forskning og studier utført av Hermanson, Houston og Rice (2007) og Church og Shefchik (2011) er at det er flest merknader tilknyttet inntekter. I tillegg er det flere merknader tilknyttet balanseposter enn resultatposter, og at de fleste balansepostene gjelder immaterielle eiendeler, investeringer og varelager. Dette er også sammenfallende med de nevnte studiene. Derimot viser vår forskning at de fleste merknader ikke er tilknyttet regnskapsposter. Siden PCAOBs tilsynsrapporter ikke inneholder merknader tilknyttet selskapets interne kvalitetskontroller er det naturlig at de fleste merknadene fra PCAOB er tilknyttet spesifikke regnskapsposter.

7.3 Forskningsspørsmål 3

I dette delkapitlet vil vi analysere og tolke våre resultater opp mot forskningsspørsmål 3:

“Blir revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvalitet reflektert gjennom revisjonsselskapets tilsvare?”

7.3.1 Ingen tilsvare

Som presentert i forrige kapittel er det flest merknader uten tilsvare. At revisjonsselskaper ikke gir tilsvare, kan skyldes flere forhold. Det kan tenkes at den hyppigste årsaken er at revisjonsselskaper mangler eller ikke ønsker å bruke kapasitet og ressurser til å svare Finanstilsynet. Revisjonsbransjen er preget av høy arbeidsbelastning, der bruk av kapasitet og ressurser av avgjørende. Årsaken kan dermed være at svar til Finanstilsynet nedprioriteres. Det er også nærliggende å tro at revisjonsselskaper som ikke gir tilsvare, likevel er enige med Finanstilsynets merknader, med bakgrunn i uttrykket “den som tier samtykker”. I tilfeller der revisjonsselskaper ikke er enig med Finanstilsynets merknader anses det å være høyere sannsynlighet for at de avgir et tilsvare, sammenlignet med tilfeller der de er enige.

7.3.2 Enighet

Av merknader med tilsvare var det flest merknader med tilsvare enig. Når revisjonsselskaper er enig i Finanstilsynets merknader gir de uttrykk for at forholdet tas til etterretning og vil forbedres. Enighet kan dermed være en indikator på en forbedring i revisjonskvaliteten i periodene fremover. Enighet kan også være revisjonsselskapers måte å uttrykke at de prissetter Finanstilsynets arbeid, og at tilsynsarbeidet er til nytte og lærdom for revisjonsselskapet. Således kan revisjonsselskapers enighet være en indikasjon på god holdning tilknyttet tilsynsarbeid og et ønske om forbedring av revisjonskvalitet.

7.3.3 Uenighet

Det er registrert færrest merknader med tilsvare uenig. Det kan være flere årsaker til at revisjonsselskaper er uenige med Finanstilsynets merknader. Uenighet kan være en indikator på at lovverket, som revisorloven og revisjonsstandarder, er uklare. Dersom Finanstilsynet og revisjonsselskaper har ulik forståelse av innholdet i lovkravene kan det skape uenigheter. Når et revisjonsselskap uttrykker sin uenighet, trenger de ikke nødvendigvis å være uenige, men kan skyldes at revisjonsselskapet har et behov for å forsvare seg selv. En årsak kan være at revisjonsselskaper er opptatt av renommé, og vil beskytte sitt omdømme gjennom å uttrykke sin uenighet med Finanstilsynets merknader. Dersom et revisjonsselskap er redd for søksmål og erstatningsansvar, kan det å uttrykke sin uenighet med Finanstilsynet være en måte å få dokumentasjon på at selskapet har en annen mening.

Selv om det er registrert få merknader med tilsvarende uenighet, har vi likevel noen interessante funn relatert til tilsvaret uenighet. Våre funn viser at de fleste revisjonsselskaper som er uenige med Finanstilsynet har flere merknader per rapport enn gjennomsnittet. Revisjonsselskaper som har mange merknader og i tillegg er uenig med Finanstilsynet, kan være en indikasjon på at revisjonsselskapet har mindre fokus på revisjonskvalitet. “Tone at the top” sier noe om revisjonsselskapers bevissthet, oppmerksomhet og fokus på revisjonskvalitet, herunder ledelsens holdninger og den generelle bedriftskulturen i selskapet. Mange merknader og uenigheter kan indikere at “tone at the top” ikke er slik den bør være i revisjonsselskaper.

7.3.4 Tidligere forskning

Vi kan se flere kontraster mellom våre funn og tilsvarende studier fra USA. Dersom vi sammenligner Big 4 i Norge med Big 4 i USA kan vi se vesentlige forskjeller i grad av uenighet. Big 4 i USA er langt oftere uenig med merknader fra PCAOB, med hele 79,2 % (Church og Shefchik, 2011). Det kan tenkes at årsaken er at Big 4 i USA har større behov for å forsvare seg, da risikoen for søksmål er større i Amerika. Dette er forhold som kan påvirke hvordan revisjonsselskaper forholder seg til sine tilsynsmyndigheter, herunder gjennom tilsvarende på tilsynsrapporter. Våre funn viser at Norge heller ikke er sammenfallende med USA i forhold til grad av uenighet mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, der Big 4 i USA er mer uenig enn øvrige revisjonsselskaper. Våre funn viser det motsatt, der øvrige revisjonsselskaper er uenig i flere tilfeller enn Big 4. Dette kan vi se i sammenheng med øvrige funn som viser at øvrige revisjonsselskaper har flere merknader enn Big 4, og at revisjonsselskaper med mange merknader oftere er uenig med Finanstilsynets merknader.

7.3.5 Utviklingen av tilsvarende

I forhold til utviklingen av tilsvarende viser vår forskning at revisjonsselskapene i større grad avgir tilsvarende på merknader i de to siste periodene, sammenlignet med de to første. Dette gjelder både tilsvarende enig og uenig. I de to første periodene var tilsynsarbeidet nytt og ukjent, mens i de to siste periodene har revisjonsselskapene fått bedre kjennskap til hvordan tilsyn gjennomføres og nytten ved det. Således kan dette være en forklaring på økningen av tilsvarende i de siste to periodene, der revisjonsselskaper i økt grad gir tilbakemelding på merknader da tilsynsarbeidet er mere kjent, og revisjonsselskapene er tryggere på prosessen.

Som nevnt kan enighet være en indikator på forbedret revisjonskvalitet frem i tid, som følge av at enighet indikerer at revisjonsselskapet tar forholdet til etterretning og det forventes at forholdet forbedres. Videre ser vi ingen tydelig sammenheng mellom enighet og utviklingen av revisjonskvalitet. For Big 4 kan man tenke at økt grad av enighet henger sammen med forbedret revisjonskvalitet. Dette er derimot ikke sammenfallende med våre funn for øvrige revisjonsselskaper som har økt grad av enighet og redusert revisjonskvalitet.

7.4 Forskningsspørsmål 4

I dette delkapitlet vil vi analysere og tolke våre resultater opp mot forskningsspørsmål 4:
“Er det sammenheng mellom funn på selskapsnivå og funn på oppdragsnivå”

Det er naturlig å tro at det er en sammenheng mellom kvaliteten på revisjonsselskapers kvalitetskontrollsystemer og kvaliteten på revisjonsutførelsen, herunder at kvaliteten på selskapsnivå påvirker revisjonskvaliteten på oppdragsnivå. Som presentert i kapittel 6 er merknader på selskapsnivå og på oppdragsnivå relativt jevnt fordelt. Således kan våre funn indikere en forholdsvis sammenheng på grunn av den jevne fordelingen. At hele 42,3 % av merknadene er på selskapsnivå indikerer at Finanstilsynets vektlegger tilsyn av selskapers generelle retningslinjer og rutiner, ikke bare tilsyn av revisjonsoppdrag. Videre kan det relateres til tilsynsorganets fokus på “tone at the top”.

Totalt sett viser våre funn at det ikke er vesentlige forskjeller på kvaliteten på de to nivåene for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper

Som konkludert under forskningsspørsmål 1 har Big 4 redusert antall merknader og forbedret revisjonskvaliteten i løpet av de fire periodene. Ser vi dette opp mot nivå viser våre funn at reduserte merknader i hovedsak kan relateres til revisjonsutførelsen, herunder oppdragsnivå. Merknader på selskapsnivå er mer stabil, men noe lavere i periode 3. Således kan vi si at våre funn viser at revisjonskvaliteten på oppdragsnivå er forbedret.

Som konkludert under forskningsspørsmål 1 har øvrige revisjonsselskaper økt antall merknader og redusert revisjonskvaliteten i løpet av de fire periodene. Våre funn viser at økning av merknader kan relateres til merknader på oppdragsnivå. Således kan vi si at revisjonskvalitet på oppdragsnivå er lavere, men er noe forbedret etter periode 2.

Videre ser vi imidlertid ingen direkte sammenhenger mellom merknader på selskapsnivå og på oppdragsnivå per rapport. Kun i noen enkelttilfeller har selskaper med mange (få) merknader på selskapsnivå også mange (få) merknader på oppdragsnivå. Dette indikerer at det ikke er en sammenheng mellom kvaliteten på selskapsnivå og revisjonskvaliteten på oppdragsnivå. Dette synes vi er overraskende funn, da vår forventning var å finne en sammenheng mellom kvaliteten på de ulike nivåene.

7.5 Forskningsspørsmål 5

I dette delkapitlet vil vi analysere og tolke våre resultater opp mot forskningsspørsmål 5:

“Hvordan er kvaliteten på revisjonen for ulike revisjonsfaser?”

Våre funn viser at det er lavest kvalitet tilknyttet interne kvalitetskontrollsystemer. Fasen med nest lavest kvalitet er innhenting av revisjonsbevis, etterfulgt av fasen tilknyttet planlegging, risikovurdering og risikohåndtering. Våre funn viser at det er høyest revisjonskvalitet tilknyttet avslutning og rapporteringsfasen. Således anses dette naturlig da denne avslutningsfasen ikke er like omfattende som øvrige faser.

Totalt for hele analyseperioden synes det ikke å være vesentlige forskjeller på revisjonskvaliteten på de ulike fasene i revisjonsprosessen for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Derimot ser vi noen forskjeller på kvaliteten innenfor enkelte revisjonsstandarder, såkalte underarter, mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

Flere underarter her svært få merknader. På bakgrunn av underartens størrelse og betydning for konklusjon vil underartene med få merknader ikke bli nærmere kommentert i analysen. Imidlertid vil underarter med få merknader indikere at revisjonsselskapene har generelt god kvalitet innenfor underartens områder.

7.5.1 Utviklingen av kvaliteten på revisjonen for revisjonsfaser

Som konkludert under forskningsspørsmål 1 har Big 4 forbedret revisjonskvaliteten som følge av at antall merknader er redusert i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Våre funn viser at reduksjonen av merknader kan tilknyttes fasene internt kvalitetskontrollsystem, planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, samt innhenting av revisjonsbevis. Således kan vi si at kvaliteten på revisjonen tilknyttet de nevnte fasene er forbedret. Under samme forskningsspørsmål har vi også konkludert at revisjonskvaliteten for

Øvrige revisjonsselskaper derimot er forverret som følge av økt antall merknader i perioden etter innføring av selskapstilsyn. Ser vi dette opp mot merknader fordelt på revisjonsfaser viser våre funn at økning av antall merknader kan tilknyttes fasene internt kvalitetskontrollsystem, planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, samt innhenting av revisjonsbevis. Således synes kvaliteten på revisjonen tilknyttet de nevnte fasene å være redusert. Øvrige revisjonsselskaper har økt antall merknader relatert til de samme fasene som Big 4 har redusert antall merknader. Både for Big 4 og Øvrige revisjonsselskaper har kvaliteten for avslutningsfasen vært relativt stabil.

7.5.2 Internt kvalitetskontrollsystem

Internt kvalitetskontrollsystem er revisjonsfasen med lavest kvalitet. Det at våre funn viser at omtrent halvparten av merknadene gjelder internt kvalitetskontrollsystem kan ses i sammenheng med våre funn under forskningsspørsmål 4, som viser at omtrent halvparten av merknadene er på selskapsnivå. Dette anses naturlig da de fleste merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem er merknader på selskapsnivå. Således kan det tenkes at kvaliteten av selskapers interne kvalitetskontrollsystemer kan påvirke revisjonskvaliteten av de øvrige fasene i revisjonsprosessen, herunder revisjonskvaliteten på oppdragsnivå. Vår forskning viser imidlertid ingen direkte sammenheng mellom kvaliteten på selskapsnivå og på oppdragsnivå.

Innen internt kvalitetskontrollsystem viser våre funn flest merknader tilknyttet uavhengighet både for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Det synes ikke å være noen vesentlig forskjell mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper når det gjelder på kvaliteten tilknyttet uavhengighet. Vi er overrasket over at våre funn viser såpass mange merknader tilknyttet uavhengighet. Uavhengighet er svært sentralt for at revisor skal kunne oppfylle sin rolle som allmennhetens tillitsperson. At revisjonsselskaper ikke har tilfredsstillende rutiner tilknyttet uavhengighetskravene er for oss overraskende. Videre vil vi presisere at et fåtall av merknadene gjaldt at revisor ikke var uavhengig, mens de fleste merknadene gjaldt svikt i rutiner for oppfølging av uavhengighetskravene eller mangelfull dokumentasjon vedrørende uavhengighetskrav.

Våre funn viser nest flest merknader tilknyttet oppdragskontroll. Heller ikke for kvaliteten tilknyttet oppdragskontroll synes det å være noen vesentlig forskjell mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Det at revisjonsselskaper ikke har tilfredsstillende rutiner tilknyttet

oppdragskontroll er noe som kan påvirke kvaliteten på mange områder. Formålet med oppdragskontroll er å kontrollere at revisjonskvaliteten er gjennomgående tilfredsstillende for oppdragene som kontrolleres. Gjennom gode rutiner for oppdragskontroll vil revisjonsselskap kunne forhindre utførelse av dårlig kvalitet.

Videre viser våre funn en forholdsvis høy andel merknader tilknyttet dokumentasjon og hvitvaskingsloven. Også for disse underartene er kvaliteten lik for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Merknader tilknyttet dokumentasjon er gjennomgående i alle fasene. Ved vår gjennomgang av tilsynsrapporter ser vi at i mange av tilfellene med merknader tilknyttet dokumentasjon, fremkommer det av revisjonsselskapets tilsvarende at revisor har gjort tilstrekkelige handlinger. Disse handlingene er derimot ikke tilstrekkelig dokumentert. Manglende dokumentasjon av utførte handlinger kan skyldes forglemmelse, tidspress, eller for stort fokus på effektivitet slik at dokumentasjonen uteblir.

Aksept- og fortsettelsesvurderinger er også blant de fem underartene med flest merknader. Igjen ser vi her at kvaliteten blir vanskelig å skille mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Som beskrevet i kapittel 2.1.3.1 starter revisjonsprosessen med en aksept- eller fortsettelsesvurdering av alle kunder. At revisjonsselskaper har merknader tilknyttet denne vurderingen kan indikere at revisjonsselskaper er for lite kritiske når de vurderer potensielle kunder. Flere av merknadene gjaldt fortsettelsesvurderinger av kunder som ikke hadde rettet opp i mangler fra tidligere år, der revisor ikke burde ha tatt på seg oppdraget. I slike tilfeller kan det være gode kunderelasjonen som gjør at revisor likevel påtar seg oppdraget, og kanskje er revisor for lite skeptisk. En annen årsak til at revisjonsselskapers vurderinger kan være for lite kritiske, er at de som alle andre næringsdrivende, er avhengig av omsetning og ønsker å påta seg de oppdragene som er tilgjengelige for selskapet.

IKT er den eneste underarten tilknyttet interne kvalitetskontrollsystemer der våre funn viser noe forskjell på kvaliteten mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Big 4 har en noe høyere andel merknader, som kan tyde på at kvaliteten knyttet til underarten IKT er dårligere i Big 4 enn i øvrige revisjonsselskaper. Det er dog diskuterbart om at det er nok merknader i denne kategorien til at dette skal kunne utgjøre en signifikant forskjell mellom de to gruppene, men det viser en tendens blant selskapene. Som beskrevet i kapittel 2.2.4 kan størrelsen på selskapet bidra til økt kvalitet som følge av flere faktorer, og det er naturlig å tro at store revisjonsselskaper har kommet lengre i den teknologiske utviklingen. Vi synes

dermed det er overraskende at Big 4 har flere merknader tilknyttet IKT enn øvrige revisjonsselskaper på bakgrunn av investeringene Big 4 har i sine IKT-systemer.

7.5.3 Planlegging, risikovurdering og risikohåndtering

Totalt for hele analyseperioden har øvrige revisjonsselskaper en noe høyere andel merknader tilknyttet fasen for planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, sammenlignet med Big 4. Dette viser en tendens til at Big 4 har en høyere kvalitet tilknyttet planleggingsfasen.

Planleggingsfasen danner grunnlaget for gjennomføringsfasen. En god planlegging er helt avgjørende for en tilstrekkelig revisjonskvalitet av selve gjennomføringen av revisjonen. For å kunne gjennomføre en god planlegging, risikovurdering og risikohåndtering kreves det høy kompetanse og lang erfaring av revisor, i tillegg må revisor besitte spesifikke bransjekunnskaper. At våre funn viser at Big 4 har noe høyere kvalitet til denne fasen, enn øvrige revisjonsselskaper kan forklares med at ansatte i store revisjonsselskaper har et bredere spenn av ressurser og kompetanse og er bedre på risikohåndtering, som beskrevet i kapittel 2.2.4. Videre ser vi derimot ulik kvalitet på underartene mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

Innen planleggingsfasen er det flest merknader tilknyttet ISA 230 dokumentasjon. Våre funn viser at det er forskjell på dokumentasjonskvaliteten for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Big 4 har en lavere andel merknader sammenlignet med øvrige revisjonsselskaper, noe som indikerer at Big 4 har bedre kvalitet på dokumentasjonen i planleggingsfasen. Dette er sammenfallende med dokumentasjon knyttet til øvrige faser, foruten dokumentasjon av innhenting av revisjonsbevis der Big 4 har en høyere andel merknader enn øvrige revisjonsselskaper.

Våre funn viser nest flest merknader tilknyttet ISA 315 pkt. 5-10 og 25-31 Risikovurdering. Også her har Big 4 en noe lavere andel merknader som kan tyde på en høyere kvalitet for Big 4 kontra øvrige revisjonsselskaper, men forskjellen er forholdsvis liten.

Videre er det en forholdsvis høy andel merknader tilknyttet ISA 330 Risikohåndtering. For denne underarten har øvrige revisjonsselskaper en lavere andel merknader enn Big 4, noe som indikerer at øvrige revisjonsselskaper har høyere kvalitet. Disse funnene henger

imidlertid ikke sammen med vår teori i 2.2.4 om at store revisjonsselskaper er bedre på risikohåndtering sammenlignet med mindre revisjonsselskaper.

For ISA 300 Planlegging har Big 4 en høyere andel merknader enn øvrige revisjonsselskaper. Dette indikerer at Big 4 har en lavere revisjonskvalitet knyttet til planlegging enn det øvrige revisjonsselskaper har.

7.5.4 Innhenting av revisjonsbevis

Totalt for hele analyseperioden har øvrige revisjonsselskaper en noe høyere andel merknader tilknyttet fasen for innhenting av revisjonsbevis, sammenlignet med Big 4. Dette viser en tendens til at Big 4 har en høyere kvalitet tilknyttet fasen for innhenting av revisjonsbevis.

Våre funn viser at det er flest merknader som knytter seg til ISA 500 Revisjonsbevis. Her skiller det seg en forskjell mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, der øvrige revisjonsselskaper har en noe høyere andel merknader enn Big 4. Dette viser en tendens til at Big 4 har noe bedre kvalitet tilknyttet revisjonsbevis enn øvrige revisjonsselskaper. ISA 500 er hoved-standarden for innhenting av revisjonsbevis, og resterende revisjonsstandarter på 500-serien er såkalte understandarter som omtaler krav til revisjonsbevis innenfor enkelte områder. Store deler av denne fasen kan relateres til ISA 500, og at våre funn viser store andeler merknader relatert til denne underarten er ikke overraskende. De fleste merknader relatert til ISA 500 omhandler at revisjonsselskapet ikke har innhentet hensiktsmessig eller tilstrekkelig revisjonsbevis. Flere av merknadene tilknyttet ISA 500 er også relatert til andre standarter/underarter.

Videre viser våre funn at ISA 230 Dokumentasjon har nest flest merknader. For denne underarten har Big 4 en vesentlig høyere andel merknader enn øvrige revisjonsselskaper. Dette indikerer en lavere revisjonskvalitet hos Big 4 enn det er for øvrige revisjonsselskaper. Dersom vi sammenligner merknader knyttet til dokumentasjon for alle fire revisjonsfasene, kjent som arter fra tidligere kapitler, er det størst andel merknader knyttet til dokumentasjon for denne fasen. Det forteller at innhenting av revisjonsbevis er den fasen revisjonsselskaper er dårligst på å dokumentere.

De fleste merknader som er tilknyttet ISA 520 Analytiske handlinger tilhører øvrige revisjonsselskaper. Dette indikerer at Big 4 tenderer til å ha en høyere revisjonskvalitet på

analytiske handlinger kontra øvrige revisjonsselskaper. ISA 520 stiller særskilte krav til analytiske handlinger. Kravene er forholdsvis detaljerte, men vi anser de ikke som omfattende eller vanskelig å etterleve. Flere av merknadene tilknyttet ISA 520 gjaldt manglende utarbeidelse av forventning om beløp, eller manglende evaluering av påliteligheten av data. Det er nærliggende å tro at årsaken til at slike mangler oppstår er revisors fokus på tidsbruk og effektivitet, og at enkelte krav til analytiske handlinger uteblir på grunn av tidspress, heller enn på grunn av manglende kompetanse.

Den siste underarten vi mener er hensiktsmessig å kommentere på grunn av dens størrelse er ISA 540 Regnskapsestimer. For denne underarten er det ingen vesentlige forskjeller i andel merknader mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, som indikerer ingen vesentlige forskjeller i revisjonskvaliteten tilknytter regnskapsestimer. Årsaker til merknader tilknyttet estimer kan ofte relateres til revisors manglende kompetanse eller mangel på profesjonell skepsis som følge av vurderinger av skjønnsmessige forhold. Merknader tilknyttet regnskapsestimer er også beskrevet under forskningsspørsmål 2. Det at vi har avdekket merknader tilknyttet ISA 540 underbygger våre funn under forskningsspørsmål 2 der vi konkluderer med at mange merknader er tilknyttet estimatposter. Videre ser vi at ikke alle merknader tilknyttet estimatposter er merknader på ISA 540, men også andre revisjonsstandarder og underarter.

7.5.5 Avslutning og rapportering

Totalt for hele analyseperioden har Big 4 en høyere andel merknader tilknyttet avslutningsfasen, sammenlignet med øvrige revisjonsselskaper. Dette indikerer at øvrige revisjonsselskaper har en høyere kvalitet tilknyttet avslutningsfasen.

Våre funn viser at underarten nummerert brev som har flest merknader. Øvrige revisjonsselskaper har en noe høyere andel merknader tilknyttet nummerert brev, som indikerer at Big 4 har noe bedre kvalitet tilknyttet nummererte brev. De fleste merknader tilknyttet nummeret brev gjaldt forhold der revisjonsselskaper ikke hadde avgitt nummeret brev på svakheter som revisjonsselskapet hadde identifisert. I disse tilfellene mente Finanstilsynet at forholdene burde vært tatt opp i nummeret brev. Det er vanskelig å si noe om hva som kan være årsaken til at forhold ikke blir tatt opp. En forklaring kan være at revisor har god kjennskap og erfaring med kunden, og vet at kunden vil rette opp forholdet

bare ved muntlig tilbakemelding. Ved slike tilfeller kan det være at revisor har et for nært klientforhold, som sådan vil være i brudd med revisors rolle som allmennhetens tillitsperson.

Videre viser våre funn at underarten ISA 700 Konklusjon og rapportering har nest flest merknader. Big 4 har en større andel merknader enn øvrige revisjonsselskaper, som viser en tendens til at Big 4 har en lavere kvalitet enn øvrige revisjonsselskaper knyttet til denne underarten. Imidlertid er det relativt få merknader registrert på denne underarten, og sådan vil vi ikke konkludere med at Big 4 har lavere kvalitet. Ved vår gjennomgang av tilsynsrapporter så vi at de fleste merknadene tilknyttet ISA 700 var forhold der Finanstilsynet mente at revisjonsselskaper ikke burde avgitt ren beretning. Også her er det vanskelig å si noe om årsaken til at revisor avgir ren beretning i tilfeller der de ikke burde avgitt ren beretning. En forklaring kan være forhold i selskapet som revisor har oversett, eller at revisor har en annen oppfatning av forholdet enn Finanstilsynet. Dersom en klient får negativ revisjonsberetning eller revisjonsberetning med modifikasjoner kan det føre til konsekvenser for klienten. Dersom klienten ikke er enig i forholdet som fører til negativ eller modifisert beretning, kan det påvirke forholdet mellom revisor og klient. En annen forklaring på at revisor avgir ren beretning kan være at han ikke ønsker å ødelegge kundeforholdet. Dette vil således være i brudd med revisors rolle som allmennhetens tillitsperson.

7.6 Forskningsspørsmål 6

I dette delkapitlet vil vi analysere og tolke våre resultater opp mot forskningsspørsmål 6:

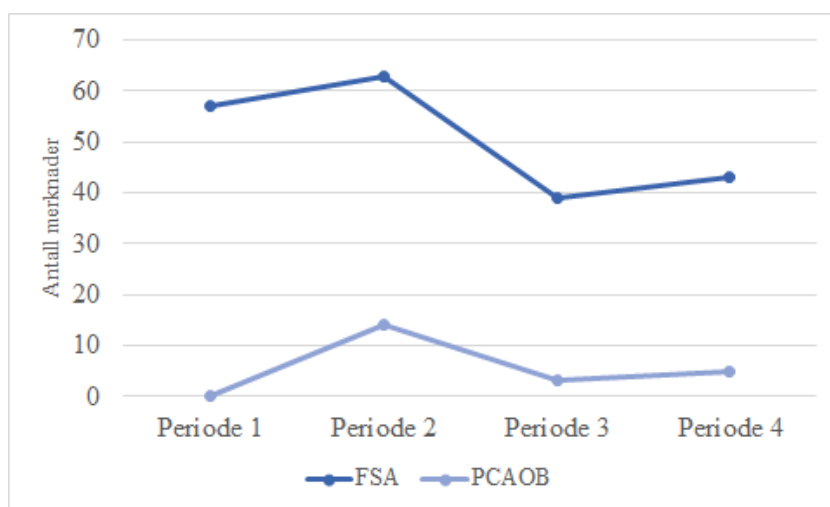
“Er det sammenheng mellom PCAOB og Finanstilsynets merknader?”

PCAOB og Finanstilsynet har samme formål ved gjennomføring av tilsyn: å forbedre revisjonskvaliteten. PCAOB og Finanstilsynet gjennomfører tilsyn for de fire store norske revisjonsselskaper på samme tidspunkt. Dette gir oss en forventning om en sammenheng mellom merknadene fra PCAOB og merknadene fra Finanstilsynet.

I denne analysen vil vi gjøre en sammenligning av merknadene fra Finanstilsynet og fra PCAOB. Vi vil presisere at det er merknader til Big 4 som sammenlignes, der merknader til øvrige revisjonsselskaper fra Finanstilsynet ikke er inkludert i denne analysen.

7.6.1 Utvikling av antall merknader

Figur 20 viser utviklingen av antall merknader fra Finanstilsynet og PCAOB. Som nevnt tidligere er periode 1 for PCAOB ikke direkte sammenlignbar da perioden består av bare én rapport. Når vi sammenligner utviklingen av antall merknader fra Finanstilsynet og PCAOB ser vi at trenden er lik for tilsynsorganene, med flest merknader i periode 2, en relativt stor reduksjon fra periode 2 til periode 3 og en marginal økning fra periode 3 til periode 4. Utviklingen av merknader fra både Finanstilsynet og fra PCAB indikerer altså en forbedring i revisjonskvaliteten dersom man sammenligner periode 3 og 4 med periode 2. Vi kan konkludere med at det er en sammenheng mellom funn fra Finanstilsynet og PCAOB når det gjelder utviklingen av antall merknader.

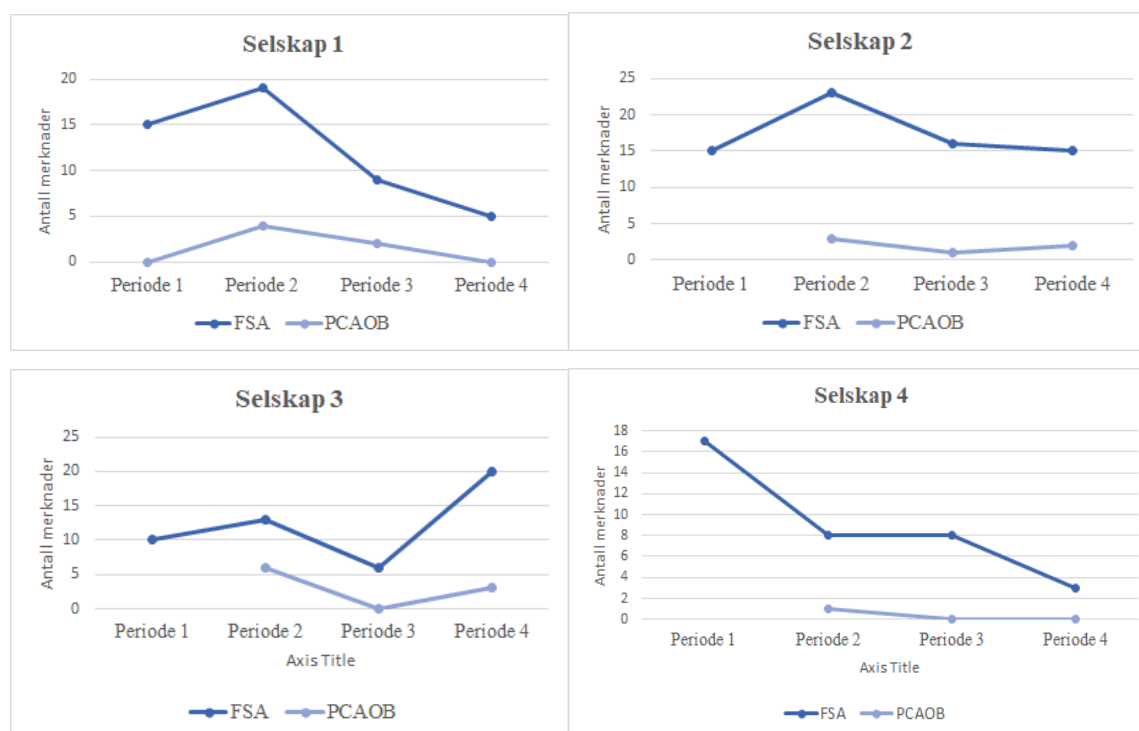
Figur 20: Egen figur. Utvikling av antall merknader fra PCAOB og Finanstilsynet.

Figur 21 viser utviklingen av antall merknader fra Finanstilsynet og PCAOB, for hvert av de fire store norske revisjonsselskapene. Vi har valgt å anonymisere selskapene og kaller de selskap 1, selskap 2, selskap 3 og selskap 4. For selskap 1 og selskap 3 ser vi en tydelig sammenheng i trenden av utvikling av antall merknader fra de to tilsynsorganene. For selskap 2 ser vi en liten sammenheng fra periode 2 til periode 3, der begge tilsynsorganene rapportere færre merknader. For selskap 4 ser vi ingen direkte sammenhenger der Finanstilsynet rapportere likt antall merknader i periode 2 og periode 3, og en reduksjon fra periode 3 til periode 4, mens PCAOB rapporterer færre merknader fra periode 2 til periode 3, og likt antall merknader i periode 3 og periode 4.

Grafen som representerer antall merknader fra Finanstilsynet har i de fleste tilfeller en brattere helning enn grafen som representerer antall merknader fra PCAOB. Det vil si at

endringer av antall merknader fra Finanstilsynet fra periode til periode er forholdsvis større, sammenlignet med endringer av antall merknader fra PCAOB.

Dersom vi utelukker periode 1 på grunn av manglende sammenlignbarhet, ser vi at alle fire revisjonsselskapene har en reduksjon i antall merknader fra periode 2 til periode 4 både fra Finanstilsynet og PCAOB. Dette indikerer således en forbedring av revisjonskvaliteten, og underbygger vår konklusjon for forskningsspørsmål 1 om at revisjonskvaliteten en forbedret i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Videre kan vi konkludere med at hvert enkelt selskap, blant de fire store, har forbedret revisjonskvaliteten i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Dette basert på både merknader fra Finanstilsynet og merknader fra PCAOB.

Figur 21: Egen figur. Utvikling av antall merknader fra PCAOB og Finanstilsynet per selskap.

7.6.2 Gjennomsnittlige antall merknader

I figur 20 og 21 kan man se at Finanstilsynet rapporterer langt flere merknader enn PCAOB. Som presentert i kapittel 6 rapporterer Finanstilsynet i gjennomsnitt 12,6 merknader per tilsyn, mens PCAOB rapporterer i gjennomsnitt 1,7 merknader per tilsyn. Det er flere årsaker til at PCAOB rapporterer færre merknader enn Finanstilsynet. For det første er merknader fra

PCAOB tilknyttet selskapets interne kvalitetskontrollsystemer ikke offentlig tilgjengelig, og er dermed ikke inkludert i vår analyse. Fra Daniel Aobdias forskning kan det tyde på at det fremkommer en del flere merknader i del 2 og 3, enn det vi får inntrykk av fra det som er tilgjengelig for oss. Dette da han omtaler et signifikant større antall merknader enn det vi ser i vår forskning (Aobdias, 2019). For det andre har tilsynsorganene ulike måter å gi tilbakemelding til selskapene på etter gjennomført tilsyn. Finanstilsynet rapporterer alle sine merknader i tilsynsrapporten, uavhengig av merknadenes alvorlighetsgrad. PCAOB derimot rapporterer kun merknader som anses mer alvorlig, herunder når det ikke er innhentet tilstrekkelig revisjonsbevis. Merknader som er mindre alvorlige blir kommunisert til selskapet muntlig, på møter mellom PCAOB og selskapet. For det tredje kontrollerer Finanstilsynet og PCAOB ulike forhold i selskapet, og plukker ut ulike revisjonsoppdrag for kontroll som også være en årsak til ulike antall merknader i tilsynsrapportene.

7.6.3 Tidligere forskning

Våre funn i PCAOBs tilsynsrapporter er ekvivalente med tidligere forskning i USA av PCAOBs tilsynsrapporter for mindre revisjonsselskaper (Hermanson, Houston og Rice, 2007). De fire store norske revisjonsselskapene vil i USA inngå som mindre revisjonsselskaper siden de reviderer færre enn 100 selskaper på amerikansk børs. Som nevnt viser vår forskning at PCAOB i gjennomsnitt rapporterer 1,7 merknader per tilsyn. Dette er omtrent på samme nivå som fremkommer av studiet av Hermanson, Houston og Rice (2007) som viser et gjennomsnitt på 1,6 merknader per rapport. Dette utgjør en differanse på bare 0,1 merknad sammenlignet med vår forskning. Samme studie viste at 40 % av tilsynsrapportene hadde ingen merknader. I vår studie har 38,5 % av tilsynsrapportene ingen merknader. Differansen mellom studiene er bare 1,5 prosentpoeng, og vi anser det som en uvesentlig differanse. Således kan vi si at vår forskning samsvarer med tidligere forskningen i USA.

Fra tidligere kapitler har det fremkommet at det kun er del 1 og 4 som er tilgjengelig for allmennheten i PCAOB-rapportene. I senere tid har PCAOB bestemt seg for å løsne litt på sin strenge politikk og valgt å la enkelte forskere få tilgang til hele rapporter (Kjellehold, 2020). Her har forskeren Daniel Aobdia funnet sammenhenger som at førsteårsklienter har flere feil enn resterende, og at revisor øker budsjetterte timer etter merknader er gjort. Oppsummert viser forskningen antydninger på at PCAOB-tilsyn fører til en økt revisjonskvalitet samt resultatrapportering (Kjellehold, 2020).

7.6.4 Regnskapsposter

Videre fremkommer en sammenligning av merknader fra PCAOB og Finanstilsynet tilknyttet regnskapslinjer. Når det gjelder merknader tilknyttet regnskapslinjer er den største forskjellen at Finanstilsynet har en stor andel merknader som ikke er tilknyttet regnskapslinjer (85 %) sammenlignet med PCAOB (3%). Dette kan vi se i sammenheng med at merknader fra PCAOB tilknyttet interne kontrollsystemer og som naturlig ikke er tilknyttet en regnskapslinje, ikke er offentlig tilgjengelig og inngår heller ikke i vår analyse. Hvis vi ser bort fra merknader uten regnskapslinje har både Finanstilsynet og PCAOB flest merknader tilknyttet balanseposter. Videre ser vi ingen direkte sammenheng mellom hvilke balanseposter som har flest merknader. Finanstilsynet har flest merknader tilknyttet immaterielle eiendeler, investeringer og varelager, mens PCAOB har flest merknader tilknyttet kundefordringer, driftsmidler og eiendeler (type eiendel er ikke nærmere definert). Et fellestrekk for alle nevnte balanseposter er at de inneholder estimer. Estimer tilknyttet regnskapspostene immaterielle eiendeler, investeringer og varelager er tidligere forklart i kapittel 7.2.1. Kundefordringer må estimeres i forhold til vurdering av kundenes betalingsevne og tapsavsetningen. Driftsmidlets virkelige verdi må estimeres i forhold til markedsverdi og økonomisk levetid, herunder avskrivninger. For merknader tilknyttet eiendeler som ikke er nærmere definert, ser vi at flere av disse merknadene gjelder estimat og virkelig verdimåling slik det fremkommer av ordlyden i tilsynsrapportene og tilknyttet underart. Når det gjelder merknader tilknyttet regnskapsposter har både Finanstilsynet og PCAOB flest merknader tilknyttet inntekter. Som nevnt tidligere er inntekter en høyrisikopost, der det ofte er høy risiko tilknyttet fullstendighet.

Totalt sett kan vi si at det er sammenheng mellom merknader fra Finanstilsynet og PCAOB i forhold til fordelingen av balanseposter og regnskapsposter. Det er flest merknader tilknyttet balanseposter, herunder estimatposter, og merknader tilknyttet regnskapsposter er i de fleste tilfeller relatert til inntekter.

7.6.5 Art

I forhold til merknader tilknyttet arter, er det ikke mulig med en direkte sammenligning av merknader fra Finanstilsynet og merknader fra PCAOB. Variabelen art som er benyttet ved kodingen av Finanstilsynets rapporter har flere verdier og langt flere underarter enn variabelen benyttet ved koding av PCAOBs tilsynsrapporter. Hovedårsaken er at PCAOB gir en mye kortere beskrivelse av merknadene i tilsynsrapportene, sammenlignet med

Finanstilsynet. Som nevnt tidligere gir PCAOB flere muntlige tilbakemeldinger og forklaringer knyttet til merknader, der alt ikke fremkommer skriftlig i rapportform. Mesteparten av innholdet i tilsynsrapportene fra PCAOB er standard tekst om gjennomføring av tilsynet.

Alle merknadene fra PCAOB gjelder innhenting av revisjonsbevis, herunder tilknyttet interne kontroller eller øvrige revisjonsbevis. Merknader fra Finanstilsynet viser flest merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem, etterfulgt av innhenting av revisjonsbevis. Dersom vi tar i betraktning at PCAOB ikke offentliggjør merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystem og ser bort fra merknader tilknyttet internt kvalitetskontrollsystemer fra Finanstilsynet, kan vi si at det er en viss sammenheng. Da vil det være flest merknader fra Finanstilsynet tilknyttet innhenting av revisjonsbevis. Videre er merknader fra Finanstilsynet også tilknyttet planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, samt avslutning og rapportering. Totalt sett kan vi ikke konkludere med en sammenheng mellom merknader fra Finanstilsynet og PCAOB fordelt på arter.

8. Oppsummering og konklusjon av problemstillingen

I denne oppgaven har vi studert hvordan revisjonskvaliteten har utviklet seg for norske revisjonsselskaper i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn, fra 2006 til og med 2019. Dette er tilsyn gjort både av det norske Finanstilsynet og amerikanske PCAOB. Vi har gjennom hele prosessen fått mange interessante funn fra innholdsanalysen, som både støtter opp mot vår teori og tidligere forskning, men også funnet noen interessante funn som ikke er blitt drøftet i teoridelen vår. I det følgende kapitlet skal vi oppsummere og konkludere for de ulike forskningsspørsmålene. Kapitlet er inndelt i seks delkapitler.

8.1 Revisjonskvaliteten etter innføring av krav til uavhengige tilsyn

I dette delkapitlet skal vi oppsummere forskningsspørsmål 1, som er følgende:

“Er revisjonskvaliteten forbedret etter innføring av uavhengig selskapstilsyn?”

Vår konklusjon er at revisjonskvaliteten for Big 4 er forbedret i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. For øvrige revisjonsselskaper er revisjonskvaliteten derimot blitt dårligere i denne perioden. Konklusjonene er basert på utviklingen av antall merknader samt utviklingen av merknadens alvorlighetsgrad. Videre kan vi konkludere med at Big 4 har bedre revisjonskvalitet enn øvrige revisjonsselskaper, men at forskjellen ikke synes å være så

stor.

8.2 Revisjonskvalitet og regnskapsposter

I dette delkapitlet skal vi oppsummere forskningsspørsmål 2:

“Hvordan er kvaliteten på revisjonen av ulike regnskapsposter?”

Her har vi ønsket å se hvordan kvaliteten på revisjonen er på balanse- og resultatposter og om den er endret over perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Vår konklusjon er at kvaliteten på revisjonen er noe lavere for balanseposter, enn for resultatposter.

Revisjonskvaliteten er lavere på regnskapsposter med høy risiko, som inntekter og regnskapsestimer.

I forhold til utviklingen av revisjonskvalitet og regnskapsposter i perioden i etter innføring av krav til uavhengige tilsyn viser våre funn at Big 4 har forbedret revisjonskvaliteten på forhold som ikke er tilknyttet en regnskapspost, samt at revisjonskvaliteten er noe forbedret på balanseposter. For øvrige revisjonsselskaper viser våre funn derimot at revisjonskvaliteten er redusert både på balanseposter, resultatposter og forhold som ikke er tilknyttet regnskapsposter.

8.3 Selskapenes tilsvare

I dette delkapitlet vil vi oppsummere forskningsspørsmål 3:

“Blir revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvalitet reflektert gjennom revisjonsselskapets tilsvare?”

Her var intensjonen å se hvordan revisjonsselskapenes tilsvare er til Finanstilsynets merknader, herunder i hvor stor grad revisjonsselskaper er enige og uenige med Finanstilsynet, og om tilsvarene reflekterer revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvalitet. I tillegg ville vi se nærmere på utviklingen av tilsvare i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn, samt se etter sammenhenger med utviklingen av revisjonskvalitet.

Vår konklusjon er at norske revisjonsselskaper i de fleste tilfeller ikke avgir tilsvare. Av tilsvare som avgis er norske revisjonsselskaper i vesentlig større grad enig med Finanstilsynets

merknader, enn uenig. Denne konklusjonen gjelder både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Videre kan vi konkludere med at øvrige revisjonsselskaper avgir tilsvaer hyppigere enn Big 4.

I forhold til utviklingen av tilsvaer i perioden etter innføring av krav til avhengige tilsyn ser vi at norske revisjonsselskaper avgir flere tilsvaer i siste halvdel av perioden som inngår i vår analyse, sammenlignet med første halvdel. Denne utviklingen gjelder både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

Vi kan ikke si noe konkret om tilsvaer kan reflektere revisjonsselskapers vektlegging av revisjonskvaliteten. Våre funn viser at revisjonsselskaper som er uenige med Finanstilsynets merknader ofte har lav revisjonskvalitet. Således ser vi en sammenheng. Denne sammenhengen ser vi imidlertid ikke i forhold til utviklingen av tilsvaer uenighet. Utviklingen viser at både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper har økning i tilsvaer uenighet, mens Big 4 har forbedret revisjonskvalitet og øvrige revisjonsselskaper har redusert revisjonskvaliteten. Videre ser vi ingen tydelig sammenheng mellom tilsvaer enighet og revisjonskvalitet. Både Big 4 og øvrige revisjonsselskaper viser utviklingen en økning i tilsvaer enig, mens Big 4 har forbedret revisjonskvalitet og øvrige revisjonsselskaper har redusert revisjonskvaliteten. Vi kan dermed ikke konkludere at tilsvaer kan reflektere revisjonsselskapers vektlegging av revisjonsselskaper.

8.4 Revisjonskvalitet og nivå

I dette delkapitlet skal vi oppsummere forskningsspørsmål 4:

“Er det sammenheng mellom funn på selskapsnivå og funn på oppdragsnivå”

For dette forskningsspørsmålet skulle vi se om det er en sammenheng mellom revisjonskvaliteten knyttet til selskaps- og oppdragsnivå. Vår konklusjon er at det ikke er en direkte sammenheng i kvaliteten på selskapsnivå og kvaliteten på oppdragsnivå for norske revisjonsselskaper. Totalt sett kan vi konkludere at det ikke er vesentlige forskjeller på kvaliteten på nivåene for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper, med forholdvis like store andeler merknader for hvert nivå. I forhold til utviklingen i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn ser vi at Big 4 har forbedret revisjonskvaliteten på oppdragsnivå, mens øvrige revisjonsselskaper har redusert revisjonskvaliteten på oppdragsnivå. Revisjonskvaliteten på selskapsnivå synes ikke å være vesentlig endret.

8.5 Revisjonskvaliteten og revisjonsfaser

I dette delkapitlet skal vi oppsummere forskningsspørsmål 5:

“Hvordan er kvaliteten på revisjonen for ulike revisjonsfaser?”

For dette forskningsspørsmålet var intensjonen å se hvordan revisjonskvaliteten er på de ulike fasene i revisjonsprosessen, samt vurdere revisjonskvaliteten opp mot enkelt lover og revisjonsstandarder. Vår konklusjon er at det er lavest kvalitet tilknyttet interne kvalitetskontrollsystemer. Det er i hovedsak brudd på uavhengighetskrav, oppdragskontroll, hvitvaskingsloven, dokumentasjonskrav og aksept- og fortsettelsesvurderinger som gjør at våre funn viser lavest kvalitet tilknyttet denne fasen. Fasen med nest lavest kvalitet er innhenting av revisjonsbevis. Her er det i hovedsak brudd på dokumentasjonskrav og ISA 500 Revisjonsbevis som bidrar til redusert revisjonskvalitet tilknyttet denne fasen. Deretter kommer fasen tilknyttet planlegging, risikovurdering og risikohåndtering. Her er det i hovedsak brudd på dokumentasjonskrav, ISA 315 pkt. 5-10 og 25-31 Risikovurdering og ISA 330 Risikohåndtering som trekker ned revisjonskvaliteten. Videre kan vi konkludere at det er høyest revisjonskvalitet tilknyttet avslutning og rapporteringsfasen. Brudd på krav til nummerert brev trekker revisjonskvaliteten noe ned, med totalt sett har fasen høy revisjonskvalitet sammenlignet med øvrige faser. Således anses dette naturlig da denne fasen ikke er like omfattende som øvrige faser. Når vi måler revisjonskvaliteten opp mot enkelte lover og revisjonsstandarder kan vi konkludere med lavest revisjonskvalitet tilknyttet dokumentasjonskrav av ISA 230.

Totalt for hele analyseperioden synes det ikke å være vesentlige forskjeller på revisjonskvaliteten på de ulike fasene i revisjonsprosessen for Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. Derimot ser vi noen forskjeller på kvaliteten innenfor enkelte revisjonsstandarder, såkalte underarter, mellom Big 4 og øvrige revisjonsselskaper.

I forhold til utviklingen av revisjonskvaliteten i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn er det ingen vesentlige trender i denne perioden som vi kan konkludere på. Dog er det for Big 4 indikasjoner på at revisjonskvaliteten på internt kvalitetskontrollsystem og avslutning og rapportering er blitt noe lavere i de siste periodene, mens revisjonskvaliteten på innhenting av revisjonsbevis og planlegging, risikovurdering og risikohåndtering er blitt noe bedre. For øvrige revisjonsselskaper er det derimot indikasjoner på kvaliteten på internt

kvalitetskontrollssystem og planlegging, risikovurdering og risikohåndtering er forbedret i de siste periodene, mens revisjonskvaliteten på innhenting av revisjonsbevis og avslutning og rapportert er blitt noe lavere.

8.6 Sammenligning av Finanstilsynets og PCAOBs merknader

I dette delkapitlet skal vi oppsummere forskningsspørsmål 6:

“Er det sammenheng mellom PCAOB og Finanstilsynets merknader?”

For dette forskningsspørsmålet ønsket vi å se om det var sammenheng mellom funn fra Finanstilsynet og PCAOB. Selv om at Finanstilsynet og PCAOB har ulik praksis for rapportering i sine tilsynsrapporter, kan vi konkludere med at det er en sammenheng mellom merknader fra PCAOB og Finanstilsynet. Både funn fra PCAOB og fra Finanstilsynet viser en forbedring av revisjonskvaliteten, både for Big 4 samlet og for hvert enkelt selskap. Vi ser også en sammenheng mellom kvaliteten på balanseposter og resultatposter. Videre kan vi ikke konkludere med en sammenheng mellom kvaliteten på merknadsarter da grunnlagene ikke er direkte sammenlignbare.

8.7 Revisjonskvalitetens utvikling

I dette delkapitlet skal vi konkludere på oppgavens hovedproblemstilling:

“Hvordan har revisjonskvaliteten endret seg i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn?”

Som det fremgår av problemstillingen, har formålet med dette studiet vært å studere hvordan revisjonskvaliteten for norske revisjonsselskaper har utviklet seg i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Det er utført flere studier av tilsynsarbeid og revisjonskvalitet blant revisjonsselskaper i utlandet, men få studier gjort blant norske revisjonsselskaper. Grunnlaget for vår forskning er tilsynsrapporter fra tilsyn på norske revisjonsselskaper, utført av det norske tilsynsorganet Finanstilsynet og det amerikanske tilsynsorganet PCAOB for perioden 2006-2019.

Basert på funn fra vår forskning kan vi konkludere med at revisjonskvaliteten for norske revisjonsselskaper er endret i perioden etter innføring av krav om uavhengige tilsyn. Våre funn viser at utviklingen av revisjonskvaliteten i denne perioden er ulik for revisjonsselskaper

avhengig av revisjonsselskapets størrelse. Vår forskning viser at de fire store norske revisjonsselskapene har forbedret revisjonskvaliteten. Dette gjelder for hvert enkelt av de fire revisjonsselskapene, basert på funn både fra Finanstilsynet og PCAOB. For øvrige revisjonsselskaper av mindre størrelse viser derimot vår forskning at revisjonskvaliteten er blitt lavere i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn. Generelt viser våre funn at de fire store norske revisjonsselskaper har bedre revisjonskvalitet, sammenlignet med øvrige revisjonsselskaper.

For de fire store norske revisjonsselskapene kan forbedringen av revisjonskvaliteten knyttes opp mot flere forhold. Våre funn viser at det er i hovedsak revisjonskvaliteten på oppdragsnivå som er forbedret. Videre ser vi at forbedringen er tilknyttet de tre første revisjonsfasene internt kvalitetskontrollsystem, planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, samt innhenting av revisjonsbevis. Revisjonskvaliteten tilknyttet avslutningsfasen er derimot uendret. Forbedringen gjelder i hovedsak merknader som ikke er tilknyttet regnskapsposter, men kvaliteten på revisjonen av balanseposter er også noe forbedret. Kvaliteten på revisjon av resultatposter er forholdsvis uendret.

For øvrige revisjonsselskaper ser vi at reduksjonen av revisjonskvalitet kan knyttes til reduksjon av revisjonskvalitet på oppdragsnivå. Videre viser vår forskning at revisjonskvaliteten er redusert for de tre første revisjonsfasene internt kvalitetskontrollsystem, planlegging, risikovurdering og risikohåndtering, samt innhenting av revisjonsbevis. Revisjonskvaliteten tilknyttet avslutningsfasen er uendret, dette i likhet med de fire store norske revisjonsselskapene. Reduksjonen av revisjonskvaliteten kan også ses i sammenheng med lavere revisjonskvalitet tilknyttet balanseposter, resultatposter samt forhold som ikke er tilknyttet regnskapsposter.

Våre funn viser altså ulik utvikling av revisjonskvalitet for de fire store revisjonsselskaper og øvrige revisjonsselskaper. For de fire store revisjonsselskapene synes økt fokus på revisjonskvalitet med innføring av krav til uavhengige tilsyn å ha vært formålstjenlig. For øvrige revisjonsselskaper viser derimot våre funn at formålet om økt revisjonskvalitet ikke er oppnådd. Det er vanskelig å kunne si noe om årsaken til at øvrige revisjonsselskaper har en negativ utvikling av revisjonskvalitet. Vi stiller imidlertid spørsmål om dagens krav til revisjonskvalitet er rettet mot store revisjonsselskaper, og i mindre grad tilpasset øvrige revisjonsselskaper. Er mindre revisjonsselskaper i stand til å oppfylle alle kravene, og

samtidig ha lønnsom drift? Vi ønsker at oppgaven skal bidra til mer kunnskap om revisjonskvalitetens utvikling for norske revisjonsselskaper, og at oppgavens funn kan bidra til økt fokus på revisjonskvaliteten til revisjonsselskaper av mindre størrelse.

9. Begrensninger

Analysen viser at Big 4 har hatt en forbedring i revisjonskvaliteten etter innføring av krav om uavhengige tilsyn, mens øvrige revisjonsselskaper har redusert revisjonskvaliteten. I vår analyse har vi ikke fokusert på årsakene til endringene i revisjonskvaliteten, så årsakene er dermed ukjent. Som presentert i teorikapitlet er det mange ulike faktorer som påvirker revisjonskvaliteten. Således kan vi ikke konstatere at det er tilsynsarbeidet som har bidratt til endring av revisjonskvalitet, eller om det er andre faktorer som er årsaker til dette.

Det er flere forhold som kan ha påvirket målingen av revisjonskvalitet. Analysen hensyntar ikke eventuelle endringer i tilsynsprosessen. Dersom tilsynsprosessen har endret seg over tid kan det påvirke vår måling av revisjonskvalitet. Eksempelvis hvis Finanstilsynet har hatt større fokus på ett særskilt område i en begrenset periode kan det ha gitt utslag i selskapets merknader. Revisjonsselskaper kan også ha blitt dyktigere til å håndtere tilsynsprosessen ved å ha særskilt oppmerksomhet på oppdrag med høy sannsynlighet for å bli valgt ut for kvalitetskontroll, herunder oppdrag med høy risiko. Således er ikke revisjonskvaliteten nødvendigvis representativ for den generelle kvaliteten hos revisjonsselskapet.

Videre kan de første periodene av det uavhengige tilsynet være preget av usikkerhet og lite erfaring om hvordan man skal føre tilsyn, samt hva man skal se etter ved utførelsen av tilsynet. Erfaringer og læring gjennom perioder vil bidra til et bedre tilsyn og da et mer komplisert og mer omfattende tilsyn. Derfor kan dette bidra med at det i senere perioder er et mer omfattende og mer komplekst spekter av merknader og typer merknader, enn det er i tidligere tilsyn.

Kodingen av tilsynsrapporter er basert på ordlyden i rapportene. Rapportene er til en viss grad standardiserte, men inneholder noe ulikt ordbruk. Kodingen vil sådan være preget av subjektive vurderinger av oss som har kodet rapportene, som kan ha gitt utslag på analysene.

I analysene sammenligner vi funn fra Big 4 og øvrige revisjonsselskaper. På grunn av ulik størrelse på revisjonsselskapene er ikke nødvendigvis disse sammenlignbare. Små og store revisjonsselskaper har vesentlig ulike klientporteføljer. Mindre revisjonsselskaper har færre risikobaserte oppdrag, noe som kan gjøre tilsynsprosessen mindre omfattende.

En annen begrensning i analysen er at tilsynsrapporter fra PCAOB med merknader tilknyttet revisjonsselskapets interne kontroller ikke er offentlig tilgjengelig, og dermed inngår ikke i våre analyser. Sådan vil funn fra tilsynsrapporter fra Finanstilsynet og PCAOB ikke være direkte sammenlignbare.

Avslutningsvis kan det stilles spørsmål om tilsynsrapportene er representativ for å vurdere revisjonskvaliteten for revisjonsselskapet. Utvalget av kontrolloppdrag er risikobaserte og ikke tilfeldig utvalgt. På en måte forventes det at revisjonsselskaper har ekstra fokus på risikobaserte oppdrag og sikrer høy revisjonskvalitet på disse oppdragene, og vil således være representativ. På en annen måte kan man ha en forventning om at oppdrag som ikke er risikobaserte har høyere revisjonskvalitet enn risikobaserte oppdrag.

10. Forslag til videre forskning

Tilsyn gjort av uavhengige aktører av revisjonsselskaper har påvirket revisjonsbransjen. Med det formål om å forbedre revisjonskvalitet er det dermed en større sikkerhet til samfunnet og personene den består av. Som nevnt tidligere er det gjort svært lite forskning av norske revisjonsselskaper og tilsynsarbeid. For å utvide kunnskapen om tilsynsprosessen både av PCAOB og Finanstilsynet er det nødvendig med videre forskning.

På bakgrunn av den manglende kunnskapen knyttet til tilsyn av norske revisjonsselskaper, samt ringvirkninger av tilsyn, vil vi foreslå til videre forskning å undersøke spesifikke effekter av tilsynsarbeid. Basert på våre funn vil vi foreslå at videre forskning særskilt relateres til mindre revisjonsselskaper, og ikke bare de fire store. Vi foreslår å undersøke hvorfor øvrige revisjonsselskaper har forverret revisjonskvaliteten, og hva som er årsaken til forskjellene i utviklingen av revisjonskvaliteten for mindre revisjonsselskaper og de fire store. Andre eksempler på videre forskning kan være hvordan tilsynsrapporter påvirker selskapers valg av revisjonsselskaper, eller reaksjonen på aksjekurser etter offentliggjøring av tilsynsrapporter.

Til videre forskning foreslår vi også å se nærmere på selve tilsynsprosessen, herunder hvordan prosessen har endret seg i perioden etter innføring av krav til uavhengige tilsyn, samt revisjonsselskapers erfaringer av tilsynsprosessen og dens effekt på revisjonskvalitet.

Litteraturliste

Aamo B. S. (2016) *Læring fra Kriser*. Bergen: Fagbokforlaget

Aobdia D. (2019) *Do practitioner assessments agree with academic proxies for audit quality? Evidence from PCAOB and internal inspections*. Tilgjengelig fra: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2629305 (Hentet: 05.04.2020)

Altinn (2019) *Årsregnskap*. Tilgjengelig fra: <https://www.altinn.no/starte-og-drive/regnskap-og-revisjon/regnskap/arsregnskap/> (Hentet: 12.01.2020)

Askheim, O. G. og Grenness, T. (2008) *Kvalitative metoder for markedsføring og organisasjonsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bedard, C. J., Johnstone K. M., & Smith, E. F. (2010). Audit Quality Indicators: A Status Update on Possible Public Disclosures and Insights from Audit Practice. *Current Issues in Auditing*, 4 (1), s. C12-C19.

Carcello J., Hollingsworth C., og Mastrolia S. (2011). The effect of PCAOB inspections on Big 4 audit quality. *Research in Accounting Regulation*, 23 (2), s. 85-96

Christoffersen, S. A. (2005) *Profesjonsetikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Coram, P., Glavovic, A., Ng, J., og Woodliff, D. R. (2008). The Moral Intensity of Reduced Audit Quality Acts. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 27 (1), s. 127-149.

Church, B. K., & Shefchik, L. B. (2011). PCAOB inspections and large accounting firms. *Accounting horizons*, 26 (1), s. 43-63.

Dahlberg, K., Drew, N., og Nystrøm, M., (2001) *Reflective lifeworld research*. Lund: Studentlitteratur.

DeAngelo, L. E. (1981) Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3 (3), s. 183-199.

Descartes (2000). *Descartes – revisjonsmetodikk*. 2.utg. Oslo: Den norske Revisorforeningen.

Eilifsen, A. (2005). Revisjonskvalitet og revisors rådgivning. *Revisjon og regnskap*, 2005 (7 - Jubileumsdel).

Elvestad, K. (2013). *Tilsynet med regnskap og revisjon*. Tilgjengelig fra: <https://www.yumpu.com/no/document/read/20847561/foredraget-finanstilsynet> (Hentet: 10.02.2020)

Etikkom (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Tilgjengelig fra: <http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiskeretningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>. (Hentet: 15.01.2020)

FASB (1978) *Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises*. Tilgjengelig fra: https://www.fasb.org/jsp/FASB/Document_C/DocumentPage&cid=1218220132512 (Hentet: 11.02.2020)

Finanstilsynet (2014) *Merknader etter selskapstilsyn PricewaterhouseCoopers AS*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2014/merknader-etter-selskapstilsyn5/> (Hentet: 05.02.2020)

Finanstilsynet (2016a). *Historie*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/om-finanstilsynet/historie/> (Hentet: 13.01.2020)

Finanstilsynet (2016b). *Om Finanstilsynet*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/om-finanstilsynet/> (Hentet: 13.01.2020)

Finanstilsynet (2017a) *Årsmelding 2019*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/publikasjoner-og-analyser/arsmelding/> (Hentet: 23.04.2020)

Finanstilsynet (2017b) *Internasjonalt samarbeid*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/om-finanstilsynet/internasjonalt-samarbeid/> (Hentet: 14.01.2020)

Finanstilsynet (2017c) *Tilsyn Revisjonsselskaper*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/tilsyn/revisjonsselskap/?header=Finanstilsynets%20tilsynsmynlighet> (Hentet: 13.01.2020)

Finanstilsynet (2017d) *Ulike tilsynsmetoder revisorer og revisjonsselskaper*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/tilsyn/arkiv-fellessider-tilsyn/ulike-tilsynsmetoder-revisorer-og-revisjonsselskaper/> (Hentet: 13.01.2020)

Finanstilsynet (2019) *Merknader etter selskapstilsyn KPMG AS*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2019/merknader-etter-selskapstilsyn---kpmg-as/> (Hentet: 06.02.2020)

Finanstilsynsloven (1956) *Lov om tilsynet med finansforetak mv*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1956-12-07-1> (Hentet: 13.01.2020)

FRC (u.å.) *About the FRC*. Tilgjengelig fra: <https://www.frc.org.uk/about-the-frc> (Hentet: 03.02.2020)

FRC (2008) *The Audit Quality Framework*. Tilgjengelig fra: <https://www.frc.org.uk/consultation-list/2008/the-audit-quality-framework> (Hentet: 03.02.2020)

Francis, J. R. (2004) What do we know about audit quality?. *The British Accounting Review*, 36 (4), s. 345-368.

Fredslund, H. (2004). Hermeneutisk analyse. I: Koch, L., & Vallgård, S., (red). *Forskningsmetoder i folkesundhetsvidenskap*. København: Munksgaard Danmark, s.100.

Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget

Gulden B. P. (2006) Tilsyn med revisorer. *Erfaringer og utfordringer - Kredittisynet 1986-2006*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/om-finanstilsynet/historie/> (Hentet: 14.01.2020)

Gulden B. P. (2015) *Den Eksterne Revisor*. 9. Utg. Oslo: Gyldendal Akademisk

Gunny, K. A., & Zhang, T. C. (2013). PCAOB Inspection Reports and Audit Quality. *Journal of Accounting and Public Policy*, 32 (2), s. 136-160

Hermanson, R. D., Houston, R. W. og Rice, J. C (2007) PCAOB Inspections of smaller CPA firms: Initial evidence from Inspection Reports. *Accounting Horizons*, 21 (2),s. 137-152

IASB (1989). *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*.

Tilgjengelig fra:

http://www.actuaries.org/CTTEES_INSACC/Documents/Rio_Item_7c_Rio_Discussion.pdf

(Hentet: 29.01.2020).

IAASB (2013) *A Framework For Audit Quality*. Tilgjengelig fra:

<https://www.iaasb.org/publications/framework-audit-quality-2> (Hentet: 03.02.2020)

IAASB (2017). *About IAASB*. Tilgjengelig fra <http://www.iaasb.org> (Hentet: 03.02.2020)

IFIAR (2019) *Annual Report 2018*. Tilgjengelig fra: <https://www.ifiar.org/about/publications/>

(Hentet: 04.02.2020)

Johannessen, A., Christoffersen L. & Tufte, P.A (2011) *Forskningsmetode for økonomisk - administrative fag*. Oslo: Abstrakt forlag.

Johannessen, A. & Tufte, P.A (2002) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.

Johnsen og Kvifte (2008) *Konseptuelle rammeverk for regnskap*. 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Kilgore, A., Radich R., & Harrison, G. (2011) The Relative Importance of Audit Quality Attributes. *Australian Accounting Review* 21 (3), s. 253-265

Kinserdal F. (2017) Hva er regnskapsmanipulasjon, og hvordan kan den best avdekkes? *Magma*, 2017 (1), s. 69-78.

Kjellevold, K. (2020) *Konsekvensene av mer PCAOB-tilsyn*. Tilgjengelig fra: <https://www.revregn.no/i/2020/3/revisjon-3-2020-a-1318> (Hentet: 05.04.2020)

Kjellevold, K. (2018). *Leverer Big 4 høyere revisjonskvalitet enn mindre revisjonsselskaper?* Tilgjengelig fra: <https://www.revregn.no/i/2018/2/dnr02-2018-885> (Hentet: 02.04.2020)

Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M., Shefchik, L. B., & Velury, U. K. (2012). Audit quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32 (1), s. 385-421.

KPMG (2019) *Revisjonsberetning*. Tilgjengelig fra: <https://verdtavite.kpmg.no/revisjonsberetning/?s> (Hentet: 13.01.2020).

Kvale, S., og Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utg. Oslo: Gyldendal akademisk.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis. An Introduction to Its methodology*. 2. utg. Thousand Oaks, California: SAGE.

Langli, J., & Tellefsen, J. (2010). *Årsregnskapet*. 9. Utg. Oslo: Gyldendal akademisk.

McNair, C. J. (1991). Proper compromises: the management control dilemma in public accounting and its impact on auditor behavior. *Accounting, Organizations and Society* 16 (7), s. 635-653.

Mehmetoglu, M (2004). *Kvalitativ metode for merkantile fag*. Bergen: Fagbokforlaget.

Nor, M. N. M., Smith, M., og Ismail, Z. 2009. "Auditor's Perception of Time Budget Pressure and Reduced Audit Quality Practices: A Preliminary Study from Malaysian Context.". Tilgjengelig fra: <https://pdfs.semanticscholar.org/5894/c2d6e204b9277b5ed3de360bfc446b1cea15.pdf> (Hentet: 09.01.2020)

NOU 2017:15 *Revisorloven – Forlag til ny lov om revisjon og revisorer*.

NRSF (1986) *Anbefaling til god regnskapsskikk (nr. 0) Forutsetninger og bakgrunn for NSFRs anbefalinger til god regnskapsskikk.*

PCAOB (2013) *Discussion – Audit Quality indicators*. Tilgjengelig fra: https://pcaobus.org/news/events/documents/05152013_sagmeeting/audit_quality_indicators.pdf (Hentet: 04.02.2020)

PCAOB (2015) *Concept Release on Audit Quality*. Tilgjengelig fra: https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket%20041/Release_2015_005.pdf (Hentet: 03.02.2020)

PCAOB (u.å.a) *Audit Quality Indicators*. Tilgjengelig fra: <https://pcaobus.org/EconomicAndRiskAnalysis/ORR/Pages/AQI.aspx> (Hentet: 04.02.2020)

PCAOB (u.å.b) *About the PCAOB*. Tilgjengelig fra: <https://pcaobus.org/About> (Hentet: 14.01.2020)

PCAOB (u.å.c) *Mission, Vision and Values*. Tilgjengelig fra: <https://pcaobus.org/About/History/Pages/mission-vision-values.aspx> (Hentet: 14.01.2020)

PCAOB (u.å.d) *Inspected Firms*. Tilgjengelig fra: <https://pcaobus.org/Inspections/Pages/InspectedFirms.aspx> (Hentet: 14.01.2020)

Regnskapsloven (1999) *Lov om årsregnskap av 01.01.1999*.

Revisorforeningen (u.å.) *Kvalitet er grunnleggende*, Revisorforeningen. Tilgjengelig fra: <https://www.revisorforeningen.no/om-revisjon/Revisjon-gir-tillit/tilsyn-og-kontroll/https://www.finanstilsynet.no/tilsyn/revisor/> (Hentet: 12.01.2020)

Revisorloven (1999) *Lov om revisjon og revisorer av 01.08.1999*.

Sander, K (2019) *Dokumentanalyse / innholdsanalyse*. Tilgjengelig fra: <https://estudie.no/dokumentanalyse/> (Hentet: 21.02.2020)

Stenvold, T. D. (2017) *The impact of audit oversight in Norway: International collaboration and audit quality*. The Arctic University of Norway, UiT

Thagaard, T. (2006). *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*. 2. Utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Townsend, H. (2015). *Seven main differences between working for Big 4 and Mid-tier firms*. Tilgjengelig fra: <https://www.howtomakepartner.com/what-is-the-difference-between-a-big-4-and-mid-tier-firm/> (Hentet: 02.04.2020)

Wattoon, H. og Tandros, E. (2019). *KPMG, PwC go backwards on audit quality*. Tilgjengelig fra: <https://www.afr.com/companies/professional-services/kpmg-pwc-go-backwards-on-audit-quality-20191212-p53jcd> (Hentet: 05.04.2020)

White, S. (2018). *AQI 2018: decline in audit quality at Big Four firms*. Tilgjengelig fra: <https://www.accountancydaily.co/aqi-2018-decline-audit-quality-big-four-firms> (Hentet: 05.04.2020)

[illegible]

Merknadsnr.	Merknadsbrev nr.	Big 4	Årstall	Periode	Revisjonsselskap	Nivå	Art	Underart	Alvorlighetsgrad	Regnskapslinje	Feilinformasjon i regnskapet	Tilsva
1	6	1	2018	4 Deloitte	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
2	6	1	2018	4 Deloitte	SN	IKS	ROT	SV	INGEN	NEI	ENIG	
3	6	1	2018	4 Deloitte	ON	ARR	NB	BR	INGEN	NEI	UF	
4	6	1	2018	4 Deloitte	ON	PRR	RISIKO, RHAR, SÆR	AB	INGEN	JA	UF	
5	6	1	2018	4 Deloitte	ON	PRR	VES	BE	INGEN	NEI	ENIG	
1	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	INGEN	
2	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	AFV	BE	INGEN	NEI	INGEN	
3	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	UF	
4	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	UF	
5	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN	
6	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	OK	BR	INGEN	NEI	INGEN	
7	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	HINFO	BR	INGEN	NEI	ENIG	
8	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	HINFO	BE	INGEN	NEI	ENIG	
9	17	1	2018	4 KPMG AS	SN	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	UF	
10	17	1	2018	4 KPMG AS	ON	INNREB	SP	BR	UTLÅN	NEI	UF	
11	17	1	2018	4 KPMG AS	ON	INNREB	INTREV	BR	UTLÅN	NEI	INGEN	
12	17	1	2018	4 KPMG AS	ON	INNREB	REB, EST	BR	TAPSAV, NED	NEI	ENIG	
13	17	1	2018	4 KPMG AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	UTLÅN	NEI	ENIG	
14	17	1	2018	4 KPMG AS	ON	INNREB	NB	BR	INGEN	NEI	ENIG	
15	17	1	2018	4 KPMG AS	ON	ARR	OSF	AB	INGEN	NEI	UF	
1	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	INGEN	
2	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
3	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
4	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	SN	IKS	ROT	SV	INGEN	NEI	ENIG	
5	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN	
6	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	AB	KOST, ADK	JA	UF	
7	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	BR	VARE, NED	JA	INGEN	
8	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	BR	KOST	JA	INGEN	
9	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	JA	INGEN	
10	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	AB	IMME	NEI	INGEN	
11	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB, EST	AB	IMME	NEI	INGEN	
12	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	BR	IMME	JA	INGEN	
14	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	SP, REPUP, EST	BR	VARE	NEI	INGEN	
17	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	KON	BR	INGEN	NEI	INGEN	
18	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	REB	BR	INN	NEI	UF	
19	35	0	2017	4 RSM NORGE AS	ON	INNREB	ADK	BR	ADK	NEI	INGEN	
1	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
2	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	UAV	BE	INGEN	NEI	INGEN	
3	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	UAV, DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG	
4	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	OK, DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG	
5	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	UTD	BR	INGEN	NEI	ENIG	
6	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	ENIG	
7	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
8	2	0	2016	4 BDO AS	SN	ARR	NB	SV	INGEN	NEI	ENIG	
9	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	IKT	BE	INGEN	NEI	INGEN	
10	2	0	2016	4 BDO AS	SN	IKS	ÅR	SV	INGEN	NEI	ENIG	
11	2	0	2016	4 BDO AS	ON	IKS	UAV	BE	INGEN	NEI	INGEN	
12	2	0	2016	4 BDO AS	ON	PRR	PLAN, DOKPRR	BR	INGEN	NEI	INGEN	
13	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	REB	BR	INNLAN	NEI	INGEN	
14	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	REB, EST, EKS	BR	INV	NEI	INGEN	
15	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	REB	BR	AAE	NEI	INGEN	
16	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	VARE	NEI	INGEN	
17	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	REB, EST	BR	USF	NEI	INGEN	
18	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI	ENIG	
19	2	0	2016	4 BDO AS	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI	INGEN	
20	2	0	2016	4 BDO AS	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN	
21	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB, KON	SV	INGEN	NEI	INGEN	
22	2	0	2016	4 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB, KON	BR	INGEN	NEI	INGEN	
1	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	SN	IKS	UAV	BE	INGEN	NEI	ENIG	
2	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	SN	IKS	UOR	BE	INGEN	NEI	ENIG	
3	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	SN	IKS	KONSULT	SV	INGEN	NEI	ENIG	
4	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	ENIG	
5	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	SN	IKS	SYK	BE	INGEN	NEI	ENIG	
6	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI	INGEN	
7	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	REB, SP	BR	INGEN	NEI	INGEN	
8	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	AH	BR	INGEN	NEI	INGEN	
9	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	REBUP	BR	VARE	NEI	INGEN	
10	30	0	2016	3 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	FD	BR	EK	NEI	INGEN	
1	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
2	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	UTD	BR	INGEN	NEI	ENIG	
3	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	ENIG	
4	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	ÅR	BR	INGEN	NEI	ENIG	
5	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
6	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
7	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	SÆR	BR	INGEN	NEI	INGEN	
8	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	SÆR, SER	BR	INGEN	NEI	ENIG	
9	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	BOK	BR	INGEN	NEI	ENIG	
10	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	SÆR	BR	INGEN	NEI	ENIG	
11	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	JA	UF	
12	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	IKS	ROT, UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN	
13	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	EKS	BR	INGEN	NEI	INGEN	
14	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	RISIKO, RHAR	BR	INN, UTLÅN	NEI	INGEN	
15	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	RISIKO, RHAR	BR	UTLÅN	NEI	INGEN	
16	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	ARR	NB	BR	INGEN	NEI	ENIG	
17	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	RHAR	BR	KUND	NEI	INGEN	
18	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	AH	BR	INN	NEI	INGEN	
19	14	0	2015	4 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	RISIKO	BR	INGEN	NEI	INGEN	
1	5	1	2015	3 Deloitte AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
2	5	1	2015	3 Deloitte AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
3	5	1	2015	3 Deloitte AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN	
4	5	1	2015	3 Deloitte AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	INGEN	
5	5	1	2015	3 Deloitte AS	SN	IKS	ÅR	BR	INGEN	NEI	INGEN	
6	5	1	2015	3 Deloitte AS	ON	IKS	OK, DOKIKS	BR	INGEN	NEI	INGEN	
7	5	1	2015	3 Deloitte AS	ON	ARR	NB	BR	INGEN	NEI	INGEN	
8	5	1	2015	3 Deloitte AS	ON	PRR	DOKPRR, RHAR	BR	PENS	NEI	INGEN	
9	5	1	2015	3 Deloitte AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	KUND	NEI	INGEN	
1	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	KONSULT	SV	INGEN	NEI	ENIG	
2	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	TAUS	SV	INGEN	NEI	ENIG	
3	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	SYK	SV	INGEN	NEI	UF	
4	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
5	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	ENIG	
6	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	UTD	SV	INGEN	NEI	ENIG	
7	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	SN	IKS	UOR	BE	INGEN	NEI	ENIG	
8	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	ENIG	
9	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	PRR	RISIKO, RHAR, DOKPRF	BR	INGEN	NEI	ENIG	
10	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	INNREB	REB, SU	BR	UTLÅN	NEI	ENIG	
11	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI	ENIG	
12	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	IKS	OK, KOR	BR	INGEN	NEI	UF	
13	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	PRR	RHAR	AB	INN	JA	ENIG	
14	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	INNREB	DOKINNREB, REB, SP	BR	INGEN	NEI	ENIG	
15	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
16	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	ENIG	
17	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	INNREB	DOKINNREB, FD	BR	EK	NEI	ENIG	
18	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	ARR	NB, PRES	BR	EK	NEI	ENIG	
19	36	0	2015	3 SLM Revisjon AS	ON	IKS	AFV	BR	EK	NEI	ENIG	
1	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
2	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
3	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
4	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	SYK	SV	INGEN	NEI	ENIG	
5	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	ENIG	
6	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	ENIG	
7	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	UTD	SV	INGEN	NEI	ENIG	
8	34	0	2014	3 RSM Norge AS	SN	IKS	DOKIKS	BR	INGEN	NEI	ENIG	
9	34	0	2014	3 RSM Norge AS	ON	INNREB	REB	BR	USF	NEI	UF	
10	34	0	2014	3 RSM Norge AS	ON	INNREB	REB	BR	IMME	NEI	UF	
11	34	0	2014	3 RSM Norge AS	ON	INNREB	REB	BR	FORD	NEI	ENIG	
12	34	0	2014	3 RSM Norge AS	ON	ARR	MOD	BR	FORD	NEI	UF	
1	25	1	2014	3 PWC	SN	IKS	ÅR	BR	INGEN	NEI	ENIG	
2	25	1	2014	3 PWC	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
3	25	1	2014	3 PWC	SN	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	ENIG	
4	25	1	2014	3 PWC	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	ENIG	
5	25	1	2014	3 PWC	SN	ARR	KR	BR	INGEN	NEI	ENIG	
6	25	1	2014	3 PWC	SN	ARR	RS	BR	INGEN	NEI	ENIG	
1	49	0	2014	3 Nordmøre Revisjon AS	SN	IKS	IKT	SV</				

4	49	0	2014	3 Nordmøre Revision AS ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	49	0	2014	3 Nordmøre Revision AS ON	INNREB	AH	BR	INGEN	NEI	ENIG
1	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	ORG	BR	INGEN	NEI
2	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI
3	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	W	BR	INGEN	NEI
4	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	OK	BE	INGEN	NEI
5	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	UTD	SV	INGEN	NEI
6	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI
7	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI
8	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	OK	BE	INGEN	NEI
9	4	0	2010	2 BDO AS	SN	IKS	IKT	BE	INGEN	NEI
10	4	0	2010	2 BDO AS	ON	PRR	DOKPRR	SV	INGEN	NEI
11	4	0	2010	2 BDO AS	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI
12	4	0	2010	2 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI
13	4	0	2010	2 BDO AS	ON	PRR	RHAR	BR	INGEN	NEI
14	4	0	2010	2 BDO AS	ON	INNREB	NKR	BR	INGEN	NEI
15	4	0	2010	2 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI
16	4	0	2010	2 BDO AS	ON	INNREB	KON	BR	INGEN	NEI
17	4	0	2010	2 BDO AS	ON	INNREB	REB	AB	INV	JA
1	27	1	2010	2 PWC	SN	IKS	ORG	BR	INGEN	NEI
2	27	1	2010	2 PWC	SN	IKS	ORG	BR	INGEN	NEI
3	27	1	2010	2 PWC	ON	PRR	VES	BR	INGEN	NEI
4	27	1	2010	2 PWC	ON	INNREB	EKS	BR	INGEN	NEI
5	27	1	2010	2 PWC	ON	PRR	SER	BR	INGEN	NEI
6	27	1	2010	2 PWC	ON	PRR	SER	BR	INGEN	NEI
7	27	1	2010	2 PWC	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	KOST	NEI
8	27	1	2010	2 PWC	ON	INNREB	EKS	BR	INGEN	NEI
9	27	1	2010	2 PWC	ON	IKS	KOR	BR	INGEN	NEI
10	27	1	2010	2 PWC	ON	IKS	KOR	BR	INGEN	NEI
11	27	1	2010	2 PWC	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI
12	27	1	2010	2 PWC	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI
13	27	1	2010	2 PWC	ON	AR	KR	BR	INGEN	NEI
1	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI
2	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI
3	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI
4	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI
5	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	UOR	SV	INGEN	NEI
6	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	KAP	SV	INGEN	NEI
7	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI
8	3	0	2013	3 BDO AS	SN	IKS	SYK	BE	INGEN	NEI
9	3	0	2013	3 BDO AS	ON	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI
10	3	0	2013	3 BDO AS	ON	PRR	VIR	SV	INGEN	NEI
11	3	0	2013	3 BDO AS	ON	PRR	VES	BR	INGEN	NEI
12	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	EKS	BR	INGEN	NEI
13	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	EST	BR	INGEN	NEI
14	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	KON	BR	INGEN	NEI
15	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	HVIT	BE	INGEN	NEI
16	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI
17	3	0	2013	3 BDO AS	ON	PRR	DOKPRR	SV	INGEN	NEI
18	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	AH	SV	INGEN	NEI
19	3	0	2013	3 BDO AS	ON	PRR	VIR	SV	INGEN	NEI
20	3	0	2013	3 BDO AS	ON	PRR	PLAN	BR	INGEN	NEI
21	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	SP	BR	INGEN	NEI
22	3	0	2013	3 BDO AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI
1	24	0	2014	3 PKF Revision AS	SN	IKS	HVIT	BE	INGEN	NEI
2	24	0	2014	3 PKF Revision AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI
3	24	0	2014	3 PKF Revision AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI
4	24	0	2014	3 PKF Revision AS	ON	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI
1	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	UOR	SV	INGEN	NEI
2	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	KAP	SV	INGEN	NEI
3	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	UTD	SV	INGEN	NEI
4	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI
5	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI
6	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI
7	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI
8	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI
9	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI
10	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	IKT	BE	INGEN	NEI
11	7	1	2012	2 Deliotte AS	SN	IKS	IKT	BR	INGEN	NEI
12	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	PRR	RISKO	BR	INGEN	NEI
13	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	PRR	DOKPRR	SV	INGEN	NEI
14	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	PRR	RHAR	BR	AVS	NEI
15	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	AVS	NEI
16	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI
17	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	INNREB	EST	BR	INV	NEI
18	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INN	NEI
19	7	1	2012	2 Deliotte AS	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI
1	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	SN	IKS	TAUS	BR	INGEN	NEI
2	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	SN	IKS	W	BR	INGEN	NEI
3	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	ON	PRR	RISKO	SV	INGEN	NEI
4	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	ON	INNREB	EST	BR	INV	NEI
5	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	ON	PRR	VIR, RHAR	BR	INGEN	NEI
6	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI
7	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	ON	IKS	IK	SV	INGEN	NEI
8	10	1	2011	2 Ernst & Young AS	ON	AR	NB	BR	INGEN	NEI
1	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	ORG	SV	INGEN	NEI
2	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	ÅR	BR	INGEN	NEI
3	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI
4	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI
5	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI
6	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	TAUS	SV	INGEN	NEI
7	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	UTD	SV	INGEN	NEI
8	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	KAP, DOKIKS	BR	INGEN	NEI
9	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI
10	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI
11	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI
12	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	VIR	BR	INGEN	NEI
13	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	IKS	DOKIKS	BR	INGEN	NEI
14	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	RISKO	BR	INGEN	NEI
15	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI
16	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	DOKPRR	SV	INGEN	NEI
17	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI
18	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI
19	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	RISKO, DOKPRR	BR	INGEN	NEI
20	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI
21	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	DOKINNREB, SP	BR	INGEN	NEI
22	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INN	NEI
23	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	AH	BR	INN	NEI
24	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	DOKINNREB, EKS	BR	INGEN	NEI
25	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	SV	INGEN	NEI
26	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	SER	BR	INGEN	NEI
27	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	BR	ADK	NEI
28	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	BR	LØNN	NEI
29	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	BR	LØNN	NEI
30	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	SER	BR	VARE	NEI
31	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	BR	VARE, NED	NEI
32	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	REB	BR	IMME	NEI
33	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	DOKINNREB, EST	BR	IMME, INV	NEI
34	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	PRR	DOKPRR	BR	EIE	NEI
35	13	0	2012	3 Grant Thornton Revisi	ON	INNREB	EKS	BR	AVS	NEI
1	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	IKS	ÅR	SV	INGEN	NEI
2	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	AR	KR	SV	INGEN	NEI
3	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI
4	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI
5	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	IKS	AFV, DOKIKS	BR	INGEN	NEI
6	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI
7	16	1	2012	2 KPMG AS	SN	IKS	HINFO	SV	INGEN	NEI
8	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	PRR	VIR	BR	INGEN	NEI
9	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	PRR	SER	BR	INGEN	NEI
10	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	INNREB	REB	BR	INV	NEI
11	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	INNREB	EST	BR	INV, NED	NEI
12	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	PRR	RHAR	BR	IMME	NEI
13	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	INNREB	DOKINNREG	BR	IMME	NEI
14	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	IKS	KONSULT	SV	IMME	NEI
15	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI
16	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	AR	KR	AB	INGEN	JA
17	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI
18	16	1	2012	2 KPMG AS	ON	AR	NB	BR	INGEN	NEI

19	16	1	2012	2	KPMG AS	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
20	16	1	2012	2	KPMG AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
21	16	1	2012	2	KPMG AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	FE, NED	NEI	INGEN
22	16	1	2012	2	KPMG AS	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	FE	NEI	INGEN
23	16	1	2012	2	KPMG AS	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	IKS	TAUS	BE	INGEN	NEI	INGEN
3	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	IKS	ORG	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	INNREB	REB	BR	INN	NEI	UF
5	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	INNREB	REB	BR	VARE	NEI	UF
6	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	PRR	PRRDOK, RISIKO	BR	INGEN	NEI	INGEN
7	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	PRR	PRRDOK, RISIKO	BR	INGEN	NEI	INGEN
8	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	PRR	RISIKO	BR	INGEN	NEI	INGEN
9	15	0	2010	2	Grant Thornton Revisj	ON	INNREB	REB	BR	INN	NEI	INGEN
1	38	0	2018	4	SLM Revision AS	SN	IKS	DOKIKS, UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN
2	38	0	2018	4	SLM Revision AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN
3	38	0	2018	4	SLM Revision AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	38	0	2018	4	SLM Revision AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	38	0	2018	4	SLM Revision AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	38	0	2018	4	SLM Revision AS	SN	IKS	SVK	BR	INGEN	NEI	INGEN
7	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	RHAR	BR	INGEN	NEI	INGEN
8	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
9	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	INNREB	REB	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	INNREB	NÆR, REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
12	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	SÆR, RHAR	BR	INGEN	NEI	INGEN
14	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	INNREB	NÆR	SV	INGEN	NEI	ENIG
15	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	RHAR	SV	INGEN	NEI	ENIG
16	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	AR	NB	BR	INGEN	NEI	ENIG
17	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI	ENIG
18	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	INGEN
19	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	INNREB	FD	SV	INGEN	NEI	INGEN
20	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	SÆR, VIR	SV	INGEN	NEI	INGEN
22	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	IKS	DOKIKS	BR	INGEN	NEI	INGEN
23	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	IKS	DOKIKS	BR	INGEN	NEI	INGEN
24	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI	INGEN
25	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	VIR	BR	INGEN	NEI	INGEN
26	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	RHAR	BR	INGEN	NEI	INGEN
28	38	0	2018	4	SLM Revision AS	ON	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	12	1	2017	4	Ernst & Young	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	12	1	2017	4	Ernst & Young	SN	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	12	1	2017	4	Ernst & Young	SN	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	ENIG
1	22	0	2017	4	PKF Revision AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	ENIG
2	22	0	2017	4	PKF Revision AS	SN	IKS	TAUS	SV	INGEN	NEI	ENIG
3	22	0	2017	4	PKF Revision AS	SN	IKS	UOR	SV	INGEN	NEI	ENIG
4	22	0	2017	4	PKF Revision AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	ENIG
6	22	0	2017	4	PKF Revision AS	ON	PRR	VIR, DOKPRR	BR	INGEN	NEI	INGEN
7	22	0	2017	4	PKF Revision AS	ON	INNREB	REB, EST	BR	INGEN	NEI	INGEN
9	22	0	2017	4	PKF Revision AS	ON	IKS	DOKIKS, KAP	SV	INGEN	NEI	INGEN
12	22	0	2017	4	PKF Revision AS	ON	INNREB	REB, DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
14	22	0	2017	4	PKF Revision AS	ON	IKS	OK	BR	INGEN	NEI	ENIG
1	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS SN	SN	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS SN	SN	IKS	IK	BR	INGEN	NEI	INGEN
3	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS SN	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS SN	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS SN	SN	IKS	OK	BR	INGEN	NEI	INGEN
6	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	ENIG
7	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	PRR	VIR, RISIKO, RHAR	SV	INGEN	NEI	INGEN
8	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	UF
9	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	UF
10	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	INNREB	AH	SV	INGEN	NEI	ENIG
12	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	PRR	RISIKO	BR	VARE	NEI	ENIG
13	46	0	2017	4	Nordmøre Revision AS ON	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	ENIG
1	26	1	2016	4	PWC AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN
3	26	1	2016	4	PWC AS	SN	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	26	1	2016	4	PWC AS	SN	IKS	SVK	SV	INGEN	NEI	ENIG
5	26	1	2016	4	PWC AS	SN	IKS	UOR	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	26	1	2016	4	PWC AS	ON	PRR	RHAR	SV	INGEN	NEI	INGEN
9	26	1	2016	4	PWC AS	ON	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	REB	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	26	1	2016	4	PWC AS	ON	PRR	RHAR	SV	INN	NEI	INGEN
12	26	1	2016	4	PWC AS	ON	PRR	RHAR, RISIKO	BR	VARE	NEI	INGEN
14	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	SP, REB	SV	VARE	NEI	INGEN
16	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	AH	SV	INGEN	NEI	INGEN
18	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INN	NEI	INGEN
19	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	VARE	NEI	INGEN
20	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	REB	SV	INN	NEI	INGEN
21	26	1	2016	4	PWC AS	ON	AR	NB	SV	INGEN	NEI	INGEN
22	26	1	2016	4	PWC AS	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
23	26	1	2016	4	PWC AS	ON	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	INGEN
24	26	1	2016	4	PWC AS	ON	AR	NB	SV	INGEN	NEI	INGEN
25	26	1	2016	4	PWC AS	ON	INNREB	FD	SV	INGEN	NEI	INGEN
26	26	1	2016	4	PWC AS	ON	AR	RS	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG
2	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	ENIG
3	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG
4	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG
5	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG
6	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG
7	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	HVIT	BR	INGEN	NEI	ENIG
8	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	ENIG
9	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	ENIG
10	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	AR	RS	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	18	1	2015	3	KPMG AS	SN	AR	NB	SV	INGEN	NEI	ENIG
12	18	1	2015	3	KPMG AS	ON	INNREB	HEB	SV	INGEN	NEI	INGEN
13	18	1	2015	3	KPMG AS	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
14	18	1	2015	3	KPMG AS	ON	PRR	VARE	SV	INGEN	NEI	INGEN
15	18	1	2015	3	KPMG AS	ON	PRR	DOKPRR	SV	VARE	NEI	INGEN
16	18	1	2015	3	KPMG AS	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	ENIG
2	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	ENIG
3	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	IKS	IKT	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	ENIG
5	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	ENIG
6	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	19	1	2009	1	KPMG AS	SN	AR	KR	SV	INGEN	NEI	INGEN
8	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
9	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	IKS	Uav	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
12	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
13	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	PRR	DOKPRR	BR	INGEN	NEI	INGEN
14	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	INNREB	REB	SV	INGEN	NEI	INGEN
15	19	1	2009	1	KPMG AS	ON	IKS	KOR	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG
2	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	SN	IKS	TAUS	SV	INGEN	NEI	ENIG
3	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	SN	IKS	UTD	BR	INGEN	NEI	ENIG
4	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	SN	IKS	KONSULT	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	SN	IKS	SVK	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	INGEN
8	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
9	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	PRR	VIR	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	PRR	SER	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	IKS	OK	BE	INGEN	NEI	INGEN
12	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	INGEN
13	29	0	2013	2	Revisorkonsult AS	ON	INNREB	AH	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	44	0	2011	2	RSM Norge AS	SN	IKS	ORG	SV	INGEN	NEI	ENIG
2	44	0	2011	2	RSM Norge AS	SN	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	44	0	2011	2	RSM Norge AS	SN	AR	DOK	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	44	0										

13	44	0	2011	2 RSM Norge AS	SN	IKS	KOR	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	UTD	SV	INGEN	NEI	ENIG
2	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	ÅR	BR	INGEN	NEI	ENIG
3	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN
7	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN
8	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	ENIG
9	37	0	2012	2 SLM Revision AS	SN	IKS	SVK	SV	INGEN	NEI	ENIG
10	37	0	2012	2 SLM Revision AS	ON	PRR	SÆR	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	37	0	2012	2 SLM Revision AS	ON	PRR	DOKPRR	SV	INGEN	NEI	INGEN
12	37	0	2012	2 SLM Revision AS	ON	INNREB	REB	SV	INGEN	NEI	INGEN
13	37	0	2012	2 SLM Revision AS	ON	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	ÅR	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	ENIG
3	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	DOKIKS	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	ENIG
6	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	11	1	2015	3 Ernst & Young	SN	IKS	AFV	SV	INGEN	NEI	ENIG
8	11	1	2015	3 Ernst & Young	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	IKS	IKT	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	IKS	KOR	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	PRR	RHAR	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	INNREB	REB	SV	INGEN	NEI	UF
6	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	INNREB	AH	SV	INGEN	NEI	UF
7	23	0	2010	2 PKF Revision AS	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	UF
1	9	1	2007	1 Ernst & Young	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	9	1	2007	1 Ernst & Young	SN	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	PRR	RHAR	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
7	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI	INGEN
8	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
9	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	PRR	PLAN	BR	INGEN	NEI	INGEN
12	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
13	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
14	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
15	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
16	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	AR	NB	SV	INGEN	NEI	INGEN
17	9	1	2007	1 Ernst & Young	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
1	8	1	2008	1 Deloitte	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	8	1	2008	1 Deloitte	SN	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN
3	8	1	2008	1 Deloitte	SN	IKS	IK	BR	INGEN	NEI	INGEN
4	8	1	2008	1 Deloitte	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	8	1	2008	1 Deloitte	ON	IKS	EB	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	8	1	2008	1 Deloitte	ON	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	8	1	2008	1 Deloitte	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
8	8	1	2008	1 Deloitte	ON	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
9	8	1	2008	1 Deloitte	ON	INNREB	FD	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	8	1	2008	1 Deloitte	ON	INNREB	KON	SV	INGEN	NEI	INGEN
11	8	1	2008	1 Deloitte	ON	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
12	8	1	2008	1 Deloitte	ON	INNREB	DOKINNREB	BR	INGEN	NEI	INGEN
13	8	1	2008	1 Deloitte	ON	AR	DOKAR	SV	INGEN	NEI	INGEN
14	8	1	2008	1 Deloitte	ON	INNREB	REB	BR	INGEN	NEI	INGEN
15	8	1	2008	1 Deloitte	ON	AR	KR	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	28	1	2006	1 PWC AS	SN	IKS	UAV	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	28	1	2006	1 PWC AS	SN	INNREB	INTREV	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	28	1	2006	1 PWC AS	SN	INNREB	DOKINNREB	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	28	1	2006	1 PWC AS	SN	PRR	PLAN	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	28	1	2006	1 PWC AS	ON	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	28	1	2006	1 PWC AS	ON	AR	OSF	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	28	1	2006	1 PWC AS	ON	IKS	UAV	BR	INGEN	NEI	INGEN
8	28	1	2006	1 PWC AS	ON	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	INGEN
9	28	1	2006	1 PWC AS	ON	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	28	1	2006	1 PWC AS	ON	IKS	KAP	BR	INGEN	NEI	INGEN
1	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	IKS	IK	BR	INGEN	NEI	INGEN
2	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	IKS	HVIT	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	IKS	ORG	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	IKS	TAUS	BR	INGEN	NEI	INGEN
5	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	IKS	IK	SV	INGEN	NEI	INGEN
6	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	PRR	SÆR	SV	INGEN	NEI	INGEN
8	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	PRR	RHAR	AB	INN	NEI	INGEN
9	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	PRR	DOKPRR	SV	INGEN	NEI	INGEN
10	45	0	2011	2 Nordmøre Revision AS	SN	AR	KR	SV	INGEN	NEI	INGEN
1	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	SN	IKS	DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
2	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	SN	IKS	ROT	SV	INGEN	NEI	INGEN
3	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	SN	IKS	OK	SV	INGEN	NEI	INGEN
4	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	SN	IKS	KONSULT, DOKIKS	SV	INGEN	NEI	INGEN
5	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	IKS	KOB	BR	INGEN	NEI	INGEN
6	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	PRR	RISIKO	SV	INGEN	NEI	INGEN
7	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	REB, AH	AB	INN	NEI	INGEN
8	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	INNREB	REB, AH	BR	RENT, PROV	NEI	INGEN
9	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	PRR	SÆR	BR	BANK, GJELD	NEI	INGEN
10	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	IKS	AFV	BR	INGEN	NEI	INGEN
11	31	0	2019	4 Revisorkonsult AS	ON	PRR	DOKPRR	BR	INN, KOST	NEI	INGEN

Vedlegg 3

Merknadsbrev nr	Selskap	Årstall rapport	Årstall inspeksjon	Periode	Merknader	Art	underart	Regnskapslinje
1	KPMG	2019	2018		(1)the failure, in an audit of ICFR, to perform sufficient procedures to identify and test the design and operating effectiveness of controls over the valuation of property, plant, and equipment ("PP&E") (AS 2201.39);	Revisjon av interne kontroller		Driftsmidler
1	KPMG	2019	2018		(2)the failure to perform sufficient procedures to test the valuation of PP&E (AS 2501.11; AS 2502.26, .28, and .39)	Revisjonsbevis	estimer og virkelig verdimåling	Driftsmidler
4	PWC	2012	2011		(1) the failure to perform sufficient procedures to test revenue, including the inadequate performance of substantive analytical procedures;	Revisjonsbevis	analytiske handlinger	inntekter
4	PWC	2012	2011		(2) the failure to perform sufficient procedures to test the existence of accounts receivable; and	Revisjonsbevis		kundefordringer
4	PWC	2012	2011		(3)the failure to perform sufficient procedures to evaluate whether certain assets were impaired.	Revisjonsbevis	estimer og virkelig verdimåling	eiendeler
4	PWC	2012	2011		(1)the failure to perform sufficient procedures to test revenue;	Revisjonsbevis		inntekter
4	PWC	2012	2011		(2) (2) the failure to perform sufficient procedures to test additions to fixed assets	Revisjonsbevis		anleggsmidler
4	PWC	2012	2011		(3) the failure to perform sufficient procedures to test the existence of accounts receivable.	Revisjonsbevis		kundefordringer
5	EY	2013	2011		(1)the failure to sufficiently test internal controls related to revenue and property and equipment throughout the year and as of the end of the year under audit to support its opinion on the issuer's ICFR.	Revisjon av interne kontroller		inntekter og driftsmidler
6	Deloitte	2014	2012		(1) the failure, in an integrated audit of financial statements and ICFR, to perform sufficient procedures to test the design and operating effectiveness of controls over revenue and accounts receivable and, due to the resulting unsupported level of reliance on controls, the failure to perform sufficient substantive procedures in those areas;	Revisjon av interne kontroller		inntekter og kundefordringer
6	Deloitte	2014	2012		(2) the failure to perform sufficient procedures to evaluate whether certain assets were impaired.	Revisjonsbevis	estimer og virkelig verdimåling	eiendeler
6	Deloitte	2014	2012		(1) the failure to perform sufficient procedures to test the existence of inventory;	Revisjonsbevis		varelager
6	Deloitte	2014	2012		(2) the failure to perform sufficient procedures to test the existence of accounts receivable.	Revisjonsbevis		kundefordringer
7	KPMG	2014	2012		(1) the failure, in two audits, to perform sufficient procedures related to the existence of cash and accounts receivable;			kontanter og kundefordringer
7	KPMG	2014	2012		(2) review procedures.	Revisjonsbevis		
7	KPMG	2014	2012		(1) the failure to perform sufficient procedures to test internal controls; and	Revisjon av interne kontroller		
7	KPMG	2014	2012		(3) the failure, in two audits, to perform sufficient procedures to test revenue, including, in one audit, the failure to perform sufficient substantive analytical review procedures.	Revisjonsbevis	analytiske handlinger	inntekter og driftsmidler
10	Deloitte	2016	2015		(1) Issuer A : the failure, in an audit of ICFR, to perform sufficient procedures to test the design and operating effectiveness of controls over the valuation of certain assets (AS No. 5, paragraphs 39, 42, and 44).	Revisjon av interne kontroller		eiendeler
10	Deloitte	2016	2015		(2) Issuer B : the failure, in an audit of ICFR, to perform sufficient procedures to test the design and operating effectiveness of controls over the valuation of certain assets (AS No. 5, paragraphs 42 and 44).	Revisjon av interne kontroller		eiendeler
11	KPMG	2016	2015		The failure, in connection with the Firm's role in an audit of internal control over financial reporting ("ICFR"), to perform procedures to test controls over the existence and valuation of accounts receivable and the valuation of inventory (AS No. 5, paragraph 39).	Revisjon av interne kontroller		kundefordringer, varelager
12	PWC	2017	2016		(1) the failure, in an audit of ICFR, to perform sufficient procedures to test the design and operating effectiveness of controls over the valuation of assets acquired in a business combination (AS 2201.39, .42, and .44); and	Revisjon av interne kontroller		eiendeler
12	PWC	2017	2016		(2) the failure to perform sufficient procedures to test the valuation of assets acquired in a business combination (AS 2502.26 and .28).	Revisjonsbevis		eiendeler
12	PWC	2017	2016		the failure to perform sufficient procedures to test the valuation of certain financial assets (AS 2502.23).	Revisjonsbevis		finansielle eiendeler